

T.C
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE SÜRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdullah AYDIN

HAZIRLAYAN
Gözdenur TUZCU

BİNGÖL -2015

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatı, on birinci yüzyılda Karahanlıların İslâmiyeti kabûl etmesiyle birlikte Orta Asyadan başlayarak on üçüncü yüzyılda Türk-İslam Medeniyetinin etkisiyle ortaya konulmuş ve yaklaşık beş asır etkisini devam ettirmiş güçlü bir edebiyattır. Çoğunlukla Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle gelişimini sürdürmüştür. Farklı, dil , din, kültür öğeleri ile kendine has bir sentez oluşturmuştur. Klasik Türk şiirinin merkezini aşk oluşturmaktadır. Aşk, çeşitli sembollerle yoğun bir anlatımla ifade edilmiştir. Bu çalışmada şiirlerde çok sık kullanılan sembollerden biri olan sürmenin Klasik Türk Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip, Devlet Adamları, Din Adamları, Sabâ Rüzgârı bağlamında örneklerle ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk şiiri , Sürme , Aşk, Sevgili, Rakip, Âşık, Devlet Adamları, Saba Rüzgarı , Din Adamları.

ABSTRACT

Classical Turkish Literature, in the thirteenth century, beginning with the adoption of Islam in Central Asia in the eleventh century Karahanid being introduced under the influence of the Turkish-Islamic civilization and literature have a powerful effect will continue for about five centuries. Mostly it continued to grow under the influence of Arabic and Persian Literature. Different language, religion has created a unique synthesis of culture items Love constitutes the center of classical Turkish poetry Love is expressed intense narrative with a number of symbols In this study, very often used poetry in the riding, which is one of the symbols of classical Turkish poetry in love, Valentine, competitors, Statesmen, religious leaders, are discussed in relation to the examples in the context Sabâ wind.

Keywords: Classical Turkish poetry, Ride, Love, Lover, competition, love, Statesmen, Saba Wind, Clergymen.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖN SÖZ	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜRMEİN TANIMI VE TARİHÇESİ.....	2
1.1. Sürmenin Genel Özellikleri	2
1.2. Sürmeyle İlgili Terimler.....	6
1.2.1. Sürme ile Eş Anlamlı Kelimeler.....	6
1.2.1.1 Kuhl.....	7
1.2.1.2. Kuhlî.....	8
1.2.1.3. Tutîyâ	10
1.2.2. Sürmenin Kullanımı İle İlgili Kelimeler	16
1.2.2.1. Mil.....	17
1.2.2.2. Sürmedan (Mükhale).....	20
1.2.2.3. Sürmeçûb	23
1.2.2.5. Mikhel	24
1.2.2.6. Sürmekeş.....	25
1.2.2.7. Mükahhal	26
1.2.2.8. Mükhulet	31
1.2.3. Sürme ile ilgili kelimeler	32
1.2.3.1. Vesme.....	32
1.2.3.2. Meşşâta.....	34
1.2.3.4. İktihâl	35
1.3. Sürme Çeşitleri.....	35
1.3.1. Yemen Sürmesi	35
1.3.2. Isfahan Sürmesi	36
1.4. Sürme İle İlgili Ayetler	39
1.5. Sürmeyle İlgili Hadis-i Şerifler	44
1.6. Halk Kültüründe Sürme	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRMEİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KULLANIMI	50
2.1. Sevgili	50
2.2. Âşık	81
2.3. Rakip	112
2.4. Din Büyükleri.....	115
2.5. Devlet Büyükleri	124
2.6. Bad-ı Sabâ	132
2.7. Diğer.....	137
SONUÇ	142
İNDEKS.....	143
KAYNAKÇA.....	151

ÖN SÖZ

Klasik Türk Şiiri, asırların birikimiyle oluşmuş kapsam alanı geniş birçok güzelliği bünyesinde barındıran eşsiz bir sentezdir. Klasik Türk Şiiri, bu gücünü farklı kültür öğelerini bünyesinde birleştirerek estetik bir bütün oluşturmasından almaktadır. Sanıldığı gibi halktan kopuk olmayıp bilâkis halkla iç içe günlük hayatta hemen herkesin karşılaşabileceği durumları zarif bir anlatıma kavuşturmuştur.

Klasik Türk şiirinde şairin en büyük muhatabı “sevgili”dir. Şiirlerde anlatılan sevgili onulmaz tek hastalık olan “aşk” hastalığının hem müsebbibi hem de tabibidir. Şaire göre aşk derdinin en büyük devâsı yine sevgilidir. Sevgili, şairin ifade ettiği tüm güzelliklerin sembolüdür. Şair onu tasvir ederken farklı mazmunlar kullanmış ve Klasik Türk şiirinin sınırını genişletmiş, zenginleştirmiştir.

Bu çalışmada, sevgiliyi anlatan güzellik unsurlarından biri olan sürmenin Klasik Türk Şiirinde kendine nasıl yer bulduğu, ne ile ilişkilendirildiği, nasıl ifade edildiği fikrinden yola çıkarak ulaşabildiğimiz basılı kitap, tez, e-kitap ve makalede tespit ettiğimiz bin üç yüzden fazla beyiti fişleme yöntemiyle temel başlıklara ayırarak sürmenin hem somut hem de soyut bağlamda kullanımı hakkında bilgi vermeye gayret ettik. Sürmenin Klasik Türk şiirindeki estetik kıymetini vurgulamaya çalıştık.

Son olarak çalışmalarımız sırasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım sayın Doç.Dr. Abdullah AYDIN başta olmak üzere, bölüm hocalarıma, arkadaşlarıma, aileme özellikle maddî-manevî desteğini her zaman yanımda hissettiğim anneme teşekkürü bir borç bilirim.

Bingöl-2015

Gözenur TUZCU

GİRİŞ

Klasik Türk şiiri, âşık-maşuk-rakip ekseninde değişmez bir merkez üzerine inşâ edilir. Şöyle ki sevgili her zaman âşığın feryadlarına karşılık vermeyerek acı çektirir, rakip ise her zaman âşık için bir tehlike unsurudur. Sevgili âşığın sitemlerine, naz niyazlarına karşılık vermese de divan şiirinde en güzel hüviyete bürünmektedir. Her türlü cefaya rağmen sevgili, âşığın gözünde en büyük güzelliştir. Bunun içindir ki sevgili tasviri yapılırken pek çok mazmun kullanılmıştır. Bunlardan biri de sürmedir. Sürme, Klasik Türk şiirinde hem soyut hem de somut anlamda geniş bir anlam çerçevesinde ele alınmıştır. Örneğin sürme, sevgilinin güzelliğine güzellik katan bir unsurken arka planda sevgilinin ayağının tozudur.

Şairler, sevgiliye olan bağlılıkları, umutsuz sevgileri, onların gözünü bağlayan güzellikleri karşısında yine sevgilinin tozu ile onların aşktan, ızdıraptan kan ağlayan gözlerine dermân olmuştur. Bunlarla birlikte sevgilinin rüzgârı da sürme ile ilişkilendirilmiştir. Tarihte yaşanmış olaylara da sürme aracılığıyla atıf yapılmıştır.

Divan şiirinde şairin psikolojik açıdan incelenmesi yapıldığında görülüyor ki aşk yolunda acı çekmek âşıklığın bir gereğidir ve âşık bundan şikâyet etmemektedir. Âşığın sitemi sevgilinin verdiği acı değil onu görememektir. Göz ucuyla bakması bile şaire hayat vermeye yeter. Bundan dolayı şairin aşk yolunda çektiği acıların, eziyetlerin merhalesi onun olgunlaşması için gereklidir. Bu acılar onun için gurur vesilesidir. Bu nedenle şair sevgili yolunda varlığını feda etmeye hazırdır. Sevgiliden takdir almayacağını bilse de ona varlığını sunarak uğruna toprak olmayı tercih eder, sevgilinin yanına asla yaklaşamayan şair için yolunda toprak olarak sevgilinin eşi benzeri olmayan güzellikteki gözlerine sürme olmak hayali onun için en büyük ödül olacaktır. Varlığıyla sevgilinin yanında olamayan âşık yokluğuyla sevgilinin yanına menziline varabilecektir.

Rakip, aşk yolculuğunda âşığın sevgiliye kavuşması için en büyük engeldir. Rakip, âşığı sevgilinin menzilinden uzak tutan bir unsurdur. Bunun için sürmenin “kara”lığıyla ilişkilendirilmiştir.

Klasik Türk şiirinde, şairlerin padişah, vezir-i azam, vezirler ve diğer devlet adamlarına sundukları kasideler de sürmeyi övgü aracı olarak kullanmışlardır. Sürme, aynı zamanda âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V) ayağının tozuna benzetilmiştir.

Çeşit çeşit kullanımla karşımıza çıkan sürme Klasik Türk şiirinin ifade gücünü zenginleştirmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SÜRMEİN TANIMI VE TARİHÇESİ

Klasik Türk şiiri güzelin, güzelliğin şiiridir. Güzellik tasviri yapılırken de şairler çeşitli semboller kullanır. Bunlardan biri de sürmedir. Farsça kökenli bir kelime olan sürme en genel tanımıyla “kadınların süs için göz kapakları içine çektikleri siyahımsı ve laciverd tozdur.”¹ Asya Dağlarından çıkarılan siyah bir madendir. Parçalanması kolay, parlak temiz olduğu zaman beyaz gümüş rengindedir. Parmaklar arasında ovuşturulduğu zaman etrafa koku saçar. Mizacı soğuk ve kurudur.”² şeklinde açıklanmaktadır.

1.1. Sürmenin Genel Özellikleri

Tarihi oldukça eskiye dayanan sürme, geçmişten günümüze çeşitli sebeplerden kullanılagelmiştir. Sürme, genel olarak antimuan, kükürt, çinko bileşenlerinden oluşmaktadır. Başka madenlerden de sürme yapılmaktadır.³ Peygamberimiz (S.A.V) gözün sağlığı için tavsiye ettiği ismid taşı antimonit (s.6253) + çinko bileşiminden oluşur.⁴ Halk arasında kullanımı oldukça yaygın olan sürmenin en belirgin özelliği göze sağlığını koruyucu ve göz güzelliğini artırıcı olmasıdır. “Sürmenin toplayıcı, soğutucu temizleyici özellikleri vardır. Gözlerdeki kiri, çapağı temizler. Göz kapakları için dahi faydalıdır. Sürme gözün sağlığını korur, kirpik bitirir, bunların hepsi de gözün sağlığını koruyucu ve duyusunu kuvvetlendirir.”⁵ Sürme, ışığın göze çarpmasını hafifletir. Gözün görme duyusunu ve sinirleri kuvvetlendirdiği için sıcak ülkelerdeki erkekler, senenin sıcak günlerinde ve çölde yaşayanlar, özellikle bedeviler, çobanlar, ziraatçılar ve şiddetli güneş altında çalışanlar gözlerine sürme çekerler.⁶ Sürmenin içine misk karıştırılarak yapılan sürme macunu yaşlı ve gözlerinde zayıflık olan kimseler için en iyi göz ilâcıdır. Gözdeki zararlı maddeleri inceltir, dışarı atar. Sürme altın mil ile göze çekildiği takdirde gözün görme duyusunu artırır, sürme tuzla karıştırılarak göze çekilirse gözde meydana gelen fazla eti giderir.⁷

¹ Ahmet Talat ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, Ankara,2000,s.411.

² Ali Rıza KARABULUT, *Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi*, Ankara,2013,s.610.

³ Ali Rıza KARABULUT, age, s.610.

⁴ Arslan MAYDA, *Sürmenin Göze Etkileri*, Sızıntı Dergisi, 1997, sayı.223.

⁵ Ali Rıza KARABULUT, age, s.610.

⁶ Ali Rıza KARABULUT, age, s.621.

⁷ Ali Rıza KARABULUT, age, s.621.

Sürmenin göz sağlığı için sayısız faydasının yanı sıra insan vücudunun diğer kısımları içinde faydalı olduğu bilinmektedir. Örneğin sürme yaraları temizler, olgunlaştırır ve parlatır. Taze iç yağı ile dövülüp macun yapılmış sürme çok çalışmaktan dolayı ellerde meydana gelen kabarcıklara ve yaralara karşı da faydalıdır.⁸ Yapılan bilimsel araştırmalar sürmenin sadece güzelliği tamamlayıcı bir unsur olmadığını insan sağlığı için de önemli özelliğini göstermektedir.

Klasik Türk Şiirinde sürmenin göz sağlığı açısından önemi şiirlerde sıkça vurgulanmaktadır.

Ayağı tozuna yüz uraram

Ki göz ağrısı *tûtiyâsı* kanı

Kadı Burhaneddin⁹

(Sevgilinin) *Ayağının tozuna yüz vururum (sürerim). Çünkü (senin) ayağının tozundan olan tûtiyâ göz ağrısının ilâcıdır. Âşığın hastalıklı ağrıyan gözlerine sevgilinin ayağının tozu bir sürme gibi dermândır.*

Gözümde mevc uran yaşuñ tabîhâ didedür başı

Yüri deryâya dökme yok yere *kuhl-ı Sıfâhân 'uñ*

Behiştî¹⁰

Sevgili, Kuhl-ı Sıfâhân kadar kıymetli olan ayağının tozunu boşına denizlere dökme, Gözüme gözyaşı dalgalarıyla gelen ayağının toprağı göz için ilâçtır. Kuhl-ı İsfahân en iyi sürme olarak bilinir. Âşığın gözüne gözyaşı dalgaları halinde gelen sevgilinin ayağının tozu aşığın gözüne şifâ veren Kuhl-ı Sıfahandır.

⁸Ali Rıza KARABULUT, *age*, s.621.

⁹Muharrem ERGİN, *Kadı Burhaneddin Dîvânı*, İstanbul, 1981, s.76.

¹⁰Yaşar AYDEMİR, *Behiştî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.77.

Ben izin tozunu gördüm ayağın toprağı hakkı
Çekilse *sürmeden* eksik değildir göz terâzûdur.

Necâtî Beg¹¹

Sevgilinin ayağının tozunu gördüm ki göze bütünlük veren sürmeden eksik değildir.
Terazi denge esasına dayanır. Göz terazisi ise görüşün aynı paralelde belli bir dengede olmasıdır. Yani insanın bakışlarındaki bütünlüktür. Sürmenin gözün kuvvetini arttırıcı özelliğine vurgu yaparak sevgilinin ayağının tozunu eksiğı tamamlayan sürmeye benzetmiştir.

Yeter gubâr-ı riyâdan siyahî-i hayret
Remed-nişîn-i gama *kuhl-ı dîdedür* ihlâs

Neccarzâde Rıza¹²

Riyâ tozunun hayret siyâhı yeter. Gam ağrısından duran gözlere samimiyet sürmesi yeter. Remed, göz ağrısıdır. Gam yükünün ağırlığından ağrıyan gözlere riyâ tozu değil samimiyet sürmesi şifâ olur.

Remed derdinden ey çeşmüm esîr-i *tûtîyâmısın*
Ya hâk-i hûna müstagrak şehîd-i Kerbelâ mısın

Emrî¹³

Ey gözlerim! Remed hastalığından dolayı tutiyânın esiri mi oldun? Kanlı toprağa batmış Kerbelâ şehidi misin? Kerbelâ acısı hatırlatıldığında o acıyı hatırlayan gözlere Kerbelâ şehitlerinin kana bulanana toprağı sürme gibi ilâç olur.

Devâ-yı derd-i remed olsa toprağı n'ola kim
Hevâ-yı hâk-i derûñ kıldı *tûtîyâyı* türâb

Emrî¹⁴

¹¹ Ali Nihat TARLAN, *Necati Beg Divanı*, Ankara 1992, s. 236.

¹² Mehmet ÖZDEMİR, *Neccarzade Rıza Divânının Edisyon Kritiği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999,s.9.

¹³ Mehmet A. Yekta SARAÇ, *Emrî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.383.

¹⁴ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.41.

(Sevgilinin ayak) toprağı remed derdinin devâsı olsa ne olur ki? Kapındaki toprağa kavuşma hevesi sürmeyi (bile) (bizi) toprak etti.

Gözlerüm âzürde derd-i remeddür el-amân
Sürmedân-ı merhametden *kuhl-ı ihsân* isterem
Neccarzâde Rıza¹⁵

Sevgili! Gözlerim incinmişliğin derdi ile göz ağrısına düştü. Aman ver. Senin merhamet sürmedanından iyiliğinin sürmesini isterim.

Gözümü câdû gözün hasta kıldı hayli durur
Ayağın izi tozu oldu *tûtiyâsı* kanı
Kadı Burhaneddin¹⁶

Büyüleyici (güzellikteki) gözlerin bir hayli zamandır gözlerimi hasta kıldı.(Sevgilinin) Ayağının izinin tozu (benim) hasta kanayan gözlerimin sürmesi, ilâcdır. Âşık, sevgiliyi etkileyici olması sebebi ile cadıya benzetmekle birlikte sevgilinin büyüleyen gözleri yine aşığın kanayan gözlerine dermân olan bir sürmedir. Sevgili, aşığın hem derdi hem de dermânıdır. Sevgilinin bakışlarından acı çeken sevgili yine çareyi sevgilide bulmaktadır.

Tabîb-i ışk lebündür şifahı oldu şifâ
Ayah tozu yoluna *tûtiyâçün* ölürem
Kadı Burhaneddin¹⁷

Aşk tabibi (olan), (sevgilinin) dudakları şifâ oldu. Sevgilinin sürme gibi (ilâç) olan ayağının tozuna ölürüm. Sevgilinin dudaklarını aşk derdine çare bulan tabibe benzetmektedir. Âşık şifânın kaynağı olarak gördüğü sevgilinin ayağının tozu için dahi ölümü göze almaktadır. Çünkü, âşık sevgilinin yolunda yok olarak Onun nezdinde varlığı bulacaktır. Aşığın varlığını sevgilinin yoluna sunması, Onun uğrunda acılar çekmesi âşığın vazifesidir.

¹⁵ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.185.

¹⁶ Muharrem ERGİN, age, s.149.

¹⁷ Muharrem ERGİN, age, s. 91.

Zillet-i 'ışk ile kim cismümüz ifnâ iderüz

Felege hâkümüzi sürme-veş ihdâ iderüz

Katipzâde Mustafa Sakıb¹⁸

Aşkın dūřkūnlūęiyle varlığımızı yok ederiz. Feleęe toprağımızı sürme gibi hediye ederiz. Âşık, varlıkta yokluğu bulan kişidir. Hakîr görülen ařk için varlığını yok etmeye hazırdır. Sürmenin hediye olarak sunulması köklü bir gelenek olup günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Geleneksel bir hediye olarak sunulan sürme gibi âşık da varlığını da feleğe hediye etmiştir.

Sürme-veř bâr-ı dil-i rūřen-nigâhân olmazuz

Biz gubâr-ı gūře-i dâmân-ı hûbânuz hele

Katipzâde Mustafa Sakıb¹⁹

Biz sürme gibi gönül yükünün aydınlık bakışları olmayız. Bizler (ancak) güzellerin eteğinin köşesinin tozuyuz. Âşık, gönüle yük olan aydınlık verici bakışların sürmesi değil, güzelin eteğinin köşesinin tozu olmayı ister. Çünkü gönüllere aydınlık vermek sevgiliye yakışır. Âşığın yeri sevgilinin eşiğinin tozu olmaktır.

1.2. Sürmeyle İlgili Terimler

Klasik Türk Şiirinde sürme, geniş bir kelime terminolojisinde işlenmiştir. Sürmenin eş anlamlı, yapılışı ve kullanımıyla ilgili kelimelerin yanı sıra Şiirlerde sürmeyi çağrıştıran, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsurlarda kullanılmıştır. Örneğin rastık, vesme... gibi kelimelerin de kullanılmasıyla estetik, bütünleyici ve ifade gücünü kuvvetlendiren zengin bir tasvir ortaya çıkmaktadır.

1.2.1. Sürme ile Eş Anlamlı Kelimeler

Klasik Türk Şiirinde sürmenin yanı sıra anlam ve vezin birliği sağlamak için sürme ile eş anlamlı olan kuhl, ismid, tutiyâ, (tûtyâ) gibi kelimelere Şiirlerde çok sık rastlanmaktadır.

¹⁸ Mehmet KIRKBIYIK, *Kâtipzâde Mustafa Sâkıb Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.335.

¹⁹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.583.

1.2.1.1 Kuhl

Kuhl, kelime anlamı olarak göze sürülen ilâç demektir.²⁰ İsfahan Sürmesi, kıymeti itibariyle en kıymetli ve en meşhur sürme olduğu için “Kuhl-i İsfahan” ifadesine çokça rastlamaktayız. Ferheng-i Ziya’da : “İsfahan’da bir köydür ki, sürme madeni oradadır. Meşhur olan sürme-i safâhân o madendir” ifadesi yer almaktadır.²¹

Girmez gözüme iki cihânın cevâhiri

Kuhl-ı cilâyîcün bir avuç hâk-i der yeter

Şeyhî²²

İki cihânın mücevheri, (benim) gözümde değil. Gözlere aydınlık veren sürme (senin) ayağının bir avuç toprağı yeter. Sürmenin gözlerdeki görüş kuvvetini artırdığı ve parlaklık verdiği yapılan bilimsel araştırmalarda birçok kez kanıtlanmıştır. Burada da âşığın gözüne fer gelmesi için ihtiyacı olan sevgilinin ayağının bir avuç toprağıdır. Âşık iki dünya ışıltısına sevgilinin ayağının toprağını tercih etmektedir.

Aynumda degül *kühl-i Sıfâhân* benüm ammâ

İzüñ tozinuñ minneti eki gözüm üzre

Âhi²³

Kuhl-ı Sıfâhân benüm gözümde değil. Ayağının tozunun minneti benim iki gözüm üstünedir. “Başım gözüm üstüne” deyimini halk arasında sıkça kullanılan bir deyimdir. Anlam olarak “emriniz olur, derhâl, baş üstüne” demektir.²⁴ Âşık, en kıymetli sürme olan İsfahan sürmesini değil de sevgilinin tozunun minnetini seve seve “gözüm üzre” diyerek kabûl ediyor.

‘Âşık *kühl-i cilâ* yâruñ ayağı tozıdur

Hâsılı bendesiyüz ‘ârif-i sâhib-nazaruñ

Bâki²⁵

²⁰ İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara,2004 s. 278.

²¹ Ahmet Talat ONAY, age, s. 300.

²² Mustafa İSEN ve Cemâl KURNAZ, *Şeyhî Dîvânı*, Ankara, 1990, s. 114

²³ Mustafa S. KAÇALIN, *Âhi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.45.

²⁴ Prof. Dr. İsmail PARLATIR, *Deyimler*, Ankara,2010, s.153.

²⁵ Sabahattin KÜÇÜK, *Bâki Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 198

Âşığın gözlerine (gerekli olan) sürme sevgilinin ayağının tozudur. Çünkü (bizler) âşıklar, meşhur olan irfân sahibi bakışların kölesiyiz. Sevgilinin can yakan bakışı meşhurdur. O, aşığa tam bir nazarla değil, göz ucuyla bakar. Âşık sevgilinin bu bakışına muhtaçtır. Çünkü âşık bu bakışta can bulur.

Cihânı ser-be-ser gözden geçürdüm görmedüm çâre

Gubâr-ı dergeh-i uşşâk ı *kuhl-ı Isfahân* gördüm

Neccarzâde Rıza²⁶

Dünyayı başta başa gözden geçirdim çâre görmedim. Âşıkların dergâhının tozunu Kuhl-ı Isfahan olarak gördüm. Kuhl-ı Isfahan, en kıymetli sürmenin olduğu yerdir. Âşıkların dergâhının toprağı da âşıkların gözünü aydınlatan Isfahan sürmesi kadar kıymetlidir.

Kuhlveş ‘âşık Behiştî olsa yolında gubâr

Âh kim ol merhametsüz aynına olmaz imiş

Behiştî

Âşık Behiştî sürme gibi yolunda toz olsa (da) âh ki o merhametsiz sevgili (yine) gözüne almaz. Âşık gibi kendi varlığını sevgili uğrunda feda etse de sevgili onu gözüne almaz.

1.2.1.2. Kuhlî

Şiirlerde “sürme gibi siyah anlamına” gelen **kuhlî** kelimesini de şiirlerde görmek mümkündür.

Bilmiş ol didüm hele ben sana ey reşk-i melek

Bir gün âhumdan yanar bu çâder-i *kühlî*-felek

Münîrî²⁷

²⁶ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.237.

²⁷ Ersen ERSOY, II. Bayezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s. 472.

Ey meleklerin (bile) kiskandığı (güzel)! Bilmiş ol ki bir gün ahımdan feleğin karanlık gecesi yanar. Sevgili, melekleri bile kiskandıracak kadar eşsiz bir güzelliكتedir. Bu kadar güzel olan sevgili için âh eden âşık ,âhının sürme gibi kara olan geceyi aydınlatacağını söylemiştir.

Çader-i kühlî felekden râhat umman zinhâr
Hiçbir dem gitmez ondan sarsar-ı bâd-ı fenâ
Münîrî²⁸

Feleğin karanlık gecesinden kesinlikle medet umma. Çünkü o karanlık geceli felekten hiçbir an fenâlık rüzgârı eksik olmaz. Dünya, fenâ rüzgârının hiçbir zaman bitmeyeceği karanlık bir geceye benzetilmiştir. Dünya, sonsuz bir hayata hazırlığın yapıldığı insan için bir imtihan mekânıdır. İnsan, kader olarak tanımladığımız bu imtihanlar silsilesinde gösterdiği sabır ve sebat nispetinde ebedî hayatta karşılık bulacaktır. Bundan dolayı ahiretin tarlası olarak görülen dünyada iyiliğin olduğu kadar gece gibi kara olan kötülüğün de eksik olmadığı belirtilmiştir.

Teşbih ideyin mi kademi hâkine kühlî
Bir kara gili ‘anbere beñzer diyeyin mi
Emrî²⁹

Ayağının toprağını siyah sürme ile teşbih edeyim mi? Bir kara kili anbere benzer diyeyim mi? Âşığın sevgiliye yakıştırdığı, Onun güzelliğine güzellik katan unsurları görmekteyiz. Ayağının toprağını sürmeye, güzel kokulu anbere benzetmiştir. Anber yapı itibariyle siyah küle benzer. Sürme ile anber arasında renk bakımından anlam ilgisi kurulmaktadır.

Bahâ-yı tûtîyâ hem seng-i iksîr olsa da çekmez
Gubâr-ı dergehinden gayrı kühlî çeşm-i istignâ
Kâmi³⁰

²⁸ Ersen ERSOY, age, s. 245.

²⁹ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.286.

³⁰ Gülgün ERİŞEN YAZICI, *Edirneli Kamî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap s.146.

Tok gözlü gözler, iksir taşının kıymetli tûtüyâsı olsa da senin dergâhının tozunun sürmesinden başkasını çekmez. Aza kanaat eden gözlerine sevgilinin menziline tozunu kıymetli tütüyâyâya tercih ediyor. Âşık, mütevâziliğin sembolüdür. Azda çokluğu bulmuş; Âlemlere rahmet olarak gönderilen kanaâtkârlığın Efendisi Peygamberimiz (S.A.V) “Fakirliğinizle övününüz” Hadis-i Şerîfini kendine düstûr edinmiş olan âşık, paha biçilmeyen, kıymetli fani olanı değil, manevi olan baki olanı tercih eder.

*Kuhlveş ‘âşık Behiştî olsa yolında gubâr
Âh kim ol merhametsüz aynına olmaz imiş*

Behiştî

Âşık Behiştî sürme gibi yolunda toz olsa (da) âh ki o merhametsiz sevgili (yine) gözüne almaz. Âşık gibi kendi varlığını sevgili uğrunda feda etse de sevgili onu gözüne almaz.

*Kuhlveş hâki virür dîdeye zeyn
Hacerü’l esvedî ekhâlû’l-‘ayn*

Sâmî

Hacerü’l-esved ile sürmelenmiş (olan) gözler, topraktan (tozdan olan) sürme gibi göze süs verir. Hacerü’l-esved, Beytullah’ta bulunan cenetten gelen taştır. Hacerü’l-Esved taşı o kadar parlaktır ki O’na bakan gözleri aydınlatıp parlatır ve bu kıymetli taşın bakan kimseye cennette mükâfat verileceğine inanılmaktadır. Siyah olan taş ile sürmelenen gözler sürme gibi süsler güzelleştirir.

1.2.1.3. Tutüyâ

Sürme ile aynı anlamda kullanılan bir diğer kelime tütüyâdır. Tütüyâ “Çinko anlamına gelmekle beraber” kadınların gözlerine çektikleri sürme” anlamını taşır. Sürmenin yapı taşlarından biri olan çinko maddesinin karşılığı olan tütüyâ şiirlerde daha çok göz ilâcı yerine kullanılmıştır.

İzin tozunu götürü bildikçe dostum

Aldı ve oldu bâd-ı sabâ tûtiyâ yükü

Necâtî Beg³¹

(Sevgilinin) izinin tozunun kıymetini dostum sabâ rüzgârı bildi, (sevgilinin) izinin tozundan olan sürmesinin yükü ile yüklendi. Sabâ rüzgârı sevgilinin ayağının tozunu sürme niyetine ileten bir vasıtaya benzetilmiştir. Sevgiliden bir parça getirdiği için de âşığın dostudur.

Tûtiyâ minnetini çekmez-idüm gözüm için

Ayaguñ tozına yüz sermek eger olsa nasîb

Edirneli Nazmî³²

Ayağının tozuna yüz sürmek nasip olsaydı eğer ben tûtiyâ (göz ilâcı) minnetini çekmezdim. Âşık, sevgilinin ayağının tozuna ulaşamadığı zaman gözlerine şifâ bulmak için tûtiyânın minnetini çekmektedir. Ancak gözlerinin beklediği sevgilinin ayağının tozudur.

Tûtiyâ dilersen iy dil aç gözün kim dilberün

Hâk-i pâyi gibi olmaz gözler açar tûtiyâ

Edirneli Nazmî³³

Ey gönül! Tûtiyâ dilersen (eğer) aç gözünü ki o ay yüzlünün ayağının toprağı gibi gözleri açan tûtiyâ olmaz. Âşık için sevgilinin ayağının toprağı gibi şifâ veren bir sürme olmadığı için de âşık, eğer şifa dilersen sevgilinin ayağının toprağından başkasını dileme diyerek gönül yolcularına telkinlerde bulunuyor.

Sıfâhân hâk-i pây-ı tûtiyâ-ı dilber olmuşdur

Kara topraklıktan şimdi çıkmış gevher olmuşdur

Emrî³⁴

³¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.405.

³² Sibel ÜST, Edirneli Nazmî Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.531.

³³ Sibel ÜST, age, s. 238.

³⁴ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.95.

Sıfâhân, ay yüzlü sevgilinin ayağının bastığı toprak olmuştur. (Bunun için) kara toprak değil artık cevher olmuştur. Şaire göre Sıfâhân sürmesinin kıymetli olmasının nedeni sevgilinin oraya ayak basmasıdır. Sevgili, ayağının bastığı yeri çoraklıktan berekete, kara topraktan cevhere dönüştüren bir unsur olarak ifade edilmektedir.

‘İlâc olmazsa cânâ hâk-i pâyûñ çeşme sürmezdim
Eger kim görmesem ol tûtiyâyı nesne görmezdim
Nev’i-zâde Atâyî³⁵

Eğer cânâ (gönüle) ayağının toprağı ilâç olmasaydı gözlerime sürmezdim. Eğer ki (senin ayağının toprağından) olan o tûtiyâ olmasaydı varlıkları görmezdim. Âşık için elzem olan sevgilinin silüetini görebilmek, onun varlığını gönlüyle hissedebilmektedir. Bunun için de âşık, sevgilinin ayağının toprağına göz ve gönlünü açan ilâç mahiyetiyle muhtaçtır. Çünkü sevgilinin tozu, âşığın gözlerine gördüğünü bilme, ayırt edebilme yetisi verir.

Tûtiyâ-yı kademin ‘aynıma ikrâm eyle kim
Sebeb-i kurbiyet-i rahmetli ihsân didiler
Nigârî³⁶

Adımının sürmesini gözlerime ikrâm eyle ki senin izinin sürmesi, iyiliğe, rahmete yakınlık sebebi olduğunu söylediler. Sevgilinin ayağının tozunun koruyucu, esirgeyici özelliğı vurgulanmıştır. Sevgilinin ayağının tozunu sürme diye âşığa ikrâm etmesiyle âşık, sevgilinin merhametine yaklaşacaktır.

Hâk-i pâyın tûtiyâ-ı dide-i hûn-bâr imiş
Hamdülillah kim göreceğ gözlerimiz var imiş
Necâtî Beg³⁷

Ayağının tozu kanlanmış gözlerle tûtiyâ imiş. Hamdolsun ki (bunu) göreceğ gözlerimiz var imiş. Âşık, sevgilinin ayağının toprağına gözleri kana çevirme pahasına onu

³⁵ Saadet KARAKÖSE, *Nev’i-zâde Atâyî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.322.

³⁶ Azmi BİLGİN, *Nigârî [Ö.1885] Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap s.128.

³⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.262.

görmeyi dilemektedir. Sevgilinin hasreti ile kanlanan gözlere, şifâ olan sevgilinin toprağını görebilmesi âşık için bir şükür vesilesidir.

Tûtiyâdan toprağım vakt olan tercih edeler

Rindler sâgar düzüp zühhâd tesbih edeler

Yahya³⁸

Varlığım (sevgili yolunda) topraktan sürme olduğu vakit Rindler kadeh dizip zahidler (adımı) tesbih etsinler. Âşığın sevgili yolunda varlığını feda etmesi, âşık için bir iftihar vesilesi aşk ehli için de örnektir. Âşığın sevgilinin varlığında yok etmesi bu çetin yolculukta son noktadır. Âşığın kavuşmak istediği menzildir. Bu akıbet, diğer âşıklar için de örnektir. Aşk ehli, onlar için örnek teşkil eden bu toprağı tesbih etmektedirler.

Yoluñ tozına yüzüm sürerem kim

Gözüme *tûtiyâdur* ol zerûri

Ahmedî³⁹

Senin (sevgilinin) yoluna yüzümü sürerim ki o benim gözlerim için zarurî olan bir ilâçtır. Âşığın görmek istediği sevgili ve sevgiliye dair olan her şeydir. Dolayısıyla gözlerinin ihtiyacı olan şey de onun yolunun tozudur.

Tûtiyâ-yı basar letâfetde

Yine bir hâk-i râha mensûbuz

Bâkî⁴⁰

Biz (âşıklar), güzellikte gözlere ilaç (olan) bir toprağın yoluna mensûbuz. Âşığa göre latif olan sevgilinin gözlere sürme olabilecek ayağının tozunun yoluna mensuptur.

Şiirlerde, *tûtiyâ*'nın yanı sıra *tûtyâ* şeklinde yer aldığını görmekteyiz.

³⁸ Rekin ERTEM, *Şeyhülislam Yahya Dîvânı*, Ankara 1995, s.59.

³⁹ Yaşar AKDOĞAN, *Ahmedî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.578.

⁴⁰ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.163.

Tûtyâ-tek çeşm-i erbâb-ı nazardır menzilim
Gerçî hâk-i reh-güzârım dîde-î bed-hâhıma
Fuzûlî⁴¹

(Benim) menzilim nazar sahiplerinin gözlerinin sürmesidir. Gerçi o, benim gözlerimin kötülüğünü isteyen toprağın yoludur. Âşığın menzil edindiği yer, bakmanın kıymetini bilen, göz ucuyla olan bakışların ehli olanların yoludur ki bu yol âşığın gözlerini tarumâr eder.

Tûtyâdur kim gubâr-ı âstân-ı mey-hurûş
‘Âlem esrâr içer mest-i harâbuñ aynına
Behiştî⁴²

Coşan meylerin dergâhının eşiğinin tozu tûtyâdır ki dünya âlem harap, virân olmuş gözler için esrârlanır. Dünya, viran olmuş gözlerin sırrında saklıdır. Viran olmuş gözlerin dergâhındaki tozun her bir zerresi şifâdır. Harap olmuş gözlerin sırrıyla âlem kendinden geçer.

Tutyâ-yı hak-i pâyın feyzine yol bulmuşam
Nûr-i çeşmim ayb kılma kûr olur derler garib
Fuzûlî⁴³

Sevgilinin ayağının toprağının feyzine yol bulmuşum. Gözümün nuru (beni) ayıplama, garib olan kör olur derler. Âşığın kör olan gözlerini açan, nurlandıran sevgilinin ayak tozundan olan sürmenin verdiği feyzdir. Ondan aldığı sürmeyle gözünü açan âşığı ayıplamamak gerekir. Çünkü kimsesiz olanın gözü hiçbir şeyi görmez.

Gün çeker her dem göze gubâr-ı râhını
Tûtya için velî yerden göke minnet çeker
Fuzûlî⁴⁴

⁴¹ Abdalbaki GÖLPINARLI, *age*, s.341.

⁴² Abdalbaki GÖLPINARLI, *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul,1948, s.445.

⁴³ Abdalbaki GÖLPINARLI, *age*, s.44.

⁴⁴ Abdalbaki GÖLPINARLI, *age*, s.83.

Her an yolunun tozunu göze gün çeker. Amma tûtya için yerden göğ(kadar)bir minnetle gözüne çeker. Gün, binbir minnetle sevgilinin ayağının tozunu sürme niyetine her an gözüne çekmektedir.

Ey sabâ yabanda mı buldun ayağı toprağın
Her göze o tûtyâyî râyegân vermek neden

Necâtî Beg⁴⁵

Ey sabâ rüzgârı !(Sen o kıymetli)ayağın toprağını yabanda mı buldun? (O kıymetli toprağı) tûtyâyî her göze bol bol dağıtmak neden? Âşık, tûtyâ kadar kıymetli olan sevgilinin ayağının toprağını herkese dağıtan sabâ rüzgârına sitem etmektedir. Çünkü kıymetli olan herkesle paylaşılmamalıdır.

Şunlar ki hûn-ı îne izi tozı sürmedür
Gerd-i rehüni gözlerine tûtyâ ider

Münîrî⁴⁶

(O'nun varlığının) tozu kanlanmış gözlere sürmedir, O (Âşık ki) yolunun tozunu gözlerine sürme eder. Âşığın ağlamaktan kanlanan gözlerine şifâ olacak sevgilinin varlığının tozudur.

Yüzümü hâk itdüğüm yolunda ey bâd-ı sabâ
Tûtyâ-yı gerd-i râhı dilberün gözümd'uçar

Münîrî⁴⁷

Ey sabâ rüzgârı! (Varlığımı) yolunda toprak ettiğim ay yüzlü (sevgilinin) toprağının sürmesi gözümde uçar. İnsanoğlu topraktan yaratılmıştır. Yaradılışı itibariyle varlığı toprak olan insanın akıbeti de toprak olacaktır. Toprakla başlayıp toprakla biten bu yolculukta sevgilinin yolunun tozunu varlığını gönül gözüne can verecek olan bir sürmeye benzetmektedir. Aşığın gözünde tüten sevgilinin hayali sabâ rüzgârının getirdiği sevgilinin tozuyla bir nebze teselli bulacaktır.

⁴⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.323.

⁴⁶ Ersen ERSOY, age, s.370.

⁴⁷ Ersen ERSOY, age, s.377.

Ayn-1 devletsin muayyen kâyinât içre k'olur

Tûtyâ-yı hâk-i pâyun nûr-1 çeşm-i hûr-1 îñ

Münîrî⁴⁸

Kainâta tayin edilen seçilmiş devletin gözüsün. Ayağının toprağının sürmesi kanlanmış gözleri nûrlandırır. Şairin dönemin devlet adamlarına yazmış olduğu bu kaside de kainâta seçilmiş “devletin gözü” olarak övdüğü ayak bastığı toprağı ise kanlanmış gözlere şifa veren sürmeye benzetmektedir.

İzi tozu k'olupdur tâc-1 eflâk zamanın tacı

Gözüne hûr-1 îñün tûtyâdur

Münîrî⁴⁹

Senin ayağının tozu kanlanmış gözlerin tûtyâsı, bahtların tâcıdır. Sevgilinin ayağının tozu, göze aydınlık veren sürmedir. İman, inanmak demektir. İmanın altı şartından biri de kadere imândır. Kader ise insanın doğumdan ölünceye kadar yaşayacağı değişmez hadiseler silsilesidir. Sevgili de âşığın kaderidir. Âşık kaderine tüm kalbiyle razı olduğu için sevgilinin izini, kaderlerin tâcı olarak görmektedir.

İzün tozu saâdeti k'irişdi farkına

Geh efser ider anı felek gâh tûtyâ

Münîrî⁵⁰

Felek, senin (sevgilinin) izinin tozunun saadetine erişti. Gâh onu tûtyâ eyledi, gâh tâc eyledi. Sevgilinin izinin kıymetini saadetine erişen dünya, zaman zaman onu tûtyâ eyledi, zaman zaman da başına tâc eyledi.

1.2.2. Sürmenin Kullanımı İle İlgili Kelimeler

Sürmenin kullanımına yardımcı olan mil, mildan, sürmedân, sürmeçûb, sürmekeş, mikhal, mukahhal, kehhal v.b kelimelerin de şiirlerde anlam ilgisi oluşturularak kullanıldığını görmekteyiz.

⁴⁸ Ersen ERSOY, age, s.256.

⁴⁹ Ersen ERSOY, age, s.156.

⁵⁰ Ersen ERSOY, age, s.149.

1.2.2.1. Mil

Mil, göze sürme çekmeye mahsus bir alet iğne gibi ince uzun bir alet olarak tanımlanmaktadır.⁵¹ Süs için, sürmeyi tedavi için ilacı göz kapaklarına çekmekte kullanıldığı gibi bir takım acayip şeyler görmek için göze hassalı eczâlar çekmekte de kullanılmış.⁵²

Hâk-i râh-ı yâre tutmuş *mîl*-i zerrînin şihâb
Kühl için her ahter-i gerdün cenâbuñ aynına
Bâkî⁵³

Gökteki her şerefli yıldızın gözüne sürme çekinmek için kıvılcım, altın milini yarin yolunun toprağına tutmuş. Sevgilinin yolunun toprağından olan parlak kıvılcımlı mil, gözlere şeref veren bir sürmedir.

Mâh-ı nev *mîl*-i zer almış ele kehhâl sıfat
İşiginden çeke tâ dide-i gerdûna gubâr
Bâkî⁵⁴

Yeni ay, sürme çeken gibi eline altın mil almış (Ta ki) kainâtın gözüne mil çeksin. Mil, sürmenin sürülmesini sağlayan araçtır. Yeni ay, ayın güneş ile dünya arasında olma halidir. Bu tabiat olayında ay, kainâtın gözüne sürme çekme vazifesini üstlenmiştir.

Gark-ı hûn almış turan kirpüklerümün her biri
Âteş-i dilden kızarmış *mîl*dür tut kim göze
Münîrî⁵⁵

Kana bulanmış kirpiklerimin her biri gönül ateşinden kızarmış mil gibidir. Göze mil çekmek, demir ateşte kızdırılıp göze tutularak kör edilmesidir. Âşığın kana bulanmış gözleri, sevgilinin gönlünün ateşinde kızgınlaşan mil ile kör olmuştur.

⁵¹ İskender PALA, age, s. 278.

⁵² Ahmet Talat ONAY, age, s.300-301.

⁵³ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.278

⁵⁴ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.50.

⁵⁵ Ersen ERSOY, age, s.463.

Sürmedâni alalı destine lutf ile o şeh
Girdi halkun gözine *mîl* gibi rûy-ı siyah

Katipzâde Mustafa Sakıb⁵⁶

Şâh, sürmedâni lutf edip eline alalı beri halkın gözüne siyah yüzüne mili çekti.
Şahların şahı olan sevgili, sürmedanı eline alarak âşıklardan oluşan halkının gözünü kendi eliyle kör etmiş, bağlamıştır. Sevgilinin bunu, kendi eliyle yapması âşık için lütüftür.

Çekmege *mîl*-i şihâb ile felekler çeşmine
Dûd u kuhl-i rûşenâdır dudgâhı sürmedân

Sünbülzâde Vehbi⁵⁷

Felekler gözlerine kıvılcım mili çekmek için o milin kıvılcımının dumanı aydınlık sürmesi, ocağı sürmedândır. Âşık, ışığı, aydınlığı sevgilinin gözlerine çektiği kıvılcım milinde bulmuştur. O milin kıvılcımdan çıkan duman onun aydınlığı bulduğu sürmesi, dumanın tüttüğü ocak ise ışık veren sürmenin konulduğu kaptır.

Gubar-ı pâ-y-i vaslın tûtiyâ-yı çeşm-i âmâl et
Bana her mujem bir *mîl*-i âteşbâdır sensiz

Leşkofçalı Galib⁵⁸

Ayağının tozunu kavuşma emellerimin gözüne sürme et. Kirpiğimin her biri bana sensiz ateş yağdıran bir mildir. Sevgilinin ayağın tozuna ulaşmak için sevgiliye dair olan her şeyi âşığın ezber etmesi, gözlerine sürme etmesi gerekir. Âşığa sevgiliye görmeden gördüğü her an kirpiklerinin her biri ateş kıvılcımları saçan mildir. Mil, şekil itibariyle âşık kendi kirpiklerine benzetmektedir. Sevgilinin menziline ulaşmak da sevgiliye dair her şeyi kabullenmekten geçmektedir.

⁵⁶ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.595.

⁵⁷ Ahmet YENİKALE, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.246.

⁵⁸ M.K. ÖZGÜL, *Leşkofçalı Galip Dîvânı*, Ankara,1987, s.84.

Irakdan bir Karañu yerde turmuş la'lüñi gözler
Çekerdüm Çeşm-i Hayvân'ı bulsam gözlerine *mil*

Behiştî⁵⁹

Âb-ı hayat suyunu bulsam gözüne mil çekerdim.(Çünkü) Karanlık bir yerde durmuş, uzaktan senin yanaklarını gözler. Sevgiliye ulaşmaması için de âşık , Âb-ı hayat suyunun gözlerine mil çekmek istemektedir.

Ön olup körlere bir dürlü delil olma sakın
Anların gözlerine sürme-i *mîl* olma sakın

İbrahim Tırsî⁶⁰

Körlerin gözlerine sürülen sürme mili olma sakın, onların görmeyen gözlerini açıp diğerlerine delil olma, örnek olma. Burada Hz.İsa (A.S)'nın mucizelerinden biri olan Allah'ın varlığı ve birliği yine Allah'ın izni ile doğuştan âmâ olan birinin gözlerini görür hale getirmesine telmih vardır. Burada da âşık, sevgilinin lutf edip mil ile süreceği sürmeye kendisinin ihtiyacının olduğunu, bu kıymetli sürmenin rakiblerinin gözlerine sürmemesini istiyor.

Şa'ş'a sanma harîm-i yâr baktılar diyü
Mihri subh encüm gözine çekdi *mîl*-i âteşin

Emrî⁶¹

Gösteriş sanma mukaddes yâre baktılar diye! Yıldızlar, sabah güneşinin ateşini mil ile gözüne çekti. Sabah, güneş doğmaya en yakın zamanda zifiri karanlık içindedir ve en ufak parlaklık karanlıkta çok net görünür. Yıldızların parlaklığının sabah güneşinin kırmızılığından aldığı ifade eden şair bu gösterişli durumu sevgiliyi görme ile ilişkilendirmektedir.

⁵⁹ Yaşar AYDEMİR, age, s. 346.

⁶⁰ Kadriye YILMAZ ORAK, *İbrahim Tırsî ve Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.174.

⁶¹ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.200.

Dâimâ şâh-ı cihân mesrûr ola

Mil-i kahr ile adûsu kûr ola

Nedîm⁶²

Cihânın şahı daima sevinenlerden ola. Kahır mili ile düşmanı kör ola. Dönemin padişahına yazılmış olan bu beyitte “cihan şahı” olarak övdüğü padişahı düşmanı mahveden kahır miliyle kör etme, mağlûp etme kuvvetini vermesini dilemektedir.

1.2.2.2. Sürmedan (Mûkhale)

Göze sürme çekmek için, içine sürme konulan küçük hokkaya denir.⁶³ Sürmenin muhafaza edildiği kap olduğu için şiirlerde sevgiliye ait kıymetli bir parçayı koruyucu özelliği sıkça belirtilmiştir.

Dide-i cân çeker sevdâ-yı hattın kuhlunu

Âşıkın bir âbgîne *sürmedânıdır* gönül

Yahya⁶⁴

Âşık, can (kalp) gözüne, senin yüzündeki ayva tüyelerinin sevdâsının sürmesini bir safta çeker. Âşığın döktüğü gözyaşı sevgilinin sürmedân (olan) gönlündedir. Âşık, gönül gözüne sevgiliye duyduğu muhabbeti ile kardığı sevdanın sürmesini çekmiştir. Sürmenin göze bir çizgide çekiliyor olmasına değinilmiştir. Âşığın sevgili uğruna döktüğü kara gözyaşı gönül sürmedanlığında biriktirilir, saklanır. Âşığın gözyaşının sürmedanlıkta muhafaza etmesi Hz.Davud’un (A.S) Tanrı’ya yakarıştta bulunarak gözyaşlarını gözyaşı şişesinde biriktirdiği hadisesini hatırlatmaktadır. Bundan dolayı eski zamanlarda ölen bir kişinin ardından yas tutmak için dökülen gözyaşlarını şişelerde biriktirdiği geleneğini de akla getirmektedir.

Yolında öldüğüm hâk olduğum görüp işigünde

Kilâb-ı kûyun alup üstühânım *sürmedân* etmiş

Âşık Çelebi⁶⁵

⁶² Muhsin MACİT, *Nedîm Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s. 212.

⁶³ Ali Rıza KARABULUT, age, s.622.

⁶⁴ Rekin ERTEM, age, s.137.

⁶⁵ Filiz KILIÇ, *Âşık Çelebi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.134.

Senin yolunda ölüp toprak olduğumu gören köyünün köpekleri, kemiklerimi eşiğinden alıp sürmedân etmiştir. Âşığın varlığını sevgilinin uğrunda toprak etmesiyle köpeğe benzettiği rakipleri onun kapkara sürmedan olan kemiklerinden sevgiliye ulaşabilmek adına nasiplenmek istemektedirler. Ancak âşık toprak olmuş varlığı ile sevgiliye karşı görevini tamamlamış, rakiplerine örnek olmuştur.

Siyâh-i çeşmi ki imdâd-ı sürmedân bilmez

Hadeng-i gamzeleri minnet-i fesân bilmez

Lebîb⁶⁶

Gözlerinin siyahı ki sürmedânın yardımını bilmez. Sevgilinin bakışlarının oku minnet taşını bilmez. Sevgilinin siyah gözleri sürmedânın yardımını bilmez. Çünkü siyahın kaynağı olan gözleri sürmedanda saklamaya ihtiyaç duymaz. Sevgilinin gönderdiği gamze okları minnet taşını bilmez.

Bu kâfir bârî bir gûne sürülsün çehre ey Pertev

Siyeh bahtum o mâha çerheciğdür sürmedânlar yap

Pertev⁶⁷

Ey Pertev! Bu kafir hiç olmazsa felekte bir yola (sıfata) sürülsün. Siyah (olan)bahtımı felek ay yüzlüye sürmedan yapsın. Âşık, sevgilinin çevresinde istemediği rakibin başka bir yola sürülmesini istemektedir. Gece gibi siyah olan bahtının da gece parlaklığı daha çok belli olan ay'ın yani ay yüzlü sevgilinin kendi parlaklığında muhafaza etmesini ister. Âşık, ay gibi olan sevgilinin kendi karanlığında parlamasını istemektedir.

Câm itdi sürmedânın o şûh-ı nigâh-mest

Kuhlıyla aldı nergisi dahi siyâh-mest

Katipzâde Mustafa Sakıb⁶⁸

O baygın bakışlı güzel sürmedânını kadeh etti. Gözleri de sürmenin (etkisiyle) siyahlık sarhoşu oldu. Klasik Türk şiirinde, sevgili birçok çiçeğe benzetilmiştir. Şeklini

⁶⁶ Orhan KURTOĞLU, *Lebib Dîvânı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2004, s. 450

⁶⁷ Ekrem BEKTAŞ, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.56

⁶⁸ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.149

naifliğinin yanı sıra mitolojide kendini beğenen bir özelliği olması sebebiyle bu beyitte nergis ile ilişkilendirilmiştir. Nergis dahi güzelliğinin farkında olan sevgilinin şuh bakışlarıyla (-ki sevgili hiçbir zaman âşığa tam bir bakışla bakmaz, göz ucu ile nazarına alır.) âşığı sarhoş eder. Âşık, kıymetli olan bu bakışları sürmedânında gözleri sevgilinin hasretiyle kanlandığında teselli ve şifa bulmak için gözlerine sürmek üzere toplamaktadır.

Eder rûşen ümmid-i hâb-ı vuslat dîde-i bahtım
Çeh-i simin zenehdân-ı hat-ı âver *sürmedânımdır*
Şeyh Galib⁶⁹

Bahtımın gözlerini vuslat (kavuşma) uykusunun ümidi aydınlatır. Sevgilinin saçlarla çevrili çenesinin gümüş kuyusu benim sürmedânımdır. Âşığın kara bahtlı olan gözlerini sevgiliye kavuşma ümidi aydınlık eder. Gamze, âşığın sevgiliye yakıştırdığı güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin çenesindeki çukur şeklindeki gamze âşığın sürmedanı olarak tanımlanmıştır.

Sürmedân-ı fitrata virdi revâc-ı ibtihâc
Râh-ı devlet-câhuna rû-mâl iden ehl-i safâ
Neccarzâde Rıza⁷⁰

Senin yüksek makamının yolunda yüz süren safâ ehli, yaratılış sürmedanına bolluk kıymeti verdi.

Gûyâlığın işâret ile etmeden ayân
Bak çeşm-i *sürmedâra* ne dersin sözüñ nedir
Sünbülzâde Vehbi⁷¹

Sürme çekmiş gözlere bak, ne dersin ?, sözün nedir ? Konuşkanlığı işâret ile ortaya koymadadır. Sevgili, gözleriyle işâret etmek suretiyle âşığın dikkatini kendi üzerine çeker. Âşık, sevgilinin gözlerine sürme çeken sürmedar olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁹ Naci OKÇU, *Şeyh Galip Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s. 262.

⁷⁰ Mehmet ÖZDEMİR, age, s. 19.

⁷¹ Ahmet YENİKALE, *Sünbül-zâde Vehbi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s. 385.

Kuhl-i hâk-i pâyuña göz sürme-dân-ı sim idi

Za'f ocağında anı altunladı üstâd-ı 'ışk

Zâtî⁷²

Göz, ayağının toprağının sürmesine gümüş sürmedândı. Aşk üstâdı onu gönül ocağında altındı. Âşığın gözleri sevgilinin izin tozundan olan sürmeyi saklayan gümüş sürmedanlığa benzetilmiştir. Ancak sürmenin gümüş sürmedanlığa konulması ve kullanılması mekrûh olduğundan aşk ustası âşık onu gönül ocağında harmanlayarak altınlamıştır.

İki çeşmân-ı siyeh-mesti ana şâhid iken

Sürmedâna yeri yok mey komada inkârun

Katipzâde Mustafa Sakıb⁷³

Sarhoş olmuş iki gözü ona şahitken sürmedâna mey koymaya inkâr yok. Âşığın sevgiliye olan bağlılığından sarhoş olmuş gözlerine şahitken sürmedâna mey koymaya inkâr etmeye gerek yoktur.

Siyâh-mest kalur haşre dek o nergis-vâr

O kim şarâb içe bir katre sürmedânından

Katipzâde Mustafa Sakıb⁷⁴

O (kişi) ki, sürme kabından bir katre şarap içe, nergis gibi haşre kadar fazla sarhoşluğu ile kalır. Âşık, sevgilinin bakışlarını, varlığını sakladığı mekânı kalbi, sürmedâna benzetilmiştir. Sarhoş edici gözlerine bir bakanın kıyamete kadar o bakışları unutmayacağı belirtilmektedir.

1.2.2.3. Sürmeçûb

Sürmeçûb, göze sürme çekmek için kullanılan mil anlamına gelmektedir.⁷⁵ Sürmenin kullanımına yardımcı olduğu için şiirlerde görmekteyiz.

⁷² Ali Nihat TARLAN, *Zatî Dîvânı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon*, İstanbul,1970,s.163.

⁷³ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.507.

⁷⁴ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.536.

⁷⁵ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.972.

Olanlar nâ'il-i nûr-ı basîret Vahdet-i Hakk'a
Ederler meyl-i sürme çûbdârı çeşm-i mansûra

Lebîb⁷⁶

Vahdet olan Allah'ın ileriye görme gücünün ışığına nail olanlar, galip olan gözlerin miline meyl ederler. Cenab-ı Hak, basar sıfatını cüz'i miktarda yarattığı en şerefli varlık olan insana bahşetmiştir. İleri görüşlülük, kalp gözü yetisine nail olan bu ışığın kıymetini bildiği için Allah'ın izniyle galip gelmiş gözlerin sürmesinin miline meyl ederler.

1.2.2.4. Mildan

Mildan, içine sürme konulan zarf anlamına gelmektedir.⁷⁷ Kıymetli olan sevgilinin toprağının saklanması gerektiği için onun muhafaza edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Siyeh çeşmân ider târâc sabır u hûş-i 'uşşâkı
Ne sürmedür ki komuşdur o dilber sim mildâne

Mehmed Sıdkî⁷⁸

Siyah gözler, âşıkların aklını ve sabrını talan eder. O siyah gözlerin sürmesi nasıl (bir) sürmedir ki gönül çelen sevgili gümüş zarfa koymuştur. Gümüş zarfta olan sürmeden sürmelendiği için âşıkların sabrını ve aklını tarumar etmektedir.

1.2.2.5. Mikhel

Mikhel (Mikhal, mekahil), göze sürme çekecek âlet, sürmelik⁷⁹ anlamındadır. Sürme ile ilgili olan beyitlerde kullanılmaktadır.

Hâk-i pâyun gözine kühl diyü sürme ider
Şâh-ı tûbâ yı dilermiş ide nergis *mikhâl*

Bursalı Rahmî⁸⁰

⁷⁶ Orhan KURTOĞLU, age, s.490.

⁷⁷ Ahmet Talat ONAY, age, s.301.

⁷⁸ Abdullah EREN, *Mehmed Sıdkî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.188.

⁷⁹ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.647.

⁸⁰ Mustafa ERDOĞAN, *Bursalı Rahmî ve Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s. 215.

Ayağının tozunun gözüne sürme diye sürer. Nergis, Tûbâ ağacını sürme yapmak istermiş. Güzellerin şâhı olan sevgilinin ayağının toprağının sürmesini sürmelemek için yine Tûbâ ağacının dallarını mil yapmayı istemektedir. Tûbâ ağacı, cennetle olan bütün dallarıyla cenneti gölgeleyen ağaçtır. Bu ilahi ağacın dallarını sürme mili etmek istemesiyle sevgiliye bir kutsiyet kazandırılmıştır.

Ne kalem *mûkhale*-i sürme-i feyz

Nûr-bahşâ-yı ‘uyûn-ı ‘âlem

Katipzâde Mustafa Sakıb⁸¹

Nur bahşedilen gözlerin âlemine (sürülen) feyz sürmesinin mili nasıl bir kalemdir ? Karanlığı aydınlatan gözlere nur mucizesine bahşeder feyz sürmesi yani ayırt edebilme yetisini veren kusursuz düzen ve işleyiş içinde bulunmaktadır.

1.2.2.6. Sürmekeş

Sürmekeş, sürme çekmiş, sürme çekici anlamına gelmektedir.⁸²

Mihr ü mâhı çarh idinmiş gice gündüz dönderir

Rişte-i ‘ömrüne gerdûn halkuñ olmuş *sürme-keş*

Behiştî⁸³

(Felek) ay ve güneşi devr edinmiş. Felek, halkın ömür ipliğine sürmekeş olmuş. Devletli olan padişah, ay, güneş, gece, gündüz gibi var olan bir düzende kurduğu işleyişini sürdürür. Ömrünü iplik ederek varlığını, toprağını halkına sunan bir sürmekeş olmuştur.

Dil-mürde-i hicrân a gelüp hâk-i der ile

Ey bâd-ı sabâ *sürme-keş-i* dide-i cân ol

Katipzâde Mustafa Sakıb⁸⁴

Ey sabâ rüzgârı! Ayrılık acısıyla ölen gönlüme sevgilinin ayak toprağı ile gelerek can (kalp) gözünün sürmekeşi ol. Âşık, sevgiliden ayrı kalmanın verdiği acıyla toprak

⁸¹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.189.

⁸² Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.972.

⁸³ Yaşar AYDEMİR, age, s.491.

⁸⁴ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.491.

olmuştur. Sabâ rüzgârına da her şeye rağmen sevgilinin ayağının tozunu can gözüne sürme eyle diyerek her şeye rağmen sevgiliye olan bağlılığını belirtmektedir.

Görmez o hâl-i dil-ârâmızı inkâr eyler
Sôfî –i sürme-keşin cümle dökülsün bebeği
Nigârî⁸⁵

Gönül alan sevgilimizin halini görmez inkâr eder. Sürme çeken cümle sofinin (tasavvuf ehlinin) gözbebeğine kadar görülsün. Sevgili, âşığın ona duyduğu hallerden anlamaz. Âşık sevgilinin hallerinden anlaması için tasavvuf ehlinin sürmesinden ister. Çünkü tasavvuf ehlinin sürmesi o kadar şeffaftır ki gözün bebeği olarak tabir edilen o siyah noktasını ve hatta o siyah noktadaki sırrı dahi görür.

Olsañ ne aceb sürme-keş-i dîde-i hûrşid
Hâk-i kadem-i Âsaf-ı devrân olabilesek
Mezâkî⁸⁶

Âsaf devrinin ayağının toprağı olabilirsek (eğer) güneşin gözlerine sürme-keşi olsak buna şaşılır mı? Âsâf bin Berayhâ, Hz. Süleyman (A.S)'ın veziridir. Güvenilir, sadık ve ileri görüşlü ve kerâmet sahibi olduğu ifade edilmektedir. Devlet yönetiminde söz sahibi olanların örnek edindiği devlet erkânı, yönetimdeki başarısı ile ünlenmiş vezir Âsâf örnek alındığı takdirde güneşin gözüne sürme çekilmesine bile şaşılmaz.

1.2.2.7. Mükahhal

Sürmenin kullanımıyla alakâlı olarak beyitlerde çok sık rastlanan kelimelerden biri de mükahhaldir. Mükahhal sürmeli, sürme çekilmiş (göz) anlamına gelmektedir.⁸⁷

Mukahhal ide nûr-ıla gözünü nergis-i ra'nâ
Eger sürme-ide bir zerre yoluñ tozu zerürından
Ahmedî⁸⁸

⁸⁵ Azmi BİLGİN, age, s. 401.

⁸⁶ Ahmet MERMER, *Mezâkî Hayatı, edebi Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Ankara, 1991, s. 441.

⁸⁷ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.716.

⁸⁸ Yaşar AKDOĞAN, age, s.499

Hoş kokulu nergis bir zerre yolunun tozundan sürme etse o sevgili, gözünü nûr ile sürmelemiştir olur. Sevgilinin âşık için zarurî olan ayağının tozunu sürmesiyle sürmelemesi gözlerinin nûrlanması demektir. Hoş kokulu nergise benzeyen sevgilinin izini taşıyan sürmeli gözler işe nûrlu, parlak bir hüviyete bürünmektedir.

Gezermiş kasrın etrâfında yer yer tâze-meh-rûlar

Mukahhal gözlü şirin sözlü leylî yüzlü lar

Nedîm⁸⁹

Kasrın etrafında ay yüzlü tazecik güzeller, sürmeli gözlü, şirin sözlü, gece yüzlü ceylanlar gezermiş. Lale Devri'nin şairlerinde olan Nedim, Klasik Türk şiirinde "sevgili" portresini değiştiren isimlerin başında gelmektedir. Mahallileşme akımının etkisiyle yaygın bir gelenek olan soyut sevgiliyi ete kemiğe büründürmüş somut bir kimlik kazandırmıştır. Nedim, yaşadığı dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin mimari, sanat, edebiyat alanında kültürel bir yoğunluğun yaşandığını yazdığı şiirlerde görmekteyiz. Özellikle kasr, saray park... v.b mimari yapının Doğu-Batı sentezi oluşturularak meydana getirdikleri görülmektedir. Bu beyitte de bahsedilen dönemde sürmeli gözlü, şirin sözlü, ay gibi olan güzellerin kasr etrafında gezinmeleri günlük hayata dair canlı bir portre çizdiğini göstermektedir.

Çeşmin *mukahhal* olsa siyeh-mestdur yine

Aşlandı mil-i sürme meger bîh-i tâküne

Katipzâde Mustafa Sakıb⁹⁰

Gözlerin sürmeli olsa da yine de sarhoş edicidir. Meğer (senin) sürmelendiğin sürmenin milinin kökü (üzüm) asmanın köküne aşılarmıştır. Sevgilinin gözleri sürmeli olsa da her daim sarhoş edicidir. Çünkü gözlerini sürmelediği milin aslı bir asmadır. O milin mayasında mey vardır. Bunun için bakan herkesi sarhoş etmektedir.

⁸⁹ Muhsin MACİT, age, s.238

⁹⁰ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.603

Sâmî helak ider beni çeşm-i *mukahhalı*

Bilmem ki cân otu mı kodı sürmedânına

Sâmî⁹¹

Sami! Sürmeli gözleri (olan sevgili) beni helâk eder. (Acaba)sürmedânına cân otu mu koydu? Gözleri sürmeli olan sevgili, âşığı perişan eder. Bunun nedeni sürmedâna yaratılışın özünü koymuş olması mıdır? Âşık, sevgilinin gözlerinde yaratılış gayesini görmektedir. Onun bu bakışlarda kalması ve perişan olmasının nedeni budur.

Sünbülün çeşm-i Hûdâ-bîni *mukahhal* görünür

Nergisüñ dîde-i gam-didesi ahvel görünür

Neccarzâde Rıza⁹²

Sünbülün Hûdâ'yu gören gözleri sürmeli görünür. Nergisin gam (dolu) bakışları şaşı görünür. Hoş kokulu, bahar müjdecisi, zarif bir çiçek olan sünbülün Cenâb-ı Hakk'ı gören gözleri sürmeli, parlak olur. Nergisin ise gamlı bakışlarıyla dolu olan gözleri şaşı yani yanıltıcı bir görüş vardır. Sünbülün bakışlarında Cenâb-ı Hakk'ın verdiği kuvvetle net bir görüş vardır. Nergisin gözlerindeki haller ise gözlerde hayallerin gezinmesini de çağrıştırmaktadır.

Tagıdup zülfünü gülşende hırâmân eyler

Câme-i sürh ü sefid ile *mukahhal* sünbül

Neccarzâde Rıza⁹³

Sürmelenmiş olan sünbül kızıl ve ak elbisesiyle saçlarını dağıtıp gül bahçesinde salınarak, eda (ile) yürür. Sünbül, sevgili olduğu gibi sevgilinin saçıyla da ilişkilendirilmektedir. Beyaz ve kızıl kıyafet giyip saçlarını dağıtması, sürmelenip göz alıcı bir vaziyette gül bahçesinde varlığını hissettirdiği ifade edilmektedir.

Kuhliyile şehâ ceberûtun *mukahhal* it

Bi çâre eyle gönli göziğe gîtâsına

Tuhfe-i Vehbi⁹⁴

⁹¹ Fatma Sabiha KUTLAR, *ArpaEmîni-zâde Mustafa Samî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.377.

⁹² Mehmet ÖZDEMİR, age, s.34.

⁹³ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.355.

Şahâ, ilâhî kudretin sürmesiyle sürmele. çâresiz (olan) gönül gözünün perdesini arala. İlahi gücün sürmesiyle sürmelenen gönül gözünde sırlı olan perde kalkar.

Mansûr-sıfat kan ile kıl desti muhannâ

Tâ kuhl-i visâl ile gözün ola *mükehhal*

Zâtî⁹⁵

Hallac- Mansur gibi eline kan ile kına yak. Böylece kavuşma sürmesi ile gözlerin sürmelensin. Hallac-ı Mansur, “Ene’l Hak” dediği için yanlış anlaşılmış ve dinsizlikle suçlanarak idâm edilmiştir. Bu durum hatırlatılarak kavuşma sürmesi ile sürmelenmek isterse ellerine kandan kına yakmayı da göze almalıdır.

Mâzâğ kühliye *mukahhal* gönül gözin

İt tutmaya sebel ki kılup gayra iltifât

Hakikî⁹⁶

Mâzâğ (Necm süresi) sürmesiyle gönül gözünü sürmeleyip parlat. Yabancıya başkaya iltifat göze perde indirir, hasta kılar. Allah’ın cemâl sıfatını görmenin sürmesinin göze sürme etmelidir. Ondan başkaya iltifat, meyil esas varlığı görmeyi engeller.

Görimez peşe perince bize milk-i Süleymânun

Mukahhal kıldı çünkü cân gözini Mustafa türâb

Hakikî⁹⁷

Biz, Hz.Muhammed Mustafa (S.A.V)’in toprağı ile kalp gözümüzü sürmelediğimizden (beri) Süleyman’ın mülkü bize sineğin kanadı kadar görünmez. Hz. Süleyman (A.S) hem dünyada hem ahirette hiç kimseye nasip olmayan bir zenginliğe malik olmuştur. Âlemlere rahmet olarak gönderilen yüce peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V)’in ayağının toprağını gören gözler için dünyada başka bir zenginlik yoktur. Hz.

⁹⁴ Atabey KILIÇ, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi (Metin)*, Turkish Studes, pp.410-472,2007.

⁹⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.144.

⁹⁶ Erdoğan BOZ, *Hakikî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.134.

⁹⁷ Erdoğan BOZ, age, s. 284.

Süleyman'ın dünyadaki sahip olduğu maddi zenginlik ki maddi zenginliğin en üst makamıdır. Peygamber Efendimiz (S.A.V) ayağının tozunu görmek tüm zenginliklerden bile daha büyük bir zenginliktir.

Mukahhal çeşmüñ nûr-ı siyâhından alur vâye-nasip

Siyeh gîsû-yı deycûr-ı tecellî yâ Rasûla'llâh

Neccarzâde Rıza⁹⁸

Sürmeli siyah gözlerinin nûrundan nasipleniriz. Siyah uzun saçlarını görmeye nail oluruz ya Resûlla'llâh (S.A.V) . Peygamber Efendimiz (S.A.V) doğuştan sürmeli olduğu bilinmektedir. Efendimiz (S.A.V)'ın tarifsiz güzellikteki siyah sürmeli gözlerini ve uzun siyah saçlarını kısacası Nûr cemâlini görebilmek için büyük şeref, başka bir güzelliği görmeye dahi lüzum olmayan bir zenginlik olduğu ifade edilmektedir.

Kim itdi nergisüñ gözün *mukahhal*

Kim itdi lalenüñ yüzini hamrâ

Ahmedi⁹⁹

Lalenin yüzünü kim kırmızı yaptı? Nergisin gözünü kim sürmeledi? Nergis ve lanenin şekli yapıları göz önünde bulundurularak sahip oldukları bu özellikleri güzel bir sebebe bağlanmaktadır. Nergisi sürmeli, laleyi kızıl kılan âşığın aşkla bakışıdır. Sevgilinin özelliklerine güzellik katan âşığın O'na biçtiği kıymettir.

Mukahhal olmayan gözler 'inâyet tûtüyâsından

Mukarrerdür ki olmaz ol münevver nûr-ı Mevlâ'dan

Hamdullah Hamdi¹⁰⁰

Lütüf sürmesi ile sürmeli olmayan gözler (şüphesiz) Mevlâ'nın nûru ile aydınlanamaz. İnsan iyiliği Cenâb-ı Hak'tan kötülüğü nefsinden bilmelidir. Bundan dolayı Cenab-ı Hakk'ın nûru ile nûrlanmak için önce iyilik sürmesi ile sürmelenmek gerekir.

⁹⁸ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.365.

⁹⁹ Yaşar AKDOĞAN, age, s.9.

¹⁰⁰ Ali Emre ÖZYILDIRIM, *Hamdullah Hamdi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, s.59.

Kehhâl, göz hekimi, Göze çok sürme süren anlamındadır.¹⁰¹

Kirpüğünün gamzesi yüregime fassâd

Ayağının toprağı bu gözüme *kehhâl*

Kadı Burhaneddin¹⁰²

Süzgün bakışların sahibi (olan) kirpiklerin yüreğinden kan alan bir cerrahdır. Ayağının toprağı ise gözlerine şifa veren ilâçtır. Sevgilinin kirpikleri şekil ibitariyle iğneye benzer. İğneye benzeyen kirpikler âşığın kanayan yüreğini toplayan, ayağının tozunu da gözlerine şifa bulan bir cerraha benzetilmiştir.

Tûtüyânun minnetin *kehhâl* kahrın çekmeden

Hâk-pâyun dide-i hûnbâra gayet hoş gelür

Bâkî¹⁰³

Sürmenin minnetini, sürme yapanın kahrını çekmeden sevgilinin ayağının kanlı gözlerle çok iyi gelir. Göz kanlanması, gözün kırmızı ve kanlı bir halde olması durumudur. Âşığın tûtüyânın minnetini çekmesine gerek yok. O'nun kanlanmış gözlerini ihtiyacı sevgilinin ayağının tozudur.

1.2.2.8. Mükhulet

Sözlük anlamı itibariyle sürmedanlık anlamına gelmektedir. Beyitlerde sürmeye yardımcı bir unsur olarak kullanıldığını görmekteyiz.

‘Aşk-durur sürmesi çeşm-i dilin

Şevk mili hüsn-durur *mükhulet*

Nigârî¹⁰⁴

Gönül gözünün sürmesi aşktır. Sürmedanlıkta sakladığı şevk mili ise güzelliştir. Sevgiliye duyulan aşk gönül gözünü cilâlar, parlatır.

¹⁰¹ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.503.

¹⁰² Muharrem ERGİN, age, s.51.

¹⁰³ Sabahattin KÜÇÜK, age, s. 98.

¹⁰⁴ Azmi BİLGİN, age, s.69.

‘Aynıyla gümüş *mükhüledür* sürmesi müşkîn

İtmekte cilâ-yâfte çeşm-i nigerâni

Sâmî¹⁰⁵

Gözlerinin bakıcısı gözleriyle gümüş sürmedanlıktaki siyah sürme ile gözlerini cilâlamaktadır. Gözlerin bakıcısı olan âşık sevgilinin gümüş sürmedânlığındaki siyah sürme ile gözlerini parlatmaktadır.

1.2.3. Sürme ile ilgili kelimeler

Klasik Türk şiirinde, şairlerin ifade gücünün, anlatımı daha zengin kılmak adına sürmeyi çağrıştıran beyitlerde sürme ile birlikte kullanılan kelimeler de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

1.2.3.1. Vesme

Vesme, rastık anlamındadır.¹⁰⁶ Rastık –sürme ikilisi güzelliği tamamlama bakımından sadece şiirlerde değil günlük konuşmalarda beraber sıkça zikredilmektedir.

Sürünmüş nâzdan sürme çekinmiş fitneden *vesme*

Ârûs-ı hüsnü bu resme baş eğmez hûr-ı Rıdvâna

Ahmet Paşa¹⁰⁷

Nazdan sürme sürünmüş, fitneden rastık çekinmiş. O güzel yüzlü gelin (güzellikte) cennet kızlarından geri kalmaz. Sevgili, naz sürmesi ile sürmelenmiş, minnet rastığıyla rastıklanmış olan güzel gelin güzellikte cennet kızlarına, hurilerine baş eğmez. Sevgili güzellikte cennet hurileriyle yarışır.

Ey mîdâdun *vesme-i* ebrû-yı nûn-ı nass-ı Hak

Rik-i hattun sürme-i çeşm-i cemâl-i hûr-ı ‘ayn

Âşık Çelebi¹⁰⁸

¹⁰⁵ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.122.

¹⁰⁶ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.1149.

¹⁰⁷ Ali Nihat TARLAN, *Ahmet Paşa Dîvânı*, Ankara, 1992, s.246.

¹⁰⁸ Filiz KILIÇ, age, s.52.

Ey sevgili ! Nûn şeklindeki rastıklanmış kaşının mürekkebi Hakk'ın açık delilidir. Âhû gözlü (sevgilinin) hattının kumudur. Nûn, şekil olarak çanağa benzeyen Klasik Türk şiirinde daha çok hilâl ve kaşa benzetilen Arapça'nın 28. Harfidir.¹⁰⁹ Bu beyitte de âşık , âhû gözlü sevgilinin hilâl şeklindeki kaşına sürdüğü rastığın mürekkebini Hakk'ın delili olarak tanımlamıştır. Sevgilinin sürmeli gözlerini ise yazısının (kaderinin)tozuna benzetmiştir.

Kaşına *vesme* çekdi yine yaykarası var

Gözine sürme çekdi 'aceb kime yası var

Âşık Çelebi¹¹⁰

(Sevgili) yay gibi (olan) kaşlarına yine rastık çekmiş. Yasta olduğu için mi gözlerine sürme çekmiş? Yaykara bu beyitte iki anlamda kullanılmıştır. Sevgilinin yay gibi olan kaşlarının rastık çekerek daha karartması yani daha belirgin hale gelmesi diğer anlamı da yaygara yani şikâyet, sızlanma anlamında kullanılmasıdır.

İnce sesli şiveli peyveste ebrû *vesmeli*

Şüh-ı kisve taraf-ı çeşmi sürmeli bânu köse

Hakîm Mehmet Bey¹¹¹

Sesi ince, işveli, daima kaşı rastıklı, neşeli kisveye (bürünmüş) açık giysili gözleri, bakışları sürmeli cılız kadın. Bir sevgili portresinin çizildiği bu beyitte sevgili hareketlerinde rahat, her zaman bakışları sürmeli, ince sesli, nâzlı bir kadın olarak tarif edilmektedir.

Geh sürme gâh *vesme* vü gâhi piyâle çek

Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti

Nedîm¹¹²

¹⁰⁹ İskender PALA, age, s.362.

¹¹⁰ Filiz KILIÇ, age, s.130.

¹¹¹ Mehmet ÇAKIRCI, *Hâkim Mehmet Efendi Divânı, İnceleme – Transkripsiyonlu Metin*, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006, s.190.

¹¹² Muhsin MACÎT, age, s.330.

Ey nazlı ,servi boylu güzel! Sürme çek, vesme çek ve dahi şarap kadehi çek (ama) boyunu posunu çekme. Âşık, sevgiliden güzelliğini görmesine engel olan her şeyden elini çekmesini istemektedir.

Vesme-i ebrûyî kâm oldu siyeh-rûzî-i ye's

Tire-bahti, sürme-i çeşm-i ferâg-ı ârzû

Katipzâde Mustafa Sakıb¹¹³

Kaşî rastıklı olan sevgili kederli kara güne emel (umut) oldu, kara bahtlı (âşık) gözü sürmeli (sevgilinin) emel rüzgârı (ile rahata erdi). Sevgili, âşığın kara dünyasını aydınlatan bir ışık gibidir. Âşığın kara bahtı sevgilinin kara sürmeli gözlerini arzusuyla, ümidiyle rahat bulmaktadır.

Ebrûsuna vesme ruhuna gaze mi çekmiş

Çeşmi siyehin sürmeleyip sürmeleyip tâze mi çekmiş

Sünbülzâde Vehbi¹¹⁴

O sevgili kaşına rastık ruhuna allık mı çekmiş? Siyah sürmeli olan gözlerini bir daha mı, tazedem mi sürmelemiş? Âşık, sevgilinin var olan güzelliğini yay gibi kaşlarına rastık, yüzüne allık sürerek, sürmeli gözlerine tekrar sürmeleyerek tazelediğini ifade etmektedir.

1.2.3.2. Meşşâta

Meşşâta (Maşşatakâr), kadınların saçlarını tarayan, gelinleri süsleyen kadın olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁵

Verse bir sahrâyı fer meşşâta-i adlin olur

Çengel-i şeh-bâz mîl-i sürme-i kebk-i deri

Nedîm¹¹⁶

¹¹³ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.574.

¹¹⁴ Ahmet YENİKALE, age, s.426.

¹¹⁵ Ahmet Talat ONAY,age, s.301.

¹¹⁶ Muhsin MACİT, age, s. 38.

Sevgilinin güzelliği, çöle aydınlık, iri gözlü beyaz doğanın pençesini, kekliğin sürmeli gözlerini sürmesini süsleyendir. Bu beyitte de sevgilinin var olan güzellikleri süsleyen olarak tanımlanmaktadır.

1.2.3.3. Müktahel

Müktahel, kelime anlamı itibarıyla sürmeli anlamını taşımaktadır.

Nûr-ı basarla rûşen ola nergisün gözi

Ger ayaguñ tozundan olur-ısa *müktahel*

Ahmedî¹¹⁷

Eğer, nergisin gözü ayağının tozundan sürmelenmiş ise (gözleri) görme ışıyla aydınlık olur. Bakmak ve görmek arasında fark vardır. Bakmak, bir varlığı fark etmek görmek ise fark ettiği varlığı algılamak, yorumlamaktır. Sevgilinin ayağının tozu ile onun varlığıyla sürmelenen gözler varlığın özünü görme yetisi kazanır.

1.2.3.4. İktihâl

İktihâl sürmelenmek anlamında olup sürme sürme eylemi anlamında şiirlerde kullanılmaktadır.

İşigüne yüzünü sürme ile

Hâk-i râhuñla *iktihâl* eyler

Filibeli Vecdî¹¹⁸

(Sevgilinin) eşiğine yüz sürerek ayağının tozuyla sürmelenir. Eşiğe yüz sürmek ifadesi beyitlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Âşık, gönül sultanı olan sevgilinin eşiğine yüz sürerek O'nun kıymetli toprağıyla gözlerini sürmeleyerek az da olsa teselli bulur.

1.3. Sürme Çeşitleri

1.3.1. Yemen Sürmesi

Yemen geçmişten beri Kâbe'ye örtülen örtülerle bilinmektedir. “Kâbe'ye öteden beri çeşitli örtüler örtülürdü. Kâbe'ye hediye edilen çeşitli örtülerden Deniz koyunu

¹¹⁷ Yaşar AKDOĞAN, age, s.137.

¹¹⁸ Hasan KAVRUK ve Bahir SELÇUK, *Filibeli Vecdî ve Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.159

yününden dokunmuş kumaş ve döşek yüzleri, Kâbe'ye asılır, Kâbe bunlarla örtülür, artanı da Kâbenin deposunda tutulurdu. Örtülerden hiçbiri başka bir suretle çıkarılamazdı. Peygamberimiz Aleyhisselam, Mekke'den Medine'ye hicret etmeden önce, Kâbe'nin üzerinde çizgili Yemen kumaşları, postlar, kilimler, su koyunu yönünden yapılmış şallar vesâire bulunuyordu.¹¹⁹ Belirli zamanlarda farklı türden kumaşlar örtülmekle birlikte maafir ve Vasâil (çizgili ince Yemen kumaşı) örtülürdü.¹²⁰

Kâbe'ye örtülen örtülerle bilinmekle geçmişten günümüze gelen "Sürme geleneğiyle de bilinmektedir. Mübarek üç ayların sonuncusu olan Ramazan Ayında Yemen'de erkekler bir ay boyunca gözlerine sürme çekerler. Klasik Türk şiirinde, İsfahan sürmesi daha meşhur olduğundan beyitlerde çok sık rastlasak da Yemen sürmesine atıf yapılan beyitler de bulunmaktadır.

Sehîl-i âsmân rif'atı rü'yet- musammerdür
Hemân çeşm-i 'alîle *sürme-i rûkn-i Yemen*

Neccarzâde Rıza¹²¹

Yemen sütûnunun sürmesini gözlerine sürme eyleyen yüce gökyüzünün doğruluğunu görendir. Peygamberimiz (A.S.M) doğduğu zaman olan mucizelerden biri de gökyüzünün aydınlık parlak yıldızlarla donanmasıdır.

1.3.2. İsfahan Sürmesi

İsfahan sürmesi, meşhur olması sebebiyle şiirlerde çok sık karşımıza çıkmaktadır. En iyi sürmenin İsfahan'da çıkarılması bir anlamda sürmenin ana vatanı olması beyitlerde sıkça işlenmektedir.

Olur erbâb-ı 'ışkun hâk-i râhı
Gönül gözüne *kuhl-i isfahânî*

Hayretî¹²²

¹¹⁹ M. Asım KÖKSAL, Peygamberler Tarihi, Ankara,2013, s.211.

¹²⁰M. Asım KÖKSAL, age, s.213.

¹²¹Mehmet ÖZDEMİR, age, s.57.

¹²² Mehmet ÇAVUŞOĞLU ve M.Ali TANYERİ, *Hayretî Dîvânı Tenkidli Basım*, İstanbul, 1981, s.294.

Aşk sahiplerinin yolunun toprağı (âşığın) gönül gözüne İsfahân sürmesidir. Aşk sahipleri, aşkın mucizevi hallerine mâlik olan âşıklardır. Âşıkların çetin yolunun kıymetli toprağı da meşhur olan İsfahân sürmesi ayarındadır.

Mahabbet şâh-râhında gubâruz gerçi ey Ravzî
Velî erbâb-ı ‘ışkun çeşmine *kuhl-ı Sıfahân* ’uz
Ravzî¹²³

Ey Ravzi! Muhabbetin anayolunda toz olmuşuz, amma velâkin aşk erbâbının gözüne Kuhl-ı Sıfahân olmuşuz. “Muhabbetin yolunda toprak olan âşık diğer gönül yolcularının gözündeki İsfahân sürmesidir.

Yüzünü ayağı toprağına sür ‘ârif iseñ
Çeke gör gözlerüne *kuhl-ı sıfahânları*
Ravzî¹²⁴

Ey âşık! (Eğer) bilenlerden isen (sevgilinin) ayağının toprağına yüzünü sür. (Sevgilinin ayağının tozunu) İsfahân sürmesi bil, gözlerine çek. Sevgilinin ayağının tozunun kıymetini bilenler ki bu kıymeti bilenler ancak âşık olabilir. İsfahân sürmesi kadar kıymetli olan bu toprağı gözündeki saklasın.

Gözümü tutsan eğer kim tutmadı ise gözüm
Ayağın toprağına *kuhl-i Safâhân* yerlice
Necâtî Beg¹²⁵

Sevgili! Eğer ki gözüm tutmadı ise (bana) Kuhl-i Safâhân olan ayağının toprağına gözüme yerli yeterince (koy ki) gözümü tutsun. Âşık, sevgiliye gözün tutmaması durumunda yani bir itimâtsizlik durumunda gözlerine kendine ait izi sürme eylemesini istiyor. Bu durumda âşık gözlerinde sevgiliye ait bir iz olacağından başka bir varlığı nazarına almayacaktır.

¹²³ Yaşar AYDEMİR, *Ravzi Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009, s. 230.

¹²⁴ Yaşar AYDEMİR, age, s.333.

¹²⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.359.

Görmedi görmeyiserlerdir iki gözüm için

Ayağın tozu gibi *kuhl Safâhân* ehli

Necâtî Beg¹²⁶

İki gözüm (hakkı) için Safahân ehli bile senin ayağının tozu gibi sürme görmedi, görmeyecektir. En iyi sürmenin Isfahan’da çıkarılıyor olmasına karşı âşık sevgilinin ayağının tozunun sürmesini Isfahan’da çıkarılan sürmeden daha üstün tutuyor, gözlerini de “iki gözüm hakkı için” diyerek şahit gösteriyor.

Göz karardur düşerdi hâk-i rehin

Görse ger *sürme-i Sıfâhânî*

Bâkî¹²⁷

Eğer (senin) ayağının toprağını görseydi, Sıfâhân sürmesi gözden düşerdi. Sevgilinin âşığa mülk olan ayağının toprağını görenler gözlerini karartıp Isfahan Sürmesi gözden düşer.

Gubâr-ı hâk-i râhat bas ba-çaşmam ay şah-i ‘âlam

Çi hâcat man sitânam gard-i *kuhl-i İsfahânîrâ*

Beyânî¹²⁸

Ey âlemin şâhi senin yolunun toprağı benim gözüme yeter. Isfahan ’ın sürme tozunu almama ne gerek var?

Hem câne vü hem kalbe hem çeşme cilâdur

Gerd-i gâm ile *kuhl-i Sıfâhân* edemez bahs

Şeyh Galib¹²⁹

Gam tozu hem câna, hem kalbe hem de göze parlaklık verir. Isfahân sürmesi, gam tozunun sürmesi ile kıyaslanamaz. Gam, âşığın olgunlaşma yolunda her devrede karşısına çıkan bir sınav, geçilmesi gereken bir aşamadır.

¹²⁶ Ali Nihat TARLAN, age, s.427.

¹²⁷ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.289.

¹²⁸ Fatih BAŞPINAR, *Beyanî [ö.1075 / 1664-5] Dîvânı*, Turizm ve Kültür Bakanlığı, e-kitap, s.230.

¹²⁹ Naci OKÇU, age, s. 220.

Çekeyin gözlerüme pâdişehüm ihsân it
Ayaguñ toprogına *kuhl-ı Sıfahân* dirler
Ravzî¹³⁰

Padişahım! Bana iyilik et ayağının toprağını gözlerine çekeyim. Çünkü ayağının tozuna Isfahân sürmesi derler. Ayağının toprağını gözlerime sürme lütfünü göster.

Görmesem bir dem yüzün görmez cihânı gözlerüm
Çeşm-i cânumda benüm *kuhl-ı sıfâhan'dur* külâh
Ravzî¹³¹

Bir an yüzünü görmesem gözlerim dünyayı görmez. Gönül gözümde senin Isfahan sürmesi gibi olan izin tozu baştadır. Sevgili, âşığın dünyası olduğu için onu bir an görmese dünyayı kararır onu görmediği için kararın dünyasını aydınlatan Isfahân sürmesi ayarındaki iz âşığın gönlünde en baş yerde yer alır.

1.4. Sürme İle İlgili Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de sürme ile ilgili doğrudan bir ayet olmasa da Necm Süresi 17 ve 18 ayetler “mâ zâgal basaru ve ma tağa le kad re âmin âyâti rabbihil Kübra” (Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü) sürme ile ilgili beyitlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Miraç hadisenin faziletlerinin belirtildiği Necm Süresi, özellikle Sidretü'l-Münteha'da peygamber efendimiz (S.A.V) ile Cenab-ı Hakk'ın (C.C) bir yayın iki ucu kadar olan mesafede görüştüğü hadisesi, beyitlerde sıklıkla hatırlatılmaktadır. Necm süresinin 17.ayetinde “mâ zâgal basaru (gözü kaymadı)” ayet-i kerimesiyle peygamber efendimiz (S.A.V)ın Cenâb-ı Hakk'ın nûr cemâlini görme şefetine nail olduğu ve O yüce makamda o yüce sureti görme şerefine nail olmuştur.

Lezzet olmadı bu bâğurâgdan
Sürme çekti gözine *mâzâgdan*

Usûlî¹³²

¹³⁰ Yaşar AYDEMİR, age, s.210.

¹³¹ Yaşar AYDEMİR, age, s.320.

¹³² Mustafa İSEN, *Usûli Divanı*, Ankara, 1990, s.33.

Bu dünya bağından lezzet almadi. Miraç'ta Sidretü'l-Münteha'da gözine sürme çekti. Cenab-ı Hakk'ın nûr cemâlini gören başka güzellikleri neylesin? O gözler ki güzellerin şâhını görmüş, diğer güzelleri görmez.

Kühl-i mazağla olmuşdi siyâh

'Ayn-ı ibrette olunsaydı nigâh

Hakîm Mehmet Bey¹³³

İbret gözüyle bakılsaydı eğer, ma zağ sürmesinin siyahı ile sürmelen. Eğer ibret alınarak bakılırsa Cenab-ı Hakk'ı görmenin nuru ile gözler sürmelenip aydınlanır.

Şahid-i leyle-i mi'râc ol

Kuhl-i mazağ ile olmuş mekhûl

Hakîm Mehmet Bey¹³⁴

Mazağ sürmesi ile sürmelenen o gözler, Mirâç (yükseliş) gecesinin şahîdi oldu. İnsanlığın yükselişi olan Mirâç gecesinde Allah'ın nurunu gören gözler o parlaklığı gözlerine sürme eyler.

Kuhl-i mazağa'l-basardan gözleri

Rüşinâlu iy menüm reh-bîn gönül

Hakîki¹³⁵

Ey benim (sevgilinin) yolunu gören gönlüm! Gözleri mazağa'l basar sürmesiyle sürmelenmiş, aydınlığı bundandır. Miraç, âlemlerin gösterildiği, insanın dünyada niyetine göre ektiğinin ahirette yani ebedî âlemde biçeceği açıkça Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) 'e gösterilmiştir. Bu beyitteki sevgilinin yolunu görmek, insanın kendine ve Rabbine yaptığı yolculuğu ifade etmektedir.

¹³³Mehmet ÇAKIRCI, age, s.61.

¹³⁴Mehmet ÇAKIRCI, age, s.62.

¹³⁵Erdoğan BOZ, *Hakîki Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.590.

Zuhûrun “kurretü’l-ayni beşer”dür ya Rasûla’llâh

Şuhûdun kuhl-ı “mâ-zâga’l-basar” ya Rasûla’llâh

Neccarzâde Rıza¹³⁶

Doğuşun, (varlığın) insanlığın gözünün nurudur ya Resûllallâh! Şahitliğin “mâ-zâga’l-basar” sürmesidir (bize) ya Resûlallâh! Nebiler Nebisi’nin doğuşu birçok mucize ile gerçekleşmiştir. Bunlardan biri gökyüzündeki yıldızların göz alıcı parlaklıkta olup O’nun doğacağını insanlığa müjdelemiştir. Ahir zaman peygamberi Efendimiz (A.S.M) bütün insanlığa saçılan bir nûrdur. Peygamberimiz (S.A.V) Miraç gecesinde Cenab-ı Hak’ın sonsuz nûruna şahitliği Allah’a ve ahiret gününe inanıp tasdik eden ümmetinin de gözlerine aydınlık sürmesi olmuştur.

Mukahhal nergisinde *kuhl-i mâ-zâg*

Dehânı goncesinde bûy-ı iblâg

Sünbülzade Vehbi¹³⁷

Nergis, mâ-zâg sürmesi ile sürmelenmiş, Açılmamış gonca gibi ağzı (olan sevgilinin) güzel kokusuna erişsin. Hak cemâlini gören gözler ile sürmelenen gözler tomurcuk şeklinde olan sevgilinin ağzından çıkan güzel kokuya erişti.

Gün gibi ser-tâ-ser nazar anla bizi iy bi-haber

Çun buldı *mâzâgu’l basar* kühlin dil-i derrâkümüz

Hakiki¹³⁸

Ey habersiz (sevgili)! Bizi baştan başa gün gibi aydınlık bakışlarımızın anlamını (bil), anla! Çünkü mâzâgu’l-basar sürmesinin kıymetini gönlümüz çabuk anladı, bildi.

Ne şeb ebrûy-ı bârîk-i hilâle vesme-i zibâ

Ne şeb *kuhl-ı cilâ-bahş-i ‘uyûn-i necm-i nûrânî*

Sâmî¹³⁹

¹³⁶ Mehmet ÖZDEMİR, age, s. 367

¹³⁷ Ahmet YENİKALE, age, s. 45

¹³⁸ Erdoğan BOZ, age, s.325.

¹³⁹ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.35.

Ne gece ki nazik hilâl kaşlarını rastık (ile) süslemiş, ne gece ki nurlu yıldızların sürmesinin parlaklığı ile parladı. Necm süresi, Kur'an-ı Kerim'deki sırlı, fazileti yüksek ayetlerden biridir. Âlemleri yaratan Yüce Allah ile habibi Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V) aralarında bir perde olduğu o büyük buluşmanın olduğu Miraç Hadisesi'nin hatırlattığı bu beyitte Cenab-ı Hatt'ın nûru ile nûrlanan Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Muhammed (S.A.V) 'in övüldüğünü görmekteyiz.

Kühl-i “*mâ-zâga*” şehâ çeşmüñe oldu mahsûs

Sürme-i dîde-i gam-dîde-i her bînâsın

Neccarzâde Rıza¹⁴⁰

Ey Şâh! mâ-zâga sürmesi seni gözlerine özeldir. Sen, tüm görenlerin gamlı gözlerinin sürmesisin. İnsan, yaratılan diğer varlıklardan ayrı ve üstün kolan akıl yetisine sahip olmasıdır. Leyle-i Miraç'ta insanlık son Peygamber Hz. Muhammed (S.A.V) ile Âlemlerin Rabbi Olan Yüce Allah'ın nûrunu görmüş ve bu farkındalık ile ödüllendirilmiştir.

Melâhat gülşeninde olsa bir sâhib nazar peydâ

Olur nergislerinde kuhl-ı “*mâ-zâga 'l-basar*” peydâ

Neccarzâde Rıza¹⁴¹

Yüzünün güzelliği gül bahçesinde olsa (o güzelliğe) sahip (olan) bir bakış meydana çıkar. Nergislerinde mâ-zâga'l basar sürmesi meydana gelir.

Ravza-i ahbâba teşrif ile ey bâd-ı seher

Kuhl-i “*mâ-zâga 'l-basar*” remzinden isterseñ eser

Neccarzâde Rıza¹⁴²

Ey seher yeli! Eğer “mâ-zâga 'l-basar” sırrının işaretinden istersen, Cennet bahçesinin dostunun teşrifinin işareti ile es. Sidretü'l-Münteha, yani Efendimiz (A.S.M) ile Cenâb-ı Hakk'ın görüştüğü yerin hemen yanında Mev'a cennetinin bulunduğu Necm

¹⁴⁰ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.123.

¹⁴¹ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.3.

¹⁴² Mehmet ÖZDEMİR, age, s.146.

süresinde belirtilmektedir. Cennet bahçesinin dostu ifadesi ile Habibullah Hz. Muhammed (S.A.V) kastedilmiştir.

Vech-i “mâ-evha” şeb-i isrâda aldı cilveger
Çeşm-i “ev-ednâ”da zâhir kuhl-i “mâ-zâga’l- basar”
Neccarzâde Rıza¹⁴³

Çehresi İsrâ gecesinde ‘mâ- evha’ (necm Suresi 10. Ayet) ile (Esmâ-i İlahi’nin nuru) tecelli etti. Gözleri ‘ev- ednâ’ (iki yay aralığı kadar olan mesafede) mâ-zâga’l- basar sürmesi ile açıkça sürmelendi. Necm Sûresi 10. Ayetinde ‘ fe evha ilâ abdihi ma evhâ’(Allah o anda kuluna vahyedeceğini etti) Miraç’ta Cenab-ı Hakkın nûrunun Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) yüzünde tecelli ettiği, gözlerinin de mâ-zâga’l- basar sürmesi ile Allah’ın yakınlığına nail olma ile şerefendirilmesi hatırlatılmaktadır.

Hüveydâ kuhl-i “mâ-zâga’l- basar” nur-ı cebinüñde
Saña mahsûs destûr-ı tecelli yâ Rasûla’llâh
Neccarzâde Rıza¹⁴⁴

Mâ-zâga’l basar sürmesinin nûru alında apaçık bellidir. Allah’ın lütfunun tecellisine nail olma izni sana özeldir ya Resûlallah! Miraç birçok mucizenin yaşandığı bir hadisedir. Peygamber Efendimiz (sav) güzel özelliklerinin anlatıldığı eserler olan Hilye-i Şeriflerde Peygamberimizin anlından nurun parladığı ifade edilmektedir. Esmâ-i İlahinin nurunun tecellisi Hz. Muhammed (sav) yüzünde parlamıştır. Cenab-ı Hakk’ın ‘habibi’ olma şerefi Efendimiz (asm) aittir.

Sürme ile ilgili olarak Kalem Sûresinin ilk ayeti olan ‘Nun velkalemi ve ma yesturune’ ile ilişkilendirilerek de kullanılmıştır.

Ey midadun vesme-i ebrû-yı nûn-ı nass-ı Hak
Rik-i hattun sürme-i çeşm-i hûr-ı ayn
Âşık Çelebi¹⁴⁵

¹⁴³ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.154.

¹⁴⁴ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.365.

¹⁴⁵ Filiz KILIÇ, age, s.10.

Ey sevgili ! Nûn şeklindeki rastıklanmış kaşının mürekkebi Hakk'ın açık bir delilidir. Âhû gözlü sevgilinin sürmeli gözleri yazısının (kaderinin) tozudur. Nûn, Klasik Türk şiirinde kaş ve hilâle benzetilmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de Kalem Sûresinin ilk âyeti 'Nun ve'l Kalem '(Nun, kalem ve yazdığı şeyler hakkı için) Şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Bu beyitte de midad (mürekkep), Hatt (yazı) , ile anlam ilgisi kurularak Nun ve'l Kalemâyet-i kerimesi hatırlatılarak Sevgilinin hilâl şeklindeki rastıklanmış kaşları, Hakk'ın bir delili olarak tanımlanmıştır.

1.5. Sürmeyle İlgili Hadis-i Şerifler

Sürme ile ilgili birçok hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (S.A.V)in göz sağlığı için sürmeyi tavsiye ettiği belirtilmektedir.

İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor : “Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki : *“Size ismidi tavsiye ederim. Zira o, gözün (görme gücünü) parlatır ve kirpikleri (besleyip) bitirir”*.¹⁴⁷

H. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor : *“Rasûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: Uyuyacağınız zaman ismidle sürme çekmenizi tavsiye ederim. Çünkü o, gözün (görme gücünü) parlatır ve kılları (yani kirpikleri besleyip) bitirir.”*¹⁴⁸

İslamî kaynaklarda, ister kadın olsun, ister erkek olsun sürme çekmenin sünnet olduğu sürme çektikten sonra tadı boğazda hissedilse veya tükürdüğünde tükürü renkli görülse bile orucun bozulmayacağı, sürmenin gümüş sürmedânlığa konulmasının mekrûh olduğu belirtilmektedir.

Peygamber Efendimiz (S.A.V) sürmeyi önce sağ gözüne çektiği ve sürme çekmeyi tek sayıda tuttuğu hadis-i şeriflerde belirtilmektedir.

İbni Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *İsmîd'i kullanmaya devam edin. Zira o, sürmelerinizin en hayırlısıdır. Görmeyi parlatır, saçı bitirir.* “Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sürme çekince önce üç kere sağ gözüne çekerdi, onunla başlar, onunla bitirdi. Sol gözüne de iki kere çekerdi.”

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: Resullulah (aleyhissalâtu vesselâm)ın bir sürmedânı vardı. Her gece şu gözüne üç, öbür gözüne de üç kere sürme çekerdi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada göz sağlığı için sürme çekmeyi tavsiye etmekte ve sürme

¹⁴⁶ İskender PALA, age, s.362.

¹⁴⁷ İbrahim CANAN, Kütüb-i Sitte Ansiklopedisi, Ankara,2012, s.449.

¹⁴⁸ İbrahim CANAN, age, s.449.

maddesi olarak ismid emretmektedir. İsmid sürmede kullanılan bir taştır. Rengi kızıla çalan siyahtır. Hicaz memleketinde bulunur. Daha kalitelisi İsfahandan getirilendir. Ebnu Side, ismid kelimesi ile sürme çıkarılan taş mı kastedilir, yükse bizzat sürme mi kastedilir? Bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini kaybeder. Türbüşti der ki: Bu madeni bir taştır. Ancak İsfehânî sürmeye ismid dendiği olmuştur. Gözdeki yaşlılarda ve çocuklarda tavsiye eder.

İsmidle sürmelenmeyi tavsiye eden rivayetler sahiheyn dışındaki hadis mecmualarında gelmiştir. “İsmid kullanmaya devam edin, çünkü o, saçı, gürleştirir, çapağı giderir, görmeyi saflaştırır, (netleştirir.)” Ebu Dâvud’un bir rivayetinde, yatarken içerisine misk katılmış ismid’in sürülmesini tavsiye eder.¹⁴⁹

Resulullah (S.AV.) sürme usulünü göstermektedir:

- İsmidle sürme çekmekte
- Geceleyin yatmadan önce çekmekte
- Her gözüne üçer sefer sürmektedir. Böylece her birinde “tek” korunmuş olmaktadır. Ancak sola “iki”, sağa da “üç” kere çekerek, toplamın tek kılınması da caizdir. Evla olanın üçer ker kere olduğu belirtilmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın sürdüğü ve ashabına tavsiye ettiği “sürme çekme” işinin süslenme gayesi gütmeye açık. Bu sadece sıhhi endişe gütmektir. Zaten akşam yatacağı sırada buna yer vermesi maksadı göstermeye kafidir.¹⁵⁰

1.6. Halk Kültüründe Sürme

Sürmenin halk arasında da kullanımı oldukça yaygındır. Sürme çekmenin sünnet olduğu bilindiği için hem kadınların hem de erkeklerin kullandığı bir unsurdur. Çeşitli sebeplerle kullanılan sürme genel anlamda göz sağlığı için, nazardan korunmak, kem bakışları kendisinden uzak tutmak amacıyla da ilişkilendirilmektedir. Sürmenin eskiden nazardan korunmak için süpürge çöpüyle göze sürüldüğü bilinmektedir.

Halk hekimliğinde de sürme sıkça kullanılmaktadır. Bazı yörelerde yeni doğan bebeklerin gözleri sürmeli (güzel) ve sağlıklı olması için ceviz kabuğu ve başka araçlar ile sürme çekilir. Bu işlem belirli aşamalar ile yapılır. Sürme bir tasın içine konulan bir miktar zeytinyağının içine kumaş fitil haline getirilerek batırılır, ucu dışarıda bırakılarak yakılır. Tasın üzerine geniş bir kapak konulur ama tam kapatılmaz, aralık bırakılır. Kapakta yanan ateşte biriken is yanma işleminden sonra toplanarak bu paylaşılan sürme kabına konur. Halk arasında geniş bir yelpazede kullanıldığını görmekteyiz.

¹⁴⁹ İbrahim CANAN, age, s.281.

¹⁵⁰ İbrahim CANAN, age, s.281.

Bir güzellik unsuru olan sürme, geçmişten günümüze kıymetli bir hediye olarak da yerini almaktadır. Geçmiş zamanlarda Hac vazifesini yapmak zor olduğundan mukaddes topraklara gidip geri dönebilen Hacılar Efendimiz (S.AV) hatırlattığı için kıymetli bir hediye olarak getirirler. Bununla birlikte Muharrem Ayının 10. Günü halk arasında ‘Aşur(aşure) Günü birçok önemli hadisenin vuku’ bulduğu bu günde gözlerin hastalık görmemesi için gözlerin srmelenmesi halk arasında yaygın olarak belirtilmiştir.

Sürmenin, Halk Edebiyatında kendine yer bulduğunu görmekteyiz. Güzellerin vldğu birçok manide sürme karşımıza çıkmaktadır. Karacaoğlan, Türk edebiyatının en büyük halk şairlerinden biridir. Karacaoğlan’ın birçok manisinde sürmeli güzelleri görmekteyiz.

Ak ellere al kınalar yakarlar
Ala göze siyah sürme çekerler
Bir yiğidin sevdiğine bakarlar
Edep midir, erkân mıdır yol mudur?

Karacaoėlan¹⁵¹

Sürme, sevgilinin güzelliğini arttıran yiğitlerin de sevgilide aradığının sadece güzellik olmadığını güzellik kadar edep, erkân yani yol yordam olması gerektiğini belirtmektedir.

Bir kız ile bir gelinin atı var
Gelin der ki: Giydiğimiz al olur
Ala göze siyah sürme çekince
Gören açık deli olur, ll olur

Karacaoėlan¹⁵²

Açık, al giyen sevgilinin sürmeli gözlerini görünce aklı başından gider, ll olur.

Ala göze sürme ekme
Başını bir yana eğme
Sakin yücelere ıkma
Dokanırsın göze gelin

Karacaoėlan¹⁵³

¹⁵¹ Karacaoğlan, age.,s.316.

¹⁵²Karacaoėlan, *Karacaoğlan Bütün şiirleri* (haz: Derya GÜNAY), İstanbul,2007, s.338.

¹⁵³Karacaoėlan, age, s.464.

Güzel olan sevgilinin gözlerini ala sürme ile sürmediğinde göze geleceğini belirterek gözlerini sürmelememsi gerektiği belirtilmektedir.

Sabahtan uğradım ben bir güzele
Sürme çekmiş ala gözün üstüne
Taramış zülfünü dökmüş bir yana
Salıvermiş ince belin üstüne

Karacaoğlan¹⁵⁴

Karacaoğlan, güzelleri doğal ve canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Bu manide de ince beline uzun saçlarını salan güzel gözlerine ala sürme çeken bir güzel görmekteyiz.

Ak ellere al kınalar yakınır
Ala göze siyah sürme çekinir
Dostu olan dost yoluna bakınır
Dosta giden yolda izim var benim

Karacaoğlan¹⁵⁵

Güzellerin ellerine yakması, ala gözlerine sürme çekmesi halk şarilerinin şiirlerinde sıkça kullandıkları ifadelerdir.

Yâr yolunda burma olsam
Yedikleri hurma olsam
Alçım alçım sürme olsam
Yâr kaşına sürse beni

Karacaoğlan¹⁵⁶

Âşığın isteği sevgilinin yolunda ona ulaşan herşey olabilmektir. Sevgilin ayak bastığı taş, yediği hurma ve gözlerini ve kaşlarını sürmediği sürme olmayı istemektedir.

¹⁵⁴Karacaoğlan, age, s.49.

¹⁵⁵ Karacaoğlan, age, s.170.

¹⁵⁶ Karacaoğlan, age, s.432.

İnip gider Şu bahçenin düzüne
Halka halka sürme çekmiş gözüne
Gelin oldu diye bakmaz yüzüme
Yüzünü bari tenhada açındı

Karacaođlan¹⁵⁷

Bahçeye inen güzelin halka halka sürmelenen gözlerini gören âşık, onun yüzüne bakmamsından Şikâyet etmektedir.

17.yy halk Őairlerimizden olan Âşık Ömer'in Şiirlerinde de sürmeye rastlanmaktadır.

Âşık Ömer gayre varma
Varup dîvânına durma
Elâ göze siyah sürme
Çeken dilber kiminsin sen

Âşık Ömer¹⁵⁸

Âşık Ömer, başkasına varma, varıp divanına durma. Elâ gözüne siyah sürme çeken güzel, sen kiminsin?

Halkın sözlü anlatım geleneği olarak bir anlatı olan halk hikâyelerinde de görölmektedir. Örneğin, seven ve sevilen rakip yüzünden kavuşamadığı Sürmeli Bey ve Telli Senem hikâyesinde sürme hikâyede başkahramanıyla özdeşleşen karakteristik bir yapıya bürünmüştür.

Rüyâlar, insanın bilinçaltına dair bilgiler veren karmaşık bir yapıdır. Halk arasında da rüyaların dili olduğu ve görölen rüyalardan hareketle yaşanmış olaylar hakkında yorumlama yapılır. Sürmenin de rüyada görölmesi ile ilgili olarak rüya tabiri yapar birçok alîm tarafından yorumlanmıştır. Bir kimsenin rüyada sürme görmesi, ibadet ehlinde ve dervişler cemaatinden kaçmasına delalet eder. Rüyada Salih bir kimsenin kendisine sürme verdiğini görmek, hayra nimete, Şeref ve yükseklîğe dalalet eder. Kirmani de Şöyle

¹⁵⁷Karacaođlan, age, s.61.

¹⁵⁸Âşık Ömer, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap.

demıştır: Rüyada kadın ve erkeğin sürme çekmesi yüce mertebeye ve yüksek makama işarettir. Rüyada kendisine sürme getirildiği görme dört vech ile tâbir olunur:

- a) Gözün kuvveti
- b) Dinde salah
- c) Mal
- d) Güzel bir yüz¹⁵⁹

Gözlerinin nurunu arttırmak maksadıyla sürme çekildiğini gören, din kuvvetini artırır. Süs için sürme çektiğini gören de dış görünüşünü düzeltir.¹⁶⁰

Rüyada kendisine Salih bir adamın sürme çektiğini görmesi hayır ve berekete işarettir. Eğer sürme çeken kötü ve fasıl bir kimse ise bu rüyada hayır yoktur.¹⁶¹ şeklinde açıklanmaktadır.

¹⁵⁹Nablusi, İbn-i Sirin ve Seyyid Süleyman'dan derlenen Büyük İslamî Rüya Tabirleri Ansiklopedisi (haz: Mustafa Necati BURSALI), İstanbul, 2011, s.796.

¹⁶⁰ Büyük İslamî Rüya Tabirleri Ansiklopedisi (haz: Mustafa Necati BURSALI), age, s.472.

¹⁶¹ Büyük İslamî Rüya Tabirleri Ansiklopedisi (haz: Mustafa Necati BURSALI), age, s.796.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÜRMEİN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KULLANIMI

Sürme, Klasik Türk Şiirinde zengin bir anlatımla anlatılan önemli bir motiftir. Âşığın gözlerine şifâ olan bir toprak, ihtişamlı olan sevgilinin güzelliğine güzellik katan bir süs, rakipleri cezalandıran bir yöntem, devlet adamları ve din büyüklerine yapılan mehdiye, sevgilinin izini getiren sabah yeli ve daha birçok anlamda karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Sevgili

Sevgili, Klasik Türk şiirinin merkez noktasının oluşturur. Amaç olan tek varlıktır. Diğer bütün unsurlar, onun varlığını, birliğini, güzelliğini ispatlamak için var olan araçtır. Sevgili, mutlak olan bir ihtişamın, gücün, güzelliğin sembolüdür. Şiirlerde sevgilinin kendisinden başka diğer varlıkları kendine bağlayıcı özelliğe sıkça vurgulanmıştır. Sürme de, hem sevgilinin güzelliğinin bir süsü hem de kendisine ihtiyacı olan diğer varlıklara bir diğer hediyedir. Sürme, ekseri sevgilinin ayağının tozuna benzetilirken, aşığın varlığını sevgiliye feda ederek toprak olması ve bu toprağı sevgilinin sürme diye kullanılması şeklinde ifade edilmektedir.

Hâk-i pâyin *tûtiyâsına* dege şayed gözüm
İsterem ol gevheri nûr-ı basardan saklasın

Usûlî ¹⁶²

Şayed gözlerim ayağının tozunun sürmesine değerse o cevheri Görme ışığından saklamasını isterim. Sevgilinin ayağının tozu karanlığı aydınlatan bir sürme gibidir. Eğer âşık bir gün sevgilinin ayağının tozuna ulaşabilirse eğer kıymetli cevheri gözünün ışığından bile saklamak ister.

İzin tozu gibi *kuhl-i cevâhir* görmedi hergiz
Gezen hep Çini Maçîni gören Mülk-i Sıfâhânı

Usûlî ¹⁶³

¹⁶² Mustafa İSEN, age, s.197.

¹⁶³ Mustafa İSEN, age, s.225.

Çîni Maçîni gezenler (sürmenin diyarı) Sıfâhân mülkünü görenler asla izinin (varlığının) tozu gibi kıymetli bir sürme görmedi. Dünyanın neresi olursa olsun âşığın varacağı menzil sevgilinin kapısıdır. Bu kapının eşîğinin tozunun kıymeti hiçbir cevher ile ölçülemez.

İzi tozu getirdi sabâ ey dil armagan

İki gözün gibi sakın ol *tûtiyâcığı*

Usûlî ¹⁶⁴

Ey Sabâ rüzgârı!(Senin) izinin tozunu gönüle armağan olarak getirdi. O kıymetli hediyeye tûtiyâ bil ve iki gözünden sakın. Gözden sakınmak, sevenin sevilene olan aşırı bağlılığıdır. Âşığa hediye olarak gelen bu sürme çok değerli olduğu için çok iyi muhafaza edilmelidir.

Can gözlerine ayağı tozu nigârımın

Kuhl-i basiret almak için tûtiyâ eder

Ahmet Paşa ¹⁶⁵

Sevgilimin ayağının tozu basiret ehli olmak (isteyen) gönül gözüne tûtiyâ gibidir. Nigârımın ifadesiyle bir sahiplenme dikkatimizi çekiyor. Basiret ehli olmak ise varlık özülüyle görebilme yeteneğidir. Görenlerden olabilmek için de görme kuvvetini verene ait olan bir iz, bir toz sürme gibi gereklidir.

Olmasaydı hâk-i pâyın *tûtiyâsında* meded

Bakmaz idi sana ey hurşîd âlem-tâb göz

Ahmet Paşa ¹⁶⁶

Ey Dünyayı aydınlatan güneş (gibi olan güzel) ! Eğer ayağının tozunun sürmesinde meded olmasaydı gözler sana bakmazdı. Güneş, şiirlerde parlaklık, ışığı ile karşımıza çıkmaktadır. Hem benzeyen hem de benzetilen durumundadır. Işık ve parlaklık daima

¹⁶⁴ Mustafa İSEN, age, s.241.

¹⁶⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.170.

¹⁶⁶ Ali Nihat TARLAN age, s.177.

onun ile birlikte bulunur.¹⁶⁷ İşte sevgilinin ayağının tozunun tûtüyâsı ışığın, parlaklığın timsali olan güneşi bile gölgede bırakmaktadır.

Hâk-i pâyin açtı dil çeşmin ki gördüm hüsnünü

Nice cevherdendir onun tûtüyâsın bilmedim

Ahmet Paşa¹⁶⁸

(Senin) ayağının toprağı gönül gözümü açtı ve (senin) güzelliğini gördüm. Ben onun sürmesinin neden yapıldığını bilemedim. Sevgilinin gül yüzünü görebilen âşık, ilaç gibi önemli olan sevgilinin ayağının tozunun kıymetini bilmemekten yakınmaktadır.

Kaşın çatıp cihânı peyveste ağlatırsın

Bârân ziyân değil mi şol misk tozlu yaya

Ahmet Paşa¹⁶⁹

Kaşlarını çatıp tüm cihânı (daima) ağlatırsın. Gözünün yaşından olan yağmur o misk tozlu yaya ziyan değil mi? Sürmenin bazı durumlarda misk ile karıştırılarak kullanıldığı bilinmektedir. Sevgilinin kaşlarını çatmasıyla âşıklarının döktüğü gözyaşı yağmura benzetilmiştir. Yağmur sonrası yayılan toprak kokusu misk kokusu ile ilişkilendirilmiştir, Sevgilinin misk kokulu olan ayağının tozuna bulanmış âşık yağmur yağdığı vakit üstüne bulaşan o kıymetli tozlar da ziyan olup gidecektir ki âşık bunu istememektedir.

Her ne göz kuhl edindi gerd-i râhın cevherin

Bir nazarda bin kara toprağı hâss iksir ede

Ahmet Paşa¹⁷⁰

(Senin) ayağının tozunu cevher bilip kendine sürme edinen bir bakışta bin kara toprağı kıymetli tozunu kendine iksir eder. Âşık, sevgilinin ayağının tozunu cana can katan hayat iksiri olarak bilir. Bunun için sevgilinin ayağının tozunu kendine sürme edinir.

¹⁶⁷İskender PALA, age, s.176.

¹⁶⁸ Ali Nihat TARLAN, age, s.211.

¹⁶⁹ Ali Nihat TARLAN, age, s.245.

¹⁷⁰ Ali Nihat TARLAN, age, s.255.

Bir dem ayağın tozunu gözüme

Kuhl-i cilâ eylemedin öyle mi

Ahmet Paşa¹⁷¹

Bir an (için) ayağının tozunu gözlerime (aydınlık veren)sürme eylemedin öyle mi?
Âşık, sevgiliye sitemkâr olduğunu görmekteyiz. Âşık, sevgili uğruna fedâ ettiği gözleri için sevgilinin ayağının tozunun sürmesinden meded ummaktadır. Ama sevgilinin beklediğini alamaması hayal kırıklığına uğramaktadır.

Her zerre gubâr-ı cevherinden

Yüz mihr gözine *tûtiyâdır*

Şeyhî¹⁷²

(Sevgilinin ayağının) cevherinin tozunun her zerresi yüz güneşin gözüne tûtiyâ olur. Güneş, ışık, aydınlıktır. Sevgilinin ayağının tozu, parlaklığıyla kendisine bakılamayan güneşin parlaklığından bile daha parlaktır. Güneş gözlerine tûtiyâ diye sevgilinin ayağının tozunu çeker.

Ayağı toprağı Şeyhî aceb ne cevherdir

Ki demiş ehl-i nazar *tûtiyâ* yerine geçer

Şeyhî¹⁷³

Şeyhî ! Acaba sevgilinin ayağının toprağı nasıl bir cevherdir ki nazar ehli sürmenin yerine geçer? Sevgilinin ayağının tozunun kıymetine şaşılmaz. Çünkü sevgilinin ayağının toprağı nazar ehline yani âşık taifesine ilâç yerine geçer.

Gün gözüne ayağın tozun *tûtiyâ* diler

Hem ıyş u işretine her âdem senâ kılar

Şeyhî¹⁷⁴

¹⁷¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.267.

¹⁷² Mustafa İSEN age, s.83.

¹⁷³ Mustafa İSEN, age, s.117.

¹⁷⁴ Mustafa İSEN, age, s.88.

Senin ayağının tozunu, güneş sürme olarak ister. Hem her insan senin eğlence meclislerini över.

Ayağı tozu gözleredir *kuhl-i cevâhir*
Ol serv-i revânın ne mübârek kademi var

Necâtî Beg¹⁷⁵

O servi boylunun ne mübarek adımı var ki ayağının tozu (âşıkların) gözlerine cevherler olan sürmedir. Sevgili, boyunun uzunluğu ve inceliği bakımından serviye benzetilmiştir. Âşıkların gözlerine cevherler sunan o sevgilinin ayağının tozu kutsaldır.

Nigârâ *tûtîyâ-yi* hak-i pâyın özge dârûdur
Çekilse sürmeden eksik değildir göz terâzûdur

Necâtî Beg¹⁷⁶

(Sevgilinin) ayağının toprağının sürmesi başka bir ilâçtır. O kıymetli ilâç gözlere çekilse göz terazisinden farklı değildir. Göz terazisi, gözdeki dengeyi, bütünlüğü sağlama durumudur.

Gâlil yürüme ayağı tozunda gözün aç
K'ol *sürmeyi* şol dide-i bîdâra çekerler

Şeyhî¹⁷⁷

Gafil yürüme! Sevgilinin ayağının tozunda, gözünü aç ve o sürmeyi şu uykusuz kalan göze çekerler. Sevgilinin ulaşılmaz yürüyüşüne âşık sevgiliye izinin tozundan olan sürme onun için uykusuz kalan gözlere çekmesini istiyor.

İzin tozunu gün gözüne *tûtîyâ* için
Gökten yere inerse Mesihâya vermez

Necâtî Beg¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.262.

¹⁷⁶ Ali Nihat TARLAN, age, s.235.

¹⁷⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.192.

¹⁷⁸ Ali Nihat TARLAN, age, s.331.

Hz. İsa güneşin gözüne sürme götürmek için gökten yere inse, senin ayak izinin tozunu (ona) vermem. Mesihâ, Hz. İsa'nın lakâbidir. Elini sürdüğü hastaları derhal iyi etmesinden dolayı bu lakâbı almıştır.¹⁷⁹ Hz. İsa'nın Allah tarafından göğe çıkarıldığı ve ahir zamanda tekrar indirileceği inancı vardır. Sevgiliye ait bir izin sürmesi, şifâ verici mucizenin sahibi Mesih'e bile vermeyeceğini ifade ediyor.

Tozun cevâhirini gözüm görelî buldum
Hem sürme-i basiret hem *kuhl-ı* rûşenâyı
Şeyhî¹⁸⁰

(Ayağının) tozunun cevherini gözüm görelî beri (o kıymetli toprak) bana hem basiret hem aydınlık sürmesidir.

Oban iti ayağı tozun *sürme* çekerem
Firdevs uçmağındaki hûrı yirem direm
Kadı Burhanettin¹⁸¹

Senin obandaki köpeğin ayak tozunu sürme diye çekerim. Firdevs cennetindeki huri(ye bile) bakmam. Firdevs cenneti yedi tabakadan oluşan cennetin en üst tabakasıdır. En üst cennette yer alan huriden bile güzel, güneş gibi parlak olan sevgilinin toprağı da âşığın gözlerini aydınlatan bir sürmedir.

Gerd-i râh-ı yârdır çeşm-i ümîdin *sürmesi*
Olsa bî-câ mı nigâhım hâk-sâr-ı intizâr
Keçecizade İzzet Molla¹⁸²

Yeri yurdu olmayan perişan (olmuş) bakışlarıma, yârin yolunun tozu ümit sürmesi olsa yersiz mi? Âşık, sahihsiz bakışlarına sevgilinin ayağı tozunu sürme eyleyerek aidiyet kazandırmak istemektedir.

¹⁷⁹ İskender PALA, age,s309.

¹⁸⁰ Mustafa İSEN, age, s.294.

¹⁸¹ Muharrem ERGİN, age, s.461.

¹⁸² İbrahim BÜLBÜL, *Keçecizade İzzet Molla*, Ankara, 1989, s.107.

Ayaguñ tozın çerag-ıla talebider gözüm
Yaşı durmaz ne ‘aceb ger ister -ise tutiyâ

Ahmedî¹⁸³

Gözlerim ayağının tozunu çıra ile taleb eder. Gözlerimin yaşı durmuyor acaba ayağının tozunun ilâcını mı istiyor? Çıra ,cılız bir kıvılcımdır. Âşığın gözlerinin yaşının durmamasını sevgilinin ayağının tozunu istemesine bağlamaktadır.

*Tûtîyâ-yı hâk-i pâyuñda kılan kat’-ı nazar
Eki gözümse gerekmez çıksın ey nur-ı basar*

Âhî¹⁸⁴

Ey gözümün nûru! Senin ayak toprağının sürmesinin kıymetini bilmeyen, iki gözüm (bile) olsa, bana gerekmez.(O gözler) çıksın. Âşığın gözleri sevgilinin ayağının toprağının kıymetini bilmesi için vardır. Eğer bilmezse âşığa iki gözü gerekmez.

*İzi tozuna kuhl senün müşteri ise
Kana boyansun eki gözümüñ biri ise*

Âhî¹⁸⁵

Sürme senin izinin tozuna müşteri ise, iki gözümden biri de olsa kana boyansın. Âşık, sevgilinin izinin tozunu sürme olarak talep ediyorsa gözlerini kana boyanması gerekiyor. Âşığın sevgiliye dair bir parçaya ulaşabilmek için fedakârlık gerekiyor.

*Sürdi Ahmedî gözine ayaguñ gubârını
Kim kuhl-i cevheri göze nûr-ı basar olur*

Ahmedî¹⁸⁶

Ahmedî, gözüne ayağının tozunu (sürme diye) sürdü. Çünkü toprağının sürmesi gözlere nûr olur.

¹⁸³ Yaşar AKDOĞAN, age, s.219.

¹⁸⁴ Mustafa S. KAÇALIN, age, s.115.

¹⁸⁵ Mustafa S. KAÇALIN age, s.69.

¹⁸⁶ Yaşar AKDOĞAN, age, s.316.

Eger girse elüme sürme-y-içün
Ayaguñuñ tozı zî hoş-kademdür

Ahmedî¹⁸⁷

*Eğer elime (sevgilinin)ayağının tozu sürme diye geçerse (ne iyi olur.) (Çünkü)
Sevgilinin ayağının tozu (baştanbaşa) hoşluklarla doludur.*

Rûşen göz ol ki aña yoluñ tozı cilâ
Devletlü baş ki ide ayaguñ toprağını tâc

Ahmedî¹⁸⁸

*Devletli baş, ayağının tozunu başına taç etsin. Göz aydınlık (için)O'nun yolunu
tozunu(kendine)cilâ eylesin.*

Cemâlün iştiyâkında gözüm kan yaş döker n'ola
Ayaguñuñ tozından sen gözüme tûtîyâ kılsañ

Ahmedî¹⁸⁹

*Yüzünün güzelliğın özleminden gözümden kan yaş dökersem n olur? Sen ayağının
tozundan gözüme sürme yaparsın.*

Ayaguñ tozı 'akla sürme-i çeşm
Yoluñ toprağı câna tâc-ı tarek

Ahmedî¹⁹⁰

*Senin ayağının tozu aklın gözüne sürmedir. Yolunun toprağı cânın baş tâcıdır. Akıl
ve kalp bir bütünlük gerektirir. Sevgilinin yolu cân varlığını ayakta tutan bir güç,
sevgilinin izinin tozunun akli aydınlatan bir sürmedir.*

¹⁸⁷ Yaşar AKDOĞAN , age, s.300.

¹⁸⁸ Yaşar AKDOĞAN, age, s.427.

¹⁸⁹ Yaşar AKDOĞAN, age, s.427.

¹⁹⁰ Yaşar AKDOĞAN, age, s.428.

Nazaruma görine gün bigi rûşen melekût

Gözüme *sürme* olur-ısa ayagun tozu

Ahmedî¹⁹¹

Gözüme ayağının tozu sürme olursa eğer nazarıma melekler ve ruhlar âlemine aydınlık veren güneş gibi görünür. Sevgilinin ayağının tozundan olan sürme âşığı hayal âlemlerine taşıyan esrarlı bir yapıya sahiptir.

Cemâlini habibüñ ol göre kim

İde *sürme* işigindeki gerdi

Ahmedî¹⁹²

Sevgilinin güzel yüzünü ancak, onun eşiğindeki tozu sürme diye gözüne çekenler görür. Âşığın en büyük gayesi gül yüzlü sevgilinin eşiğindeki tozu ile gözlerini sürmelemektir. Çünkü böylece sevgilinin gül cemâlini görebilecektir

Ayaguñ basduğı yire anuñ-çun yüz sürirem kim

Gözüme *sürmeden* yigdür senüñ ayaguñuñ tozu

Ahmedî¹⁹³

Senin ayağının tozugözüme sürmeden daha iyi olduğu için ayağının bastığı yere yüz sürerim. Âşık, sevgilinin ayağının toprağını sürmeye tercih etmektedir.

İtdi gözüme *sürme* ayagı tozın ol kim

Bu yüzümü ol dest-i Güher-bâre irürdi

Ahmedî¹⁹⁴

Ayağının tozunu gözüme sürme etti ki bu yüzümü o cevherin bir kısmına ulaşabilirdim.

¹⁹¹ Yaşar AKDOĞAN, age, s.581.

¹⁹² Yaşar AKDOĞAN, age, s.568.

¹⁹³ Yaşar AKDOĞAN, age, s.611.

¹⁹⁴ Yaşar AKDOĞAN, age, s.602.

Hâk-i pâyiñ biñ *sürme-i* çeşm-i necât

İltifâtın ehl-i fakre kimyâ

Ali Emirî¹⁹⁵

(*Senin*) ayağının toprağı gören gözler için kurtuluş sürmesidir. Övgün, güzel bir sözün Fukara ehli için çok değerli bir durumdur. Övgü, sevgilinin her zaman yapmadığı bir durumdur. Bunun için sevgilinin iltifatına mazhar olabilen fukara ehli yani âşıklar için ayağının tozu sürme iltifatı da çok kıymetlidir.

Gerd-i dergâhun umar çeşm-i emel yüz milden

Göze göstermez *Sıfâhân sürmesinin* minnetin

Âşık Çelebi¹⁹⁶

(*Bu*) gözlerin emeli yüz milden (*senin*) dergâhının tozunu umar. (*Senin dergâhının tozu varken de*) *Sıfâhân sürmesinin minneti* gözünde yoktur.

Gözi açuklar gubârın *tûtîyâ-yı* çeşm ider

Her kim erbâb-ı tarîkûn gerd-i râhı gibidür

Âşık Çelebi¹⁹⁷

Gözü açık (*olanlar* *senin*) tozunu gözlerine ilâç ederler. (*Çünkü*) *senin yolunun tozu uluların yolu gibidir.*

Mîr-i mîrân Hüsrev-i devrân güzîn-i serv-revân

Hâk-i pâyünden gözine *tutiyâ* ister nişân

Âşık Çelebi¹⁹⁸

Beylerin beyi, devrin sultanı servi boyluların güzeli, senin ayağının toprağından gözüne tûtîyâ olarak nişân ister.

¹⁹⁵ Mustafa Uğurlu ARSLAN, *Ali Emirî Efendi ve Dîvânı*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 131

¹⁹⁶ Filiz KILIÇ, age, s.115.

¹⁹⁷ Filiz KILIÇ, age, s.124.

¹⁹⁸ Filiz KILIÇ, age, s.40.

Kühl-i hâk-i pâ-yi yâri çeşmüñe
Sürmeden Bâkî ‘aceb sûd eyledün

Bâkî¹⁹⁹

(Ey) Bâkî! Yârin ayağının toprağının sürmesini gözüne sürmeden acaba nasıl bir kâr ettin?

Yine Bâki visâlûñ günlerin görsün gözüm nûrı
Gubâr-ı âsitânuñ çeşm-i câna *tûtîyâ* olsun

Bâkî²⁰⁰

(Ey) gözümün nuru! Bâkî yine kavuşmanın olacağı günleri görsün. Eşiğinin tozu can gözüne sürme olsun.

Kuhlveş ‘âşık Behiştî olsa yolında gubâr
Âh kim ol merhametsüz aynına almaz imiş

Behiştî²⁰¹

Âşık Behiştî sürme gibi yolunda toz olsa o merhametsiz sevgili yine de gözlerine almazmış.

Çeşm-i agyâra ider misin izüñ tozını harc
Göz göre *kuhl-i cilâyı* kara hây eyler misin

Behiştî²⁰²

Yabancı gözlere izinin tozunu kullanır mısın? Göz göre göre sürmeyi kara toprak eyler misin?

Hâk-i dergâhuñ olupdur gözümüzde *tûtîyâ*
Nâme-i hatt-ı gubâruñ başumızda yazıdur

Behiştî²⁰³

¹⁹⁹ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.192.

²⁰⁰ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.230.

²⁰¹ Yaşar AYDEMİR, age, s.314.

²⁰² Yaşar AYDEMİR, age, s.417.

Dergâhının toprağı gözümüzde tûtiyâdır. Gubarî hatla yazılan mektubu bizim başımızda yazıdır.

Ben şûre sâlikiyem kim ayagı toprağını
Kuhl idindi gözine ‘arş-ı Hudâ reh-berümüñ
Behiştî²⁰⁴

Ben çorak (bir yolda) gidiyorum. (o yoldaki) rehberimin ayağının tozunu Huda’nın arşu gözüne sürme edindi.

Tûtiyâ çaşm-i mâ bâşad ‘acab nîçun bî-şad
Gard-i hâk-i rah-guzârat kuhl-i çaşm-i rûzgâr
Beyânî²⁰⁵

Madem senin gelip geçtiğın yoldaki toprağın tozu zamanın gözüne sürme olmuştur, öyleyse bizim gözümüze de sürme olursa şaşılmaz.

Hâk-i râhı rûşenâ-yı dîde-i ezhâr-ı bağ
Makdem-i pâki gûbârı tûtiyâ-yı [nev-bahâr]
Beyânî²⁰⁶

Yolunun toprağı, bağ çiçeklerinin gözlerini aydınlatır. İlkbaharın sürmesinin tozu yetişti.

Çeşm-i kalbi açılır her dem hakâyık-bin olur
Gerd-i râhın her ki kuhl-ı çeşm-i idrâk eyleye
Beyânî²⁰⁷

Yolunun tozunu gözlerine idrâk sürmesi eyleyenin her an kalp gözü açılır, hakikatleri görür.

²⁰³ Yaşar AYDEMİR, age, s.255.

²⁰⁴ Yaşar AYDEMİR, age, s344.

²⁰⁵ Yaşar AYDEMİR, age, s283.

²⁰⁶ Yaşar AYDEMİR, age, s73.

²⁰⁷ Fatih BAŞPINAR, age, s.161.

Kuhl iderdüm gözüme hâk-i der-i cânânı
Korkaram her düşüre tıfl-ı sirişküm anı
Emrî²⁰⁸

Sevgilinin kapısının toprağını gözüme sürme ederdim. O sürmeyi küçük gözyaşımın düşürmesinden korkarım.

Hâk-i pâyuñdan karanfül eylese *kuhl-i* basar
Çeşm-i ma'lûlünde bitmezdi anuñ mûy-ı sefid
Emrî²⁰⁹

Karanfil (senin), ayağının toprağından gözüne sürme sürseydionun hasata gözlerinden beyaz kıl bitmezdi.

Çeşmüñi ayyârlıkda gamze-i şûhuñ basar
İki gözüñ ortasında *sürmeyi* gözden siler
Hecrî²¹⁰

Gamzelerin hilekârlıkta gözlerinden üstündür. Bu hallerin iki gözün ortasında sürmeyi gözden siler.

Bu düz dîde nigehle gamzelere yâhû-yı vahşî
Çeker lemhü'l basarda *sürmesin* çeşm-i gazâlânıñ
Sünbülzâde Vehbi²¹¹

Ey vahşi âhû! Bu gözlerindeki setimli bakışlar, ceylanların gözlerindeki sürmeyi bir bakışta çeker.

²⁰⁸ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.407.

²⁰⁹ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.49.

²¹⁰ Ömer ZÜLFE, *Hecrî [Ö.1557] Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.113.

²¹¹ Ahmet YENİKALE, age, s.453.

Kuhl idüp çeşmüne hâk-i pâyin

Rûm'dan seyr-i sıfahân eyle

Ravzî²¹²

Ayağının toprağına gözlerine sürme edip Rum'dan Isfahân'ı seyr eyle. Ayağının toprağını sürmesi o kadar kuvvetli ki Anadolu'dan Isfahân'ı görebilecek görme kuvveti verir.

Ayaguñ tozını kuhl-ı basar idinmegicün

Bâd esdükce yüzün yirlere sürer nergis

Ravzî²¹³

Nergis ayağının tozunu gözüne sürebilmek için rüzgâr estikçe gözünü yerlere sürer.

Hayâl-i çeşmün ile sürmedân-ı kalbinde

Misâl-i kuhl ezilür 'âşıkun süveydası

Sâmî²¹⁴

Âşığın kalbindeki siyah nokta, gözlerinin hayali ile kalbinin sürmedanlığında sürme gibi ezilir.

Sâmî helâk ider benim çeşm-i mükahhalı

Bilmem ki cân otu mı kodı sürmedânına

Sâmî²¹⁵

Sürmelenmiş gözleri beni helâk eder ey Sâmî! Acaba sürmedânında cân otu mu var?

Sürme ideyüm dîdelere hâk-i rehûnden

Tek bekleyeyüm kapuñı ben 'ömrüm olunca

Rezmî²¹⁶

²¹² Yaşar AYDEMİR, age, s.290.

²¹³ Yaşar AYDEMİR, age, s.233.

²¹⁴ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.385.

²¹⁵ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.317.

Yolunun tozundan gözlere sürme edeyim. Ömrüm olduğunca senin kapıda tek bekleyeyim. Âşık, sevgilinin yolunun tozunu rakîplerine vererek onları sevgiliden uzaklaştırmayı sevgilinin eşliğini beklemeyi istemektedir. Osmanlı'da "kapı kulu" vazifesi devlet kademesinde önemli bir yere sahiptir. Âşık da ömrü yettiğince sevgilinin eşğinde "kapı kulu" vazifesine taliptir.

Rûz u şeb pür-nûr olursa dide-i cânîñ nola

Kuhl idindik ey Nisârî hâk-i pâ-yı dilberi

Nisârî²¹⁷

Ey Nisârî! Alımlı, güzel olan sevgilinin ayağının toprağını sürme edindiğimizden beri gece gündüz gönül gözümüz nûr ile doldu.

Tûtiyâ-i kademin kin dile virdim ey cân

‘Âlemi sundum ana sanki şehen-şâh itdim

Nigârî²¹⁸

Ey can! Ayağının sürmesini gönüle verdim. Sanki ona ‘âlemleri sundum. Onu şahların şahı ettim.

Tûtiyâ-yı kademindir heme dem secde –gehim

Dem-be-dem şükr-güzârım dime şâkir degülem

Nigârî²¹⁹

Ayağının sürmesi her an secde gâhımdır. Zaman zaman şükrederim deme şükreden değilim. Sevgilinin ayağının tozu âşık için bir menzil bir secdegâh kıymeti taşır. Ama lutfu rağmen şükredici olamadığına üzülmemektedir.

²¹⁶ Mehmet GÜRBÜZ, *Rezmî Dîvânı İnceleme – Metin*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 362.

²¹⁷ Nagihan ÇAĞLAYAN, *Nisârî Dîvânı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2007, s.179.

²¹⁸ Azmi BİLGİN, age, s.288.

²¹⁹ Azmi BİLGİN age, s.271.

Aña *kuhl-ı* cilâyı virseler ger raygân almaz
Ayagñ toprağın eyler gözüne tûtiyâ nergis
Nisârî²²⁰

Eğer ona parlak sürmeyi ve (ya) cilayı bedava verseler almaz. Nergis, sevgilinin ayağının tozunu gözüne sürme eyler.

Ser-menzil-i dil hâk-i pey-i Âl-i ‘abâdır
Ol *sürme* ki tâ dîde-i giryânıma değdi
Nigârî²²¹

O sürme ki ağlayan gözlerime değdiğinden beri gönlümün varmak istediği ye Âl-i abanın (Peygamberin ailesi) ayak toprağıdır.

Bâ’is-i nûr-ı cilâ olan gubar-ı makdemi
Tûtiyâ-ı dîde-i kuhl-i Sıfâhân’dur baña
Nakşî²²²

(Gözleri) Cilâlamaya yarayan (sevgilinin) ayak tozu, bana gözlerin sürmesi olan Isfahan sürmesi (gibi) dir.

Türktaz-engiz-i naz oldukça ol çâbuk-‘inân
Sürme-i rûşen dilân gerd-i semend-i fitnedür
Mezâkî²²³

O (ata) hızlı binen, nazıyla yağmalamaya başlayınca aydınlık gönüllerin sürmesi fitne atının tozudur. Âşığın zamanı gecedir. Karanlıkta aydınlığı bulabilmek için sevgilinin fitne bakışına ihtiyaç duyar.

²²⁰ Nagihan ÇAĞLAYAN, age, s.130.

²²¹ Azmi BİLGİN, age, s.391.

²²² Emrah AYHAN, *Nakşî Divanı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.1.

²²³ Ahmet MERMER, age, s.327.

Gerd-i *sürme* eser-i hâk-i derüñ sultânüm
Rüşenâ bahş-ı ‘uyûn-ı ülü’l-epsâr ancak
Mezâkî²²⁴

Gören gözlerin göz pınarlarına aydınlık bahseden senin kapının toprağının tozunun esen sürmesidir. Sultanım! Eğer kalp gözü açık olanlar var ise o gözlere eşğinin tozunu sen onlara bağışladın.

Çeşmün *mukahhal* olsa siyeh-mestdur yine
Aşlandı mîl-i sürme meger bîh-i tâküne
Katipzâde Mustafa Sakıb²²⁵

Gözlerin sürmelenmiş olsa da yine gözlerinin karası yine sarhoş edicidir. Sürmenin mili Onun eyvanının söğüdüne aşılandı aitti. Sevgili gözlerini sürmelese de sevgilinin gözlerin ağ karası âşğın yüreğinin dağ yarasıdır. Gözlerinin sürmesinin mili de onun varlığından oluşmuştur.

Çekmege bile göze girmez ile *sürme* gibi
Halk teşbîh ideli hâk-i rehin iksîre
Katipzâde Mustafa Sakıb²²⁶

Halk ayağının toprağını aşk ilham eden içkiye benzettiğinden beri sürmeyi gözüne bile almaz, aklına bile getirmez.

Şaşdı kaldı göricek *sürme-i kudretle* gözün
Verdi hayrette bogazı ele âhû-yı Hoten
Lebîb²²⁷

Kudret sürmesi çekinince gözün şaştı kaldı. Hoten ilinin âhu gözlü güzeli hayretle yakayı ele verdi. Kudret sürmesi çekinmek çok uzak yerleri dahi yakın bir mesafe imiş gii

²²⁴ Ahmet MERMER, age, s.431.

²²⁵ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.603.

²²⁶ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.588.

²²⁷ Orhan KURTOĞLU, age, s.262.

görme kuvveti verir. Bundan dolayı Hoten yani Türkistan'da olan yerdeki sevgiliyi gördü. Sevgili ise kudret sürmesi ile yakayı ele verdi.

Çeşm-i habâb *sürmesüz* olmak neden aceb
Ey duht-ı rez nic'oldı erüñ yok mıdur senüñ
Kani²²⁸

Ey üzümün kızı! Muhabbet dolu gözlerin acaba neden sürmesizdir. Senin bir erin, sevenin yok mu? Sevgili, âşığı onu kendine bağlamak için gözlerine sürme çeker. Âşık gözlerinde sürme olmayan sevgiliye senin muhabbetle dolan gözlerin varken bir sevinin yok mu diye soruyor.

Bahâ-yı tûtiyâ serg-i iksir olsa da çekmez
Gubâr-ı dergehinden gayrı *kühli* çeşm-i istignâ
Kâmi²²⁹

Tûtiyâ'nın kıymeti iksir taşı olsa da âşık onu çekmez. Gözleri için dergâhının tozundan başka sürmeye minnet etmez. Âşık, sevgilinin menzilinden başka hiçbir şeye minnet etmez.

O şehün hâk-i pâ-yi teşrîfi
Sürme-i çeşm-i intizâr olsa
Katipzâde Mustafa Sakıb²³⁰

O şâh'in ayağının toprağının gelişini, şereflelendirmesini gözlerimin sürmesi bu şerefli toprağı beklese. Âşık, güzelliğin şâhı olan sevgilinin toprağı âşığın gözlerine şeref vermesini beklemektedir.

Nigâh-ı şûhî siyeh-mest-i nâz olmaz idi
Şarâb olmasa bir katre *sürmedânında*
Katipzâde Mustafa Sakıb²³¹

²²⁸ Gülgün ERİŞEN YAZICI, age, s.161.

²²⁹ Gülgün ERİŞEN YAZICI, age, s.146.

²³⁰ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.639.

²³¹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.608.

Kara gözlü sevgilinin sürmedânında bir damla şarap olmasaydı. Nâzlı sevgilinin gözlerinin sarhoş edici şûh bakışları olmazdı. Şûh bakış, gözlerin yarı açık, kısık bir bakış şeklidir. Sevgili daima bu nazarla âşığa bakar. Âşık da sevgilinin sarhoş edici bu bakışını sürmelendiği sürmedânında bir damla şarap olabileceğini düşünüyor.

Bî-şübhe *sürme* eyler idi çeşmine eger

Sâkıb olaydı dest-res-i hâk-i pâ-y-ı hâb

Katipzâde Mustafa Sakıb²³²

Sâkıp eğer ayağının toprağının rüyasına erişebilseydi şüphesiz o kıymetli toprığı gözlerine sürme eylerdi. Âşık, bir hayal ‘âleminde yaşamaktadır. O’nun canlı kılan da sevgiliye ulaşabilme hayalidir. Bu hayali karanlık gözlerini aydınlatmaktadır.

Safâ-yı dûde-i resm-i nukûşu vasf alınmaz kim

Gelû-gîr-i kalemdür *sürme* gibi nûr iken mahzâ

Katipzâde Mustafa Sakıb²³³

Gözlere sefa veren resminin nakışlarının özellikleri yalnız seni çizen kalemin parçası sürme gibi parlak olduğunda sıralanamaz. Sevgiliyi çizen kalemin sadece bir parçası O’nun tarifsiz güzelliğinin nakşını resmettiğinde o güzelliğin nitelikleri saymakla bitmez.

Ey perî hâk-i derûñ *kuhl-i cilâdur* bilene

Zahm-ı şemşîr-i gamuñ câna safâdur bilene

Turâbî²³⁴

Ey sevgili! Kapının toprağı (kıymetini) bilene parlaklık(veren)sürmedir. Gam kılıcının yarası (kıymetini) bilenin gönlüne safâ verir.

²³² Mehmet KIRKBIYIK, age, s.129.

²³³ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.50.

²³⁴ Cihan OKUYUCU, *Ereğlili Türâbî Divânı*, İstanbul, 2004, s.48.

Revân it eşk-i çeşm-i hûn-feşanûm her dem ey Ravzî

Yüzün sür hâk-i pâ-yı yâre *kuhl-ı Isfahan* iste

Ravzî²³⁵

Ey Ravzi! (yola) revan ol, her an kan saçan gözlerin için yârin ayağının toprağına yüzünü sür. Sevgiliden ayağının toprağını Isfahan sürmesi olarak iste. Büyük bir makama varıldığında eşğine yüz sürüp dileğini dilemek bir gelenektir. Âşık da kendisi için en büyük makam olan sevgilinin makamına varıp eşğine yüz sürerek kendisi uğruna döktüğü gözyaşlarını dindirmek için sevgiliden eşğinin tozunu dilemektedir.

Sürme-âlûd olmayınca süzen-ı müjgân-ı yâr

Sîne-i şeh-bâz-ı ‘aşka kârger olmaz refû

Katipzâde Mustafa Sakıb²³⁶

Yârin iğne gibi olan kirpikleri sürmeli olmayınca aşk yiğidinin sinesine işleyemez. Âşığın sahip olduğu yegâne varlık aşkının kutsal olabilmesi için sevgiliye dair bir iz taşıyor olması gerekir. Eğer sevgiliyi hatırlacak bir ayrıntısı yoksa aşkının da bir anlamı yoktur.

Bir demi biñ cân değer anuñ gibi cânâñenüñ

Cân safâsın *sürmedür* cânâne ile ‘ıyş u nûş

Edirneli Nazmi²³⁷

Onun (gibi) sevgilinin bir an bir dünyaya değer. Sevgili ile yaşamak (âşığın) gönlüne safâ verir. Sevgiliye dair bir an âşığa bir asır gibi gelir. Sevgilinin hayali ile yaşamak âşığın gönlünü diri tutar, mutluluk verir.

Bâde peymânesi çek *sürme* çeküp neylersün

Öyle dünbâle ki var çeşm-i siyâhında senin

Nedîm²³⁸

²³⁵ Yaşar AYDEMİR, age, s.313.

²³⁶ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.574.

²³⁷ Sibel ÜST, age, s.156.

²³⁸ Muhsin MACİT, age, s.345.

Bade kadehinden çek, sürme çekmene ne gerek var? Senin siyâh gözlerinde öyle bir kuyruk vardır. Sürmenin göze çekilmesi ile ilgili bir hatırlatma vardır. Kadınların özellikle eski Mısırlıların gözlerini sürmelerken daha belirgin hale getirmek için gözün etrafına da sürdüğü bilinmektedir. Burada da sevgilinin siyah gözlerinin sürmeli olduğu şarap kadehinden sürme çekilmeye gerek olmadığını ifade etmektedir.

Sürme-i çeşm-i 'izzet-i dü cihan

Kem-terîn hâk-i pâ-y-ı 'aşkundur

Katipzâde Mustafa Sakıb²³⁹

İki cihanın yücelik gözünün sürmesi, aşkının naçiz ayak toprağıdır.

O şol âhû közin kılmağ için kıymac üze kıymac

Salar dñnbâle nahvet sürmesin ol pür cefâ tartup

Nedîm²⁴⁰

O âhû gözlerin cefâ dolu sürmesini çekip kibir kuyruğunu sallar. Sevgili, âhû gözlerine aşığa cefa verecek sürmeyi çekip kibir kuyruğunu sallayıp 'âşığı kendini bend eder.

Gözüm açdım gubâr-ı âsitânîñ tutiyâ gördüm

Odur çeşm-âşinâ kühlü'l cevâhir iktihâl etmem

Sünbülzâde Vehbi²⁴¹

Gözümü açar açmaz eşiğinin tozunu sürme diye gördüm. Göze tanıdık olan odur. Kıymetli sürmelerle göze sürme çekmem.

Dilâ ben 'aynuma hiç almazam kuhl-i Safâhânı

Yeter bu çeşm-i giryâna türâb-ı râhı cânânım

Zâtî²⁴²

²³⁹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.229.

²⁴⁰ Muhsin MACİT, age, s.259.

²⁴¹ Ahmet YENİKALE, age, s.465.

²⁴² Ali Nihat TARLAN, age, s.443.

Ey gönül! Ben gözlerime Safâhân sürmesini hiç almam. Çünkü bu ağlayan gözlerime sevgilinin ayak toprağı olmak yeterlidir.

Bakmayup kimse katı sürme ayaklandı bu gün

Dide-i 'âleme *kuhl* olmadı hâk-i râhı

Manî²⁴³

Yolunun toprağı bugün 'âlemin gözüne sürme olmadı. (bunun için) Kimselere bakmadığı için gönüler ayaklandı.

Süremezsem güzel ayağına çirkin yüzümü

Gözüme *sürme* yeter iki gözüm hâk-i rehûñ

Zâtî²⁴⁴

Eğer güzel ayaklarına çirkin yüzümü süremezsem iki gözüme yolunun toprağı sürme diye yeter.

Ey gubâr-ı hâk-i pâyuñ *tútiyâsı* çeşmümün

Gerd-i râhuñ sürmesi garrâ libâsı çeşmümün

Zâtî²⁴⁵

Ey ayağının toprağı gözlerime ilaç olan sevgili ! Yolunun tozunun sürmesi gözlerime parlak(bir)giysi (olan) sevgili. Sevgilin ayağının tozu parlıklığı ile göz doldurmaktadır.

Eger yolında ey Zâtî virürseñ canı cânânuñ

Aça bir *sürme* ile gözlerin a'mâlaruñ hâkuñ

Zâtî²⁴⁶

²⁴³ Şener DEMİREL, *Mânî Divân ve Şehr-engîz-i Bursa (İnceleme-Metin)* Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.100,

²⁴⁴ Ali Nihat TARLAN, age, s.93.

²⁴⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.94.

²⁴⁶ Ali Nihat TARLAN, age., s.69.

Ey Zatî ! Eğer sevgili yolunda can verirsen, senin toprağın bi sürme ile a'mâların gözlerini açsın. Sevgilinin yolunda toprak olmak isteyen âşık, kendi varlığının tozu ile a'mâların gözünün açılmasını istemektedir.

Yazdukca vasf-ı *kuhl-i gubâr-ı mahalleñi*

Olur sarîr-i hâme Safâhan ile Hicâz

Zâtî²⁴⁷

Senin mahallenin tozunun sürmesinin vasıflarını yazdıkça Safâhan ile Hicâzdakiler kalem cızırtısı gibi gelir.

Senin hâk-i derindin Isfhânî *sürme* âlemde

Kör olsun işidüp derd-i hasedle Isfahanda şâh

Nedîm²⁴⁸

Senin ayağının toprağı âşıklar âleminde Isfâhândır. Isfahandaki Şah bunu işitip kıskançlık derdi ile kör olsun.

Hâk-i râhuñ gözde iken yüz virürdüm ben aña

Sürmeyi âl ile gözden silmese yaşum benüm

Zâtî²⁴⁹

Senin sürme olan ayağının toprağı benim gözümde iken yaşlarım onu silmese de ben ona yüz verirdim.

Sürme, sevgilinin ayağının tozuna benzetildiği gibi emsali olmayan güzellikteki sevgilinin süsüdür.

Ne belâdır bu ki bâlâsı kıyâmet koparır

Fitne vü nâz olalı *sürme-i çeşm-i siyehi*

Ahmet Paşa²⁵⁰

²⁴⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.396.

²⁴⁸ Muhsin MACİT, age, s.249.

²⁴⁹ Ali Nihat TARLAN, age, s.396.

²⁵⁰ Ali Nihat TARLAN age, s.283.

Siyah gözlerinin sürmesi, fitne ve naz olduğundan beri sevgilinin boyu nasıl bir belâdır ? Ne kıyametler koparır.

Nâz ile çekmiş fitneyi *sürme* deyu gözlerine
Yakmış kanın âşıkların hınnâ deyu ellerine

Ahmet Paşa²⁵¹

Nâz ile gözlerine sürme diye fitneyi çekmiş. Âşıkların kanlarını ellerine kına giye yakmış. Âşıkların sevgili uğruna döktükleri kan kınaya, can yakan fitne bakışlarda sürmeye benzetilmiştir.

Sürünmüş nâzdan *sürme* çekinmiş fitneden vesme
Ârûs-ı hüsnü bu resme baş egmez hûr-ı Rıdvâna

Ahmet Paşa²⁵²

Nazdan sürme çekinmiş, fitneden rastık çekmiş. Güzelliğın gelini bu haliyle (cennetteki) Rıdvân meleğine baş eğmez.

Ebrûsuna vesme ruhuna gâze mi çekmiş
Çeşmi siyehin sürmeleyip *sürmeleyip* tâze mi çekmiş

Sünbülzâde Vehbi²⁵³

(Sevgili) Kaşlarına rastık yanağına allık mı çekmiş? Siyah gözlerini sürmeleyip sürmeleyip çekmiş.

Mil-i şu'â ile gözüne çeksın âfitâb
Bir sürmedir ki hâk-i rehi Isfâhân değer

Sünbülzâde Vehbi²⁵⁴

Güneş (bu sürmeyi) ışık miliyle gözüne çeksın. Bu öyle bir sürmedir ki sevgilinin yolunun toprağı Isfahan sürmesine değer. Çünkü O, Isfâhân sürmesi kadar kıymetlidir.

²⁵¹ Ali Nihat TARLAN, age, s. 251.

²⁵² Ali Nihat TARLAN, age, s. 246.

²⁵³ Ahmet YENİKALE, age, s. 426.

²⁵⁴ Ahmet YENİKALE age, s. 390.

Hüsn-i yâre zerre mikdârı müşâbih olmaya
Sürme çekse meh gibi çarh âftâbuñ aynına
Behiştî²⁵⁵

Felek güneşin gözlerine ay gibi sürme çekse (yine de) sevgilinin güzelliğine zerre kadar benzeyemez.

Dedim yüzümü yüzüne dedi ki sürme yürü
Dedim tozunu gözüme dedi ki sürmedir al
Şeyhî²⁵⁶

(Âşık)dedim ki yüzümü yüzüne süreyim. (sevgili) sürme dedi. (Âşık) tozunu gözüme (süreyim) dedim. (Sevgili) sürmedir al dedi. Daha çok halk edebiyatında rastladığımız dedim-dedili şiir örneğine rastlamaktayız. Sevgili ve âşığın karşılıklı konuşması şeklinde tasvir edilen bu beyitte âşık sevgiliden ayağının tozunu gözlerine sürmeyi talep etmiştir.

Gülşene hâk-i reh- yâri sabâ kıl ithaf
Nergise kuhl güle ‘ıtr-ı girîbân olsun
Pertev²⁵⁷

Sabâ! Gül bahçesine yârin yolunun toprağını armağan kıl. Nergise sürme, güle ise bahar gömleği olsun.

Şevk-ı rûyunla kapunda rûhumı itsem revân
Dâgumı âyîne hâküm kühl ide havrâ benüm
Bursalı Rahmî²⁵⁸

Yüzünün şevki ile ruhumu kapında bıraksam âhu gözlü olan sevgili benim yarımı ayna toprağımı sürme ide.

²⁵⁵ Yaşar AYDEMİR, age, s. 445.

²⁵⁶ Mustafa İSEN, age, s. 200.

²⁵⁷ Ekrem BEKTAŞ, age, s.372.

²⁵⁸ Mustafa ERDOĞAN, *Bursalı Rahmî ve Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e- kitap, s.381.

Bir *sürme* çekip kendisini eyledi pinhân
Câdû gibi gözden o füsûn-sâz-ı muhabbet
Keçecizâde İzzet Molla²⁵⁹

O aşk büyüçüsü, bir sürme çekip cadı gibi kendisinin gözden gizledi.

Eylesem esb-i mübâhâta eger mehmizi
Gerdeni *sürme* eder lâf-zenân-ı dünyâ
Lebîb²⁶⁰

Övünme atını mahmuzlasan dünyanın laf söyleyenleri senin tozunu sürme eder.

Çeşm-i fettânına çekmiş *sürmeler* gördüm o yâr
Göz karardup ‘âşıkın öldürmege pek kasdı var
Rezmî²⁶¹

O yârin fettan gözlerine sürmeler çektiğini gördüm. O yâr, gözünü karartıp ‘âşığın öldürmeye niyetli, pek kararlıdır. (olduğunu gördüm.)

Yüz fitne vü bin nâzı çeker *sürme* yerine
Bir demde iki nergis-i şehlâsı Alinin
Ahmet Paşa²⁶²

Ali'nin nergis gibi şehlâ gözleri bir anda sürme yerine yüz fitne ve bin nâzı çeker.

İzin tozını *kuhl* için getir diyü baña nergis
Sabâya virdi gözsüz alkışın itdi du'â nergis
Emrî²⁶³

Nergis, izinin tozunu kendine getirmesi için sabah rüzgârına alkış tuttu, dua etti.

Devr-i kamerde fitneler uyarır uykudan

²⁵⁹ İbrahim BÜLBÜL, age, s.369.

²⁶⁰ Orhan KURTOĞLU, age, s.362.

²⁶¹ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.362.

²⁶² Ali Nihat TARLAN, age, s.192.

²⁶³ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.350.

Nergislerin ki *sürmesin* naz eder dirig

Ahmet Paşa²⁶⁴

Kamer (Ay) devrinde fitneler uykudan uyanır. Eyvahlar olsun ki nergislerin sürmesi naz u niyâzla doludur. Ay vakti, âşığın bütün rakipleri ortaya çıkar. Sevgilinin naz ile sürmelenmesi âşığı diğer rakiplerinden geri bıraktıracığı düşüncesi ile korkutur.

Çalardı *sürmesini* gizli düzd-i meşhûrun

Göreydi çeşmine lâyık füsunger-i nighin

Keçecizâde İzzet Molla²⁶⁵

Büyüleyici bakışlara sahip gözlerine layık göreydi. Meşhur hırsızın sürmesini gizliden sürerdi.

İrdi hakîm yaz ‘ayan açdı gözünü nergisân

Kuhla döndürür heman şimdi şeha gubar-ı bağ

Rehâyî²⁶⁶

Ey güzel ! Yaz geldi nergislerin gözlerini iyice açtı. Artık bağın toprakları sürmeye döner.

Hâk ol gubârun gözüne *kuhl* ide hurşid

Cânâne güzer kılduğu dergâh önünde

Bursalı Rahmî²⁶⁷

Sevgilinin gezdığı dergâhın önünde toprak ol ki o güneş sevgili senin toprak olan varlığını gözüne sürme eylesin.

Kuhl-i çeşminden emin olma aman ey dil-i zâr

Göz karardup sunar ‘uşşâkına bir gün dildâr

Kâmi²⁶⁸

²⁶⁴ Ali Nihat TARLAN, age, s.186.

²⁶⁵ İbrahim BÜLBÜL, age, s.513.

²⁶⁶ Fatih YERDEMİR, *Rehayî Dîvânı İnceleme-Metin-Dizi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.102.

²⁶⁷ Mustafa ERDOĞAN, age, s.423.

²⁶⁸ Gülgün ERİŞEN YAZICI, age, s.309.

Ey inleyen gönül! Sevgilinin gözlerindeki sürmeden emin olma. O sevgili, bir gün gözünü karartıp gözünün sürmesini âşıklarına sunabilir. Sevgilini gözünü karartması iki anlamda kullanılmıştır. İlk anlamı gözlerini sürmelemesi diğer anlamı da kararlı olmasıdır. Gözünü karartıp diğer âşıklarına yani rakiplerine sunması âşığın en çok korktuğu durumdur. Bu nedenle hep temkinli olmalıdır.

*Tûtiyâ-yı hâk-ı pâyiñ bahş iderken bâd-ı subh
Merdümân-ı dide kuhl-i Isfahânı neylesün
Nisârî²⁶⁹*

Sabâh yeli ayağın toprağını iyilik edip sunarken herkese insanlar gözlerine isfahân sürmesini ne yapsın? Sevgilinin ayağının toprağı en sakın, en tatlı rüzgâr olan sabah rüzgârı herkese hediye niyetine getirmişken insanların gözünde Isfâhan sürmesini bir kıymeti kalmaz.

*Kühlânı huyûlı misl-i âhû
Vahşâne bakış şîrîn tekâpû
Nigârî²⁷⁰*

Âhuya benzer Sürmeli süvari, öteye beriye koşturan vahşi bakışlar (a sahiptir.) Betimlemenin yoğun olduğu bu beyitte ceylanın gözlerinin güzelliğı sebebiyle sevgilinin gözleri çoğı kez ceylana benzetilmiştir. Bazı arap atlarının gözleri sürmeli gibidir. Bundan dolayı küheylân denir. Sevgili de gözleri sürmeli olan bir süvariye benzetilmiştir.

*Sürme beni dil-hasteni der-kâr-ı nazardan
Sihhat buluram dîde-i bîmâruna karşı
Nigârî²⁷¹*

Sevgili! Ben gönül hastasını bakışlarının olduğu yerden sürme. Ben hasta gözlerime seninle sıhhat bulurum.

²⁶⁹ Nagihan ÇAĞLAYAN, age, s.160.

²⁷⁰ Azmi BİLGİN age, s.621.

²⁷¹ Azmi BİLGİN, age, s.340.

Hâk-i rehin ‘Atâyyâ kılmadı çeşme tûtiyâ
Gelmedi kâsid-i sabâ hergiz eser belürmedi
Nev’izâde ‘Atâyî²⁷²

Sabâ rüzgârı bilerek asla senin ayağının toprağının getirmedi. Senin ayağının toprağı ‘Atâyî’nin gözlerine tûtiyâ olmadı.

Bakmaz ammâ sendedür gül gibi gûşı neylesün
Kühl-i istignâ çekilmiş nergis-i rânâsına
Bâkî²⁷³

Hoş kokulu nergise minnetsizlik sürmesi çekilmiş, o başkasına bakmaz, gül gibi kulağı neylesin.

Dil-mürde-i hicrâna gelüp hâk-i der ile
Ey bâd-ı sabâ sürme-keş-i dide-i cân ol
Katipzâde Mustafa Sakıb²⁷⁴

Ey sabâ rüzgârı! Ayrılıktan ölen gönüle sevgilinin kapısının toprağı ile can gözünü sürmeleyenlerden eyle. Fırak ateşiyle ölen gönüle sevgilinin ayağının tozu ile cân ver.

Nice gündür göz açup hâk-i rehini gözler
Bulıcak kuhl ide gözine sürer nergis
Beyânî²⁷⁵

Nergis, yolunun toprağını sürme edip gözlerine sürmelemek için uzun zamandır gözlerini açıp beklemektedir.

Ne denlü güft (u) gûy-ı çeşmini ol şeh nihân itmiş
Nigâhı sürme-i âvâzı tutmuş tercemân itmiş
Katipzâde Mustafa Sakıb²⁷⁶

²⁷² Saadet KARAKÖSE, age, s.287.

²⁷³ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.254.

²⁷⁴ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.491.

²⁷⁵ Fatih BAŞPINAR, age, s.229.

²⁷⁶ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.399.

O şah, gözlerinin anlamlı anlamsız bakışlarını gizlemiş. Bakış sözlerinin sürmesi ile tercüme etmiş.

Tâ zebân-ı işveyi ta'lîm itdün çeşmüne

Sürmeyi reng-i hat-ı levh-i debistân eyledün

Katipzâde Mustafa Sakıb²⁷⁷

Tatlı dilli konuşmayı güzel gözlerine öğrettin. Sürmeyi (aşk) okulunun levhalarının rengi eyledin.

Ki sevâd-ı midâdı *sürme-i feyz*

Rûşenâ –bahş-ı çeşm-i dünyâdur

Katipzâde Mustafa Sakıb²⁷⁸

(Sevgiliye ait olan) feyz sürmesinin karanlık mürekkebi, dünyanın gözüne aydınlık bahşedendir.

Geh *sürme* gâh vesme vü gâhi piyâle çek

Ey serv-i nâz çekme yeter gayri kâmeti

Nedîm²⁷⁹

Ey nazlı servi! Gâh sürme gâh vesme çekersin. Çekme boyunu çekme yeter.

Sürmeli gözlü güzel yüzlü gazâlân anda

Zer kemerli beli hançerli cüvânân anda

Nedîm²⁸⁰

Yüzü güzel, gözleri sürmeli ceylânlar onda. Altın kemerli, beli hançerli, gençleri ondadır. Sevgilinin özelliklerinin sıralandığını görmekteyiz. Ceylân, gözlerinin güzelliğiyle bilinir. Sürmeli gözlü, ifadesile de belirtilmektedir.

²⁷⁷ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.462.

²⁷⁸ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.70.

²⁷⁹ Muhsin MACİT, age, s.330.

²⁸⁰ Muhsin MACİT, age, s.243.

Hâk-i pâyinden varup bâd-ı sabâ tarh eylemiş
Sürmesinden gerd-i kesâd- âsâ Sıfâhân üstüne
Nedîm²⁸¹

Sabâ rüzgârı, sevgilinin menziline varıp onun ayak tozunu düzenlemiş. Sıfâhân 'ın toprağının sürmesini işi durgun dibidir.

Hâk-i râhuñ sildi gözden tut sirişk-i Zâtî'yi
Sürmeyi gözden siler gâyetde çüst uğru imiş
Zâtî²⁸²

Zatî'nin gözyaşını tut, senin ayağının toprağını sildi. Çünkü gözündeki sürmeyi de silmede gayet çeviktir. Gözden silmek, çevik olma durumu ile ilgili olarak sıkça kullanılan bir deyimdir.

Siyâh-ı çeşmi kil imdâd-ı sürmedân bilmez
Hadeng-i gamzeleri minneti fesân bilmez
Lebîb²⁸³

Siyah gözler ki O'nun kıymetini yardım eden sürmedân bilmez. O sevgilinin gamzeleri minnet bileği bilmez. Sevgilinin siyah gözlerinin kıymetini gözlere sürme çeken sürmeden bilmez. Servi boylu sevgilinin gamze oklarını minnet bileği bilemez.

Îmâ ile söyler ne zamân sürme çekerse
Ol çeşm-i sühan-gû-yı siyehkâra söz olmaz
Sünbülzâde Vehbi²⁸⁴

Sevgili gözlerine ne zaman sürme çeker ise (o) gözler birçok şey anlatır. Çok şey anlatan siyah gözlere söz olmaz.

²⁸¹ Muhsin MACİT, age, s.29.

²⁸² Ali Niha TARLAN, age, s.93.

²⁸³ Orhan KURTOĞLU, age, s.450.

²⁸⁴ Ahmet YENİKALE, age, s.419.

2.2.Âşık

Klasik Türk Şiiri, insanı yaratan onu Eşref-i Mahlukât kılan Yüce Allah'a görevini yerine getirmek için vazifelendirilen insan ile Yüce Allah arasındaki münasebetin bir proto tipidir. İnsana Cenab-i Hakk'ın bahşettiği ilk meslektir. Meslek kelime anlamı olarak yol, gidiş, sistem²⁸⁵ anlamına gelmektedir. İnsan da yaratılan bir unsur olarak kendisini yaratan, "düşünme yetisi" vererek diğer yarattıklarından üstün kılan Yüce Allah'a karşı O'nun belirlediği kurallar dahilinde yaşayıp ibadet etmek ve O'nun varlığı ve birliğini tefekkür halinde rızasını kazanabilmek için çalışmayı görev bilmiştir. Bundan dolayı Âşıklık da âşiğe bahşedilen zorlu ama bir o kadar da kıymetli bir görevdir. Sevgili uğrunda cefâ çekmesi, O'nun varlığında kendi varlığını yok ederek bütünleşmesi âşığın sevgiliye olan vazifelerindedir. Aşk yolu olgunlaşma yoludur. Âşık ham başladığı bu yolculukta sevgilinin acısıyla pişer ve O'nun yolunda yanarak âşıklığın şânına yakışan bir sonla görevini tamamlayarak diğer aşk yolcularına örnek olur. Sürme de âşığın sevgiliye toprak olan varlığını hediye etmesi noktasında önemli bir araçtır.

Sabâ ger hâk olursam hem izi tozundan ol servin

Yürü var toprağını can gözüne *tûtîya* eyle

Usûlî²⁸⁶

Ey sabâ rüzgârı! Eğer o servi boylu güzel uğruna toprak olursam toprağını gönül gözüne sürme eyle. Âşığın sevgili uğrunda toprak olması âşığın şânındadır.

Bir nazarda kimyâ etmek dilersen toprağı

Hâkini mey-hâneni *kuhl-ı kıl* dâ'imâ

Ahmet Paşa²⁸⁷

Eğer bir bakışta toprağın içeriğini değiştirmek istersen toprağını mey-hânenin toprağını, daima gözlerine sürme olarak çek.

Tabibâ hâk-i kuy-ı yârdandır eşk teskini

Bize artırma zahmet göz yaşardır *tûtıyalardan*

Fuzûlî²⁸⁸

²⁸⁵ Ferit DEVELLİOĞLU, age, s.627.

²⁸⁶ Mustafa İSEN, age, s.241.

²⁸⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.119.

²⁸⁸ Abdalbaki GÖLPINARLI, age, s.223.

Ey tabib! Aşk derdini sakinleştiren yârin mahallesinin toprağıdır. Bize göz yaş artırıcı sürmelerden vererek zahmetimizi artırma. Sevgilinin gözüne ilaç vrmeye gerek yoktur. Çünkü âşığın gözyaşını dindiren sevgilinin bulunduğu yerin toprağıdır.

Hoşam kim dem-be-dem giryan gözüm ol hâk-i pâdandır

Ziyânı olmaz ol göz yâşının kim tûtyâdandır

Fuzûlî²⁸⁹

Ben hoşum gözümün zaman zaman ağlaması o sevgilinin ayağının toprağındandır. O gözyaşının zararı yoktur. Çünkü o sürmeden dolayı akmaktadır. Sevgili için döktüğü gözyaşı için şikâyetçi değildir. Çünkü o uğruna dökülen gözyaşı tûtyâdır.

Fuzûlî tökme çok yaş ihtiyât et gitmesin nâgeh

Gözünden sürme kim gerd-i reh-î ehl-i safâdandır

Fuzûlî²⁹⁰

Fuzuli! Gözyaşını çok dökme, tedbirli ol. Ansızın gitmesin. Gözünden sürme ki o sürme safâhan ehlinin yolunun tozudur. Ağladıkça göze sürülen sürme akacağı için Fuzuli gözyaşını çok dökmemesini o kıymetli sürmenin ansızın gideceğini ifade ediyor.

Gubâr-ı hattının hâlimi gördü

Gözüme sürme-i anber getirdi

Şeyhî²⁹¹

Varlığının tozu, halimi gördü. Gözüme anber kokulu sürme getirdi. Âşığın perişan halini gördükten sonra gözüme güzel kokan sürme gibi hediye gibi getirdi.

İzin tozunu gözsüz edinirse tûtiyâ

Gün gibi görüne gözüne gündüzün Sühâ

Ahmet Paşa²⁹²

²⁸⁹ Abdalbaki GÖLPINARLI, age, s.92.

²⁹⁰ Abdalbaki GÖLPINARLI, age, s.92.

²⁹¹ Mustafa İSEN, age, s.271.

²⁹² Ali Nihat TARLAN, age, s.122.

Gözsüz olan âşık, senin için tozundan olan tûtiyâyı kullansa gözüne Sühâ yıldızını gün gibi görünür. Sühâ yıldızı gözü kuvvetli olanların görebileceği bir yıldızın adıdır. Gözü kapalı olan âşık sevgilinin tûtiyâsını gözlerine sürmeledikten sonra gözüne şifâ olan aydınlık sühâ yıldızını bile görme kuvvetinde olur.

Çeşmimi *kuhl-i basîretle* eyle kim
Kendi noksânım görem ayb-ı fülâna bakmayam
Usûlî²⁹³

Gözlerimi basiret sürmesi ile sürmele ki kendi eksikliğim görüp öğreneyim başkasının ayıbına bakmayayım. Kendini bilen Rabbini bilir düstûrû ile âşık, bu yolculukta kavrayış sürmesini olgunlaşmak için kendi eksikliklerini görmek için istemektedir. Kendi eksikliğini bilen âşık başkasının eksikliğine bakmaz.

Cihânı ser-be-ser gözden geçürdüm görmedüm çâre
Gubâr-ı dergeh-i ‘uşşâkı *kuhl-ı Isfahân* gördüm
Neccarzâde Rıza²⁹⁴

Bütün dünyâyı baştanbaşa gözden geçirdim çare bulamadım. Âşıkların dergâhının tozunu Sifâhan sürmesi olarak gördüm. Âşıkların dergâhı aynı dertten muztarib olan ve gittiği hiçbir yerde çaresini bulamayan âşık için Isfahân sürmesi kadar kıymetlidir.

Biz basîret sâhibi ehl-i nazar ‘âşıklaruz
Sürme-sây-ı bînişüz kuhl-ı cilâyı n’eylerüz
Mezâkî²⁹⁵

Bir anlayış sahibi nazar ehli olan’âşıklarız. Biz gayret sürmesini görenlerdeniz, parlaklık sürmesini istemeyiz. Âşık baktığında görmeyi bilenlerin taifesindedir. Say etmek, Mübarek Belde’de Merve ve Safâ tepesini 7 kere gidip gelmek demektir. O topraklarını say sürmesi edenler gözlere parlaklık veren o sürmeyi istemezler.

²⁹³ Mustafa İSEN, age, s.175.

²⁹⁴ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.237.

²⁹⁵ Ahmet MERMER, age, s.318.

Kuhl-ı zıkr ile olalum bînâ

Virelüm çeşm-i kalbe nûr-ı cilâ

Katipzâde Mustafa Sakıb²⁹⁶

Zıkr sürmesi ile görenlerden olalım. Kalp gözüne cilâ nuru verelim. Zıkr etmek, anmak, söylemektir. Âşık, gönlündekini dili ile ne kadar anarsa kalp gözü aydınlık ile parlar.

Sabâh-ı feyzdir rûşendir *sürme-i gaflet*

Demiş yokdur cilâ-yı nûr-ı çeşme hâb olur mâni

Şeyh Galib²⁹⁷

Gaflet sürmesiyle, ölü olan sabahın aydınlığıdır. Ancak gözlere aydınlık veren bu cilâyâ uyku mani olur. Gecedden sabaha, durağanlıktan harekete, karanlıktan aydınlığa ölümden hayata geçişin zamanıdır. Bu zaman dilimini gaflet sürmesine benzetilmektedir. Bu dalgınlıktan uyanıklığa geçiren sürmesine engel olan uyku halidir.

Kuhl İtmese şehâ gözine hâk-i pâyüñi

Olmazdı Behiştî kuluñ kîmyâ–nazar

Behiştî²⁹⁸

Ey şah! Behiştî kulun, senin ayak toprağının gözüne sürme etmeseydi, bakışları maddeleri değiştirecek şekilde olmazdı.

Bezminde ehl-i basiret sipâh-ı efgânı

Sevâd-ı şehri Sifâhâna *sürmeli* derler

Şeyh Galib²⁹⁹

Mey meclisinde dikkat ehli, feryâdın askerlerini Sıfahân şehrinin karaltısına sürmeli derler. Sıfahân, sürme ile özdeşleşen bir yerdir. Sıfahân şehrinin karanlığı feryâd askerleri olan nazar ehlinin sürmesine benzetilmiştir.

²⁹⁶ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.98.

²⁹⁷ Naci OKÇU, age, s.299.

²⁹⁸ Yaşar AYDEMİR, age, s.293.

²⁹⁹ Naci OKÇU, age, s.240

Benüm yüzüme sür ayaguñuñ tozın zinhâr

‘Azizdür anı her kişi yüzine sürme

Ahmedi³⁰⁰

Ayağının tozunu benim yüzüme sür, ama değerli olan o tuzu kesinlikle herkesin yüzüne sürme. Âşık, sevgilinin toprağını rakipleri ile paylaşmak istememektedir.

Yüzüm sürersem işigüñe sen beni sürme

Kim ol ışık tozı-durur bu gözüme sürme

Ahmedi³⁰¹

Ey Sevgili! Senin eşigine yüz sürersem eğer sen beni sürme. Çünkü o eşğin tozu benim gözüme sürmedir.

Manend-i sürme çeşm-i cihânda ‘azîz olur

Ol kimse kim tevâzu’ ile hâk-i pâ ola

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰²

O kimse ki tevazu göstererek sevgilinin ayağının toprağı olur. Sürme gibi dünya gözünde değeri büyük olur.

Hâk itdün ise cismüni dildâr yolında

Çün sürme girersün göze her-bâr yolında

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰³

Varlığını sevgili yolunda toprak eylediysen sevgilinin gözüne sürme gibi böyle girersin. Âşık, sevgili uğruna varlığını toprak ederek O’nun gözüne girmeyi yani kabul görmeyi umar.

Sürme-veş bâr-ı dil-i rûşen-nigâhân olmazuz

Biz gubâr-ı gûşe-i dâmân-ı hûbânuz hele

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁴

³⁰⁰ Yaşar AKDOĞAN, age, s.558.

³⁰¹ Yaşar AKDOĞAN, age, s.558.

³⁰² Mehmet KIRKBIYIK, age, s.626.

³⁰³ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.58.

³⁰⁴ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.583.

Biz sürme gibi gönül yükünün aydınlık bakışları olmayız. Bizler ancak güzellerin eteğinin köşesiyizdir.

Ol kim yolunda *sürme* gibi hâk-i pâ degül

Girse nigâh-ı lutfuna cânâ be-câ degül

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁵

Ey can! O ki yolunda ayağının toprağı gibi sürme değil bu yüzden kalbe lütuf veren bakışına uygun değil. Âşıklık, fedakârlık gerektirir. Eğer sevgilinin uğruna varlığını feda edemeyecekse sevgilinin bakışlarını da hak etmemektedir.

Hâk eyleyeli cismümüzi kûy-ı fenâda

Çün *sürme* nice dîde-i binâya çekildük

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁶

Varlığımızı fenâlık köyünde toprak edeli beri biz sürme diye nice gören gözlere çekildik.

Çü *sürme* görmedi şâyân-ı i'tibâr dirîg

Yolında cismümüzi eyledük gubâr dirîg

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁷

Sevgilinin yolunda cismimizi toprak eyledik yazık! Varlığımızın sürmesi sevgili tarafından saygıya değer bulmadı yazık! Âşık sevgili için varlığını feda etse de sevgili tarafından kabûl görmemesi âşığın acısını katlamaktadır.

Ol rû-be-râh-ı Gülşen-i 'aşkuz ki *sürmedür*

Çeşm-i hezâr-ı zâra bizüm gerd-i râhumuz

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁸

³⁰⁵ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.494.

³⁰⁶ Mehmet KIRKBIYIK age, s.472.

³⁰⁷ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.427.

³⁰⁸ Mehmet KIRKBIYIK,age, s.378.

Biz aşk yolunun dosdoğru yürüyeniyiz. Bizim yolumuzun tozu inleyen bülbülün gözüne sürmedir. Gül- bülbül ikilisi, Klasik Türk şiirinde seven ve sevileni en güzel şekilde temsil eden mazmunlardır. İnleyen bülbül için gül bahçesinin yolunun toprağı aşk sürmesi olur.

Zillet-i aşk ile kim cismümüz ifnâ iderüz

Felege hâkümüzü *sürme-veş* ihdâ iderüz

Katipzâde Mustafa Sakıb³⁰⁹

Aşktan dolayı aşağılanan (biz âşıklar) varlığımızı yok ederiz. Toprağımızı feleğe sürme gibi hediye ederiz. Âşık yoklukta varlığı, vahdette kesreti bulandır. Bundan dolayı bu şerefli mertebeye erebilmek için de âşık varlığını fedâ etmekten çekinmez.

Tevekkül-pîşeler kim gûşesinde inzivâ eyler

Kemîne hâk-i pâyin *sürme-i çeşm-i hü mâ* eyler

Katipzâde Mustafa Sakıb³¹⁰

Tevekkül peşinde olanlar ki kendi köşelerinde inzivaya çekilmişler. Bu acize, ayağının tozu gözlerine mutluluk verir. Âşığın dünyaya dair hiçbir iddiası, emeli yoktur. Sevgiliden başka bir düşüncesi yoktur. Dünyevî hevesler taşımadığı için hakir görülen âşığı sevgilinin ayağının tozu dünya gözü ile de saadete eriştirir.

Her-çend hâk-i *kuhl* ile âkîde tıynetiz

Efgân harâb- gerdesiyiz Isfahân gibi

Hazık³¹¹

Her ne kadar da yaratılışımızın toprağı ayağının toprağının sürmesi bulaşmış olsa da biz Isfahân gibi inleyen harap gönüllerin tozuyuz. İnsanın topraktan yaratıldığına dair atif yapılmıştır. Yaratılış mayasına sevgilinin tozu karışmıştır. Bu nedenle âşıklar ağlayan parap gönüllerin tozudur.

³⁰⁹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.335.

³¹⁰ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.190.

³¹¹ Hüseyin GÜFTA, *Erzurumlu Şair Hazık Hayatı, Edebi Kişilği ve Divânı*, İstanbul, 2001, s.155

Fakr ile izin tozın gözlerine sürme idin
Hayretî kuhl-i cilâ ise hemân ancak olur
Hayretî³¹²

Ey Hayretî! Sevgili uğruna izinin tozunu fakirlik ile gözlere sürme eyledin. Eğer istediğin cilâ sürmesiyle ise çarçabuk olur. Fakirliği ile yoğurduğu varlığı sevgili uğruna toprak eyleyen âşık, sevgilinin gözlerine sürme olarak hasretini dindirmek ister.

Kuhl-i hâk-i reh-i yâr ile açıldı gözümüz
N'ola bir lutf-ı sabâ-bahş ile gülse yüzümüz
Hayretî³¹³

Sevgilinin ayağının toprağının sürmesi ile gözümüz açıldı. Sabâ rüzgârı luft edip bize sevgilinin tozunu bahşetse, yüzümüzü güldürse ne olur?

Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahi
Baht âhir sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni
Nedîm³¹⁴

Ben gözlerini hasreti ile siyah toprak olsam bile kaderim sonunda ceylan gözlü sevgilinin gözlerine sürme eyler beni.

Âşık ki gördü hatt-ı ruh-ı nev-demîdesin
Sâyîde etdi sürme-i hayretle didesin
Nedîm³¹⁵

Âşık sevgilinin yüzünde yeni çıkmış ayva tüylerini gördü. Sây ederken hayret sürmesi ile gözleri sürmelendi.

Hüsn-i matla'larımıñ sîti Sıfahâ'a gidüp
Çok kemâl ehline ben sürme-i âvâz oldum
Pertev³¹⁶

³¹² Mehmet ÇAVUŞOĞLU, age, s.114.

³¹³ Mehmet ÇAVUŞOĞLU, age, s.12.

³¹⁴ Muhsin MACİT, age, s.328.

³¹⁵ Muhsin MACİT, age, s.304.

³¹⁶ Ekrem BEKTAŞ, age, s.440.

Yazdığım güzel beyitlerinin şöhreti Sıfâhân'a katar gitmiş, birçok kemâl ehline ben sürmenin sedâsı oldum, sesi oldum. Aşığın yazdığı beyitlerinin güzelliği o kadar şöhret olmuştur ki sürmenin yeri olan Isfahân kadar gibi orada ki kemâl ehline örnek olmuştur.

Zebân-ı şekveyi ben sürme âlûd eyledüm susdum
Olup lâl-i mahabbet bûdı nâ-bûd eyledüm susdum
Pertev³¹⁷

Gönlümün şikâyetini sürme ile karıştırdım sustum, Dilsizleşmiş muhabbetimiz varlığını yok edip sustum.

Bu kâfir bâri bir güne sürülsün çehre ey Pertev
Siyah bahtum o mâha çerhecikdür sürmedânlar yap
Pertev³¹⁸

Ey Pertev! Bârî kâfir felekte bir şekilde sürülsün. Ay yüzlü sevgili benim kara bahtımı sürmedân yap.

Midâd-ı vasf-ı hattun olsa dûd-ı şem'i âhumdan
Olurdu sürme hâsıl dûde-i baht-ı siyâhumdan
Pertev³¹⁹

Âhumdan yanan mumun dumanı senin varlığını yazan mürekkep olsaydı kara bahtımın dumanından sürme olurdu.

Yakışır gevher-i İnan dir isem
Sürme-yi ehl-i Sıfâhan dir isem
Tuhfe-i Vehbi³²⁰

İnan cevheri dersem yakışır. İsfahan ehlinin sürmesi dersem, yakışır.

³¹⁷ Ekrem BEKTAŞ, age, s.350.

³¹⁸ Ekrem BEKTAŞ, age, s.56.

³¹⁹ Ekrem BEKTAŞ, age, s.223.

³²⁰ Atabey KILIÇ, age, s.6.

Zâtî eger ki kül ide eczâmı nâr-ı ‘ışk
Kuhl idine felekde melekler benüm külüm
Zâtî³²¹

Zâtî, nâr-ı aşk için ilaç niyetine varlığını kül ederse felekteki melekler Zâtî'nin külünü sürme edinsinler.

Cism-i hâkimüz gubâr-ı gird-bâd-ı ‘aşkdur
Gerd isek kuhl-ı cilâ-yı çeşm-i devrânuz hele
Katipzâde Mustafa Sakıb³²²

Varlığımızın toprağı, esen şiddetli aşk rüzgârının tozudur. Eğer toz isek bizim tozumuz devrimizin gözlerine sürmedir. Şiddetli bir rüzgâr toz, toprak birbirine karışır. Bu fırtına halinde varlığı toz olan âşık kendi devrinde diğer âşıklara yol gösterir.

Oldı yüzüm öñinde yine sürmeden siyâh
Bakmadı yâr yüz karası oldı hâsılum
Zâtî³²³

Yüzüm eşiğine yüz sürmekten kara oldu. Yâr yüzüme bakmadı, tek hasılum yüz karası oldu. Yüz karası olmak iki anlamda kullanılmıştır. Âşığın sevgilinin eşiğine yüzünü sürmesinden dolayı yüzünü kara olması hem de sevgilinin onun yüzüne bakamaması durumunda âşığın mahçûp olmasıdır.

Âşık mıdur şu kimse ki âlemde Zâtî'yâ
Çeşm i melekde sürme-i dūd-ı siyâhı yok
Zâtî³²⁴

Ey Zâtî ! ‘Âlemde şu kimse âşık mıdır? Meleklerin gözünede siyâh dumanın sürmesi yok. Âşığın ahından çıkan duman sürmeye benzetilmiştir.

³²¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.496

³²² Mehmet KIRKBIYIK, age, s.583.

³²³ Ali Nihat TARLAN, age, s.460.

³²⁴ Ali Nihat TARLAN, age, s.157.

Dîde-i kalbûñe Hak *sürme* -i 'ışkı çeküben

Göstere saña benüm hâlümü budur dileğim

Zâtî³²⁵

Hak, kalp gözüne aşk sürmesini çeksın ki gör benim halimi, benim dileğim budur. Sevgili âşıktan habersizdir. Aslında haberdârdır, ancak umursamaz davranır. Sürme de göze görme kuvveti vereceğinden âşık sevgiliye aşk sürmesini sürülmesi Hak'tan diliyor. Böylece sevgili onu görebilecektir.

Nice sahrâ- neverd-i vahşet olmaz Kays- bî-ârâm

Ki hâk-i râh-ı Leylî *sürmedir* çeşm –i gazâlâne

Sünbülzâde Vehbi³²⁶

Leylânın yolunun toprağı ceylanların gözüne sürmedir ki huzursuz (olan) Kaysın uzun süreden beri dolaştığı sahrada vahşet olmaz.

Giceler subha degin gökde melaik gözine

Yine *sürme* yirine dūd-ı siyâhı çekelüm

Zâtî³²⁷

Geceler sabaha kadar gökyüzünde meleklerin gözüne sürme yerine âhımdan çıkan dumanı çekelim. Dumanın renk itibariyle siyaha benzediğı için ve dumanın yükseldiğı sürede incelmesine değinerek kendi derdinin büyüklüğü mübalağa ile anlam bağlantısı kurulmuştur

Gözine *tûtiya* eyler anı ehl-i nazar bir bir

Ne tozlar kim çıkar şâhâ süm-i pâ-y-ı semendüñden

Süheylî³²⁸

Ey şah! Atının tırnağından çıkan tozunu gözlerine tutiyâ eyler. Nazar ehli yani aşk yolcuları güzeller şahının atının tırnağının tozunu sürme bilip gözlerine ilâç ederler.

³²⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.458.

³²⁶ Ahmet YENİKALE, age, s.495.

³²⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.403.

³²⁸ Esat HARMANCI, *Süheylî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.289.

N'ola gözde bıraksa *tûtiyâyı* çeşm-i giryânım
Cilâ virdüm ben ona hâk-i pâ-yi dil-rübâlardan
Manî³²⁹

Gözyaşlarım, ağlayan gözlerim sürmeyi yüzden bıraksa ne olur? Ben o gözü gönül alan sevgililerin ayağının toprağı ile parlattım.

Sahtî-i dehri baht-ı siyeh çekdirirse de
Kuhl-i cilâ-yı ehl-i nazardır gubârımız
Sünbülzâde Vehbi³³⁰

Uzun zamandır kara bahtımız bize güçlük çektirse de bizim toprağımız, parlaklık veren nazar ehlinin gözlerini cilâlayan sürme gibidir.

Hâkisterimiz kül savurur çeşm-i hasûda
Rûşen-nazarân didesine *kuhl-i cilâyız*
Sünbülzâde Vehbi³³¹

Ateşimiz, külünü hased gözlere savurur. Bizim külümüz, güzel gören gözlerin bakışlarına aydınlık veren sürmedir.

Nâle etmek ne revâ baht-ı siyehden 'âşık
Yogiken kâfile-i *sürmede* feryâd-ı ceres
Sünbülzâde Vehbi³³²

Ceres yıldızının parlaklığından sürme kafilesi yokken 'âşığın kara bahtından inlemesi uygun değildir. Ceres, parlaklığıyla bilinen bir gezegendir. Aşığın kara bahtı ceres yıldızının sürmesinden önce de yer almaktadır.

Bilmiş ol didüm hele ben sana ey reşk-i melek
Bir gün âhumdan yanar bu çâder-i *kühli* felek

³²⁹ Şener DEMİREL, age, s.87.

³³⁰ Ahmet YENİKALE, age, s.413.

³³¹ Ahmet YENİKALE age, s.289.

³³² Ahmet YENİKALE, age, s.423.

Müniri³³³

Ey meleklerin kıskandığı (güzel)! Bilmiş ol ki bir gün âhımdan bu semâ yanar.
Kıskanan meleğe benzetilen sevgili aşğın varlığını bilmekle birlikte görmezden gelmektedir. Bundan âh u zâr eden âşğın âhındang öklerin yanacağını ifade ediyor.

Fahr-idü cihân pey-recinün gerdini her dem
Çek çeşm-i cihan-bînüne kim *kuhl-i cilâdur*
Lebîb³³⁴

Her ân cihânı izleyenin tozu olabilmek övünç meselesi idi. Dünyaları gören gözlerine o tozun sürmesini çek.

Yüzleşdi hâk-i müzesine kalmadı yüzü
Yüz kere sürdü ka'bına yüz ka'be *sürmesi*
Lebîb³³⁵

Çizmesinin toprağına artık yüzü kalmadı. Yüz kere kabına yüz Ka'be sürmesi sürdü.
Ey hâk-i pâyı dîde de *kuhl* ü abîrimüz
Âsân u efser oldı [senüñle] asîrimüz
Filibeli Vecdî³³⁶

Ey gözlerde ayağının toprağı sürme olan güzel kokulu sevgilimiz! Seninle efsânemiz kolay, pek kolay oldu. Sevgilinin ayağının tozu ile kendi varlığının birleştirerek güzel kokulu sürme olmasından dolayı diğer âşiklar arasında efsane olmasından dolayı mutluluk duymaktadır.

Hâk-i râh-ı yâr olıgör kim ulu'l ebsâr-ı 'ışk
Kuhl ide Emrî gubâruñ üstühânuñ sürme-dân
Emrî³³⁷

³³³ Ersen ERSOY, age, s.472.

³³⁴ Orhan KURTOĞLU, age, s.168.

³³⁵ Orhan KURTOĞLU, age, s.498.

³³⁶ Hasan KAVRUK ve Bahir SELÇUK, age, s.107.

³³⁷ Mustafa Uğurlu ARSLAN, age, s.196.

Yârin yolunun toprağı, her şeye dikkat nazarı ile bakan âşıklar için çok kıymetlidir. Emri tozunu sürme, kemiklerini sürmedân eylesin. Kemiklerin sürme olması deyimi halk arasında sıkça kullanılmaktadır. Vücudun kaldıramadığı bir ağırlık, hastalık., durumunda kullanılır. Âşık da sevgili yolunda varlığını ruhunu toz, kemiklerini yani vücudunu sürmeden etmek niyetindedir.

Hâsıl çü gubâr-ı âsitânı
Kim kor göze *kuhl-ı Isfahânî*
Kâmi³³⁸

Hâsılı her kim ki sevgilinin kapının eşğini tozunu kim göze sürürse o toz, ısfahan sürmesi olur.

İzi tozını sordum *kuhl* ile müşge didiler kim
Gubâr-ı râh-ı kûy-ı yar yanında ne hâküz biz
Emri³³⁹

İzinin tozunu sordum mis kokulu sürmedir dediler. Yarin köy tozunun yanında biz toprak olsak ne olur?

Çeşm-i zamâna *kuhl-ı cilâdur* gubârumuz
Pîr-i tarîkatüñ sanemâ hâk-i râhıyuz
Emri³⁴⁰

Bizim tozumuzun sürmesi zamanın gözüne sürmedir. Çünkü biz tarikat pirinin putunun yolunun toprağıyız.

Bulub bir mürşid-i kâmil ‘azîzi andan el alub
Ayagi tozına yüz *sürmek* anuñ ‘ayn-ı ‘izzetdür
Edirneli Nazmi³⁴¹

³³⁸ Gülgün ERİŞEN YAZICI, age, s.347.

³³⁹ Mehmet A.Yekta SARAÇ, age, s.120.

³⁴⁰ Mehmet A.Yekta SARAÇ, age, s.115.

³⁴¹ Sibel ÜST, age, s.922.

*Ermiş olgun bir kılavuz bulup ondan el alıp onun ayağının tozuna yüz sürmek
(insana) yücelik verir.*

Ser-i zülfine ol ser-âmed nigârûñ
Yüzün *sürmedür* ‘âşıkâ ‘ömr-i sermed
Edirneli Nazmî³⁴²

*Bakışların saçların ile baş gelir. Âşığın ömrüne sonsuzluk veren senin eşiğine
yüzünü sürmektir.*

Ayagı tozını ‘uşşâk sen nigârîñ
Gözine sürme idinür hemişe başına tâc
Edirneli Nazmî³⁴³

Âşıklar, sen(in) sevgilinin ayağının tozunu, gözlerine sürme başlarına tâc edinirler.

Yoluñda senüñ kim oluram hâk-ile yeksân
Ayaguña yüz *sürmedir* aksâ-yı murâdât
Edirneli Nazmî³⁴⁴

*Senin yolunda dümdüz toprak olurum. Benim muradlarımın en önemlisi eşiğine yüz
sürmedir.*

Tûtiyâ minnetini çekmez-i düm gözüm için
Ayaguñ tozına yüz sürmek eger olsa nasîb
Edirneli Nazmî³⁴⁵

*Eğer ayağının tozuna yük sürmek nasip olsaydı eğer gözlerim için tûtiyânın
minnetini çekmezdim.*

Hâk-i pâyı gibi bi-hamdillâh

³⁴² Sibel ÜST, age, s.880.

³⁴³ Sibel ÜST, age, s.728.

³⁴⁴ Sibel ÜST, age, s.574.

³⁴⁵ Sibel ÜST, age, s.531.

Dide-i kalbe tûtiyâmuz var

Beyânî³⁴⁶

*Hamd olsun kalp gözümüze sevginin ayağının tozu gibi bir sürmemiz vardır.
Sevgilinin varlığı âşık için şükür vesilesidir.*

Gubârum kühl idine ‘âlem-i ulvide kudsîler

İderse gûşe-i çeşm ile erbâb-ı nazar himmet

Bursalı Rahmî³⁴⁷

*Nazar ehli can kulağıyla (sözlerime) kulak verirse, toprağımı yüksek âlemlerde
kudsiler gözüne sürme ederler.*

Biraz söyletsün erbâb-ı dili bezm-i mahabbetde

Leb-i şîrînterînînin tûtiyân-ı ‘aşka kand etsün

Beyânî³⁴⁸

*Gönül erbabını muhabbet toplantısında biraz söyletsin. Şirin dudaklı sevgili aşk
tutiyâsına bal eylesin. Sürmenin bal şerbeti ile karıştırılması ile bazı hastalıkları tedavi
ettiği bilinmektedir. Muhabbet toplantısında aşk derdine düşen âşıkları sevgilin dudağından
dökülen balı aşk tutiyâsına karıştırılarak âşıklara ilâç olacağı belirtilmektedir.*

Tûtyâdur kim gubâr-ı âstân-ı mey-hurûş

‘Âlem esrâr içer mest-i harâbuñ ‘aynına

Behiştî³⁴⁹

*Mey içenlerin dergâhının tozu sürmedir ki bütün âlem harabat ehlinin gözlerine
esrar içer.*

Hor bakma baña yoluñda ölürsem umaram

Kuhl-ı erbâb-ı basîret ola hâk-ı türbetüm

Behiştî³⁵⁰

³⁴⁶ Fatih BAŞPINAR, age, s.60.

³⁴⁷ Mustafa ERDOĞAN, age, s.311.

³⁴⁸ Fatih BAŞPINAR, age, s.99.

³⁴⁹ Yaşar AYDEMİR, age, s.445.

³⁵⁰ Yaşar AYDEMİR, age, s.394.

Eğer yolunda ölürsem bana hor bakma, beni dışlama. Benim toprağımın türbesi basiret ehlinin sürmesi olsun. Basiret ehli benim toprağımın türbesine yüz sürsünler.

*Kuhl-ı 'ışkile gözün perdesin aç kim Mecnûn
Seyri derdi ruh-ı Leylâ'yı beyâbânından
Behiştî³⁵¹*

Aşk sürmesi ile gözünün perdesini aç ki Mecnûn çölde çadırından Leylâ'nın ruhu seyreylerdi. Âşıkların en büyük kılavuzu olan Mecnûn âşk sürmesi ile sürmelendiğinde görüyor ki çölde Leyla'nın ruhunun kendisiyle birlikte olduğunu kendisin seyrettiğini görüyor.

*Kuhlveş 'âşık Behiştî olsa yalında gubâr
Âh kim ol merhametsüz aynına almaz imiş
Behiştî³⁵²*

'Âşık Behiştî sürme gibi yolunda toz olsa da o merhametsiz olan sevgili o tozu sürme diye gözlerine almaz imiş.

*Kühlü'l basaruz sâye gibi dîde-i mihre
Hâk-i kadem-i ehl-i melâmetde ki pestüz
Sâmî³⁵³*

Güneşin gözüne gölge gibi göz sürmesiyiz.(Fakat) melamet ehlinin ayak toprağı gibi alçaktayız.

*Ser-mâyem aldı gönli siyeh kâse eyledi
Ol sürmeler ki nergis-i şehlâya çekdiler
Sabir Parsa³⁵⁴*

³⁵¹ Yaşar AYDEMİR age, s.407.

³⁵² Yaşar AYDEMİR, age, s.314.

³⁵³ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.247.

³⁵⁴ Kazım YOLDAŞ, *Sabir Parsa Divânı*, İstanbul, 2005, s.52.

O sevgili bütün varlığımı aldı. Gönümü siyah kâse eyledi. O siyâh çukurdan şehlâ gözlere sürmeler çekildiler.

Göz yumar bi-şüphe nakş-ı hâl ü hatdan ey gönül
Çeşm-i idrâke çekme ârif ki *kuhl-ı itibâr*
Yahya³⁵⁵

Ey gönül! Şüphesiz hâl ve hâtur nakışı göz yumar. Ârif isen idrâk eden gözlerine itibar sürmesini çekme.

Girü şâhûn yolunuñ tozu oldu
Gözüme *tûtiyâ* elhamdü li'llah
Ahmedi³⁵⁶

O şâhın yolunun tozu hamdolsun ki gözlerime ilaç oldu.

Şikest eylerse nâ-dân sözlerüñ gam çekme ey Bâkî
Yine ehl-i basîret *tûtiyâ* eyler bu cevherdür
Bâkî³⁵⁷

Ey Bâkî! Senin sözlerini cahiller önemsemezse gam çekme Basiret ehli(senin şiiirlerini) cevher oldukları için gözlerine sürme eyler.

Nazar ehline *mîl-i kuhlü'l-cevâhir*
Reg-i cân-ı bed-hâha nebtîz ü nişter
Bâkî³⁵⁸

Nazar ehline cevherlerle dolan sürmenin mili, kötü niyetli cân damarına neşter gibi olur.

³⁵⁵ Rekin ERTEM, age, s.270.

³⁵⁶ Yaşar AKDOĞAN, age, s.561.

³⁵⁷ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.142.

³⁵⁸ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.10.

Hâk-i kademuñ *kühlî* gelirse gözüm üzre
Kûyuñ yolunuñ hizmeti boşum yüzüm üzre
Bâkî³⁵⁹

Ayağının tozunun sürmesi bana gelirse başım üzere, köyünün yoluna hizmet edebilmek başım yüzüm üzeredir.

Sürme-i hâk-i derüñ kadrini herkes bilemez
Kadrini yine bilendür anuñ erbâb-ı nazar
Beyânî³⁶⁰

Senin kapının toprağından olan sürmenin kıymetini herkes bilemez. O sürmenin kıymetini bilen yine nazar erbabıdır.

Korkum oldur göz dege hâk-i der-i cânânuma
Yogsa *kühlâsâ* çekerdüm çeşm-i hûn-efşânuma
Bâkî³⁶¹

Korkarım sevgilim kapısının toprağına göz değsin. Ben, kan saçan gözlerime o toprağı sürme gibi çekerdim. Âşığın bakmaya kıyamadığı sevgilinin dergâhına hased rakiplerinin nazarından korkmaktadır. Sevgilinin toprağını kanlanmış gözlerine sürememesini de buna bağlıyor.

‘Âşık *kühl-i cilâ* yâruñ ayacı tozıdır
Hâsılı bendesiyüz ‘ârif-i sâhib-nazaruñ
Bâkî³⁶²

Âşık için sürme yârin ayağının toprağıdır. Bu yüzde biz bakış sahiplerinin kıymetini anlayan ârifler olarak o toprağın kölesiyiz.

³⁵⁹ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.277.

³⁶⁰ Fatih BAŞPINAR, age, s.151.

³⁶¹ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.266.

³⁶² Sabahattin KÜÇÜK, age, s.198.

Didi ayagum tozını *sürme* ideyim dir-iseñ
Baña-it yüzüni hâk-i der didüm gözümüñ üstine

Ahmedi³⁶³

(Sevgili) dedi ayağımın tozunu süreyim. Âşık (dedi): Bana sürme eyle kapının toprağı gözümün üstünedir.

Kefil olmak gerek gamze-nigâh-ı nâzına yâruñ
Ve lâkin ol kefil isterse sâde *sürmeli* ister

Kamî³⁶⁴

O yarin nazlı bakışlarına kefil olmak gerek ama bir kefil (sorumlu) ister ise sürmeli ister. Sevgilinin bakışlarına bir sorumlu aramaktadır. Âşık da bu sorumluluğu sevgilinin sürmesinden talep ederek alabileceğini söyler.

Kûyûn gubârı minnetin ehl-i nazar çeker
Kühl-i cilâ zarûretini bi-basar çeker

Bâkî³⁶⁵

Parlaklık veren sürmenin zorunluluğunu görmeyen çeker. Köyünün tozunun minnetini ise nazar ehli çekebilir. Işığın kıymetin onu göremeyen bilir. Bundan dolayı sevgilinin kapısının tozuna muhtaç olduğundan bu minneti de ancak bir nazarda bin dünya gören nazar ehli bilir.

Hâyli-i ‘ışkı şâh-râh-ı gamda kılsam germ-rev
Çeşm-i encüm *kühl* ider gerd-i sipâhumdan benim

Avnî³⁶⁶

Aşk sürüsünü gamın ana yolunda koştursam, atımın tozundan yıldızların gözleri sürmelenirdi. Burada yer ve gök âşığın sevgisini ifade etmek için bir arada kullanılmıştır.

³⁶³ Yaşar ADOĞAN, age, s.540.

³⁶⁴ Gülgün ERİŞEN YAZICI, age, s.299.

³⁶⁵ Sabahattin KÜÇÜK age, s.109.

³⁶⁶ Muhammed Nur DOĞAN, *Avnî (Fatih) Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.23.

Âşığın sevgili yolunda takdire şayan mücadelesinde atının tozu gökyüzündeki yıldızlara sürme olur.

‘Âşık gibi gubârun ider midi *tûtiyâ*
Görmedük olsa ehl-i nazar olmasa gözüm
Âşık Çelebi³⁶⁷

Eğer gözüm nazar ehli olmasaydı ayağının tozunu âşık gibi gözlerine sürme eyler miydik?

‘Âşıkâ dâmânına yüz *sürmege* yok dest-res
Âsitânında meger onun gubâr ola tenüm
Âşık Çelebi³⁶⁸

Ey âşık! Eğer (sevgilinin) ulaşip yüz sürmek (imkânı)yoksa benim, onun eşiğinde toprak olsun. Âşığın sevgilinin eteğine yüz sürüp onu görmesine imkân yoktur. Bunu ancak kapısının eşiğinde toz olarak yapar.

Yolında öldüğüm hâk olduğum görüp işigünde
Kilâb-ı kûyun alup üstühânım *sürmedân* etmiş
Âşık Çelebi³⁶⁹

Eşiğinde yolunda toprak olduğumu senin mahallenin köpekleri görüp kemiklerimi sürmedân etmiş. Âşık sevgilin yolunda toprak olsa da rakipleri onun kapkara olan kemiklerini sürmedân yapmışlardır.

Göki açıklardan olam dir isen ‘ışk ehlinün
Gerdini *kuhl-ı cilâ-yı dîde-i pindâr* kıl
Âşık Çelebi³⁷⁰

Gözü açıklarından olmak istersen aşk ehlinin toprağını zanında olan gözlerine sürme kıl.

³⁶⁷ Filiz KILIÇ, age, s.101.

³⁶⁸ Filiz KILIÇ age, s.101.

³⁶⁹ Filiz KILIÇ, age, s.134.

³⁷⁰ Filiz KILIÇ, age, s.98.

Topragum sürme ola çeşm-i ulu'l ebsâra
Dise cânâne bu pâ-mâl-i gama gerd-i rehüm
Âşık Çelebi³⁷¹

Sevgili, bu gamla yıkılmış (âşığa) yolumun tozunu derse (işte o zaman), toprağım görme kabiliyeti olanlara sürme olur. Sevgili aşığın gözünde gam servetidir. Sevgili, âşıktan varlığını istese, âşık yolunun tozunu görmeyi bilenlere hediye eder.

Dâimâ olsun serir-i saltanatda pâyidâr kalıcı
Hâk-i pâ-y-i dîde-i âfâka olsun tûtiyâ
Ali Emiri³⁷²

Saltanat tahtında kalıcılığın daim olsun. Ayağının toprağı göklerin gözlerine tûtiyâ olsun.

Çek sürme-i hakîkati çeşm-i basîrete
Ol âşinâ hikmet esrâr-ı kibriyâ
Ali Emiri³⁷³

Hakikatin sürmesini basiretin gözüne çek. (Tâ ki) büyüklüğün sırlarına, hikmetlerine tanıdık olasın. Varlık, zahir ve batın bütünleşmesinden oluşur. Zahir varlığın görüneni batın ise varlığın özüdür. Büyüklük sırrı da varlıkların esasını görmekten geçmektedir. Hakikat bir farkındalık olduğundan hakikat sürmesi gözlere varlık âleminin özünü sunmaktadır.

Her subh kapuñda yüzünü yire sürer
Ki-atun tozun kevakibe kuhl-ı basar kılar
Ahmedi³⁷⁴

Her sabah âşık kapında yüzünü yere sürer. Atının tozu yıldızlarının gözlerini parlatan sürme olur.

³⁷¹ Filiz KILIÇ, age, s.95.

³⁷² Mustafa Uğurlu ARSLAN, age, s. 168.

³⁷³ Mustafa Uğurlu ARSLAN age, s.106.

³⁷⁴ Yaşar AKDOĞAN, age, s.199.

Mahabbet râhınıñ gerd-i melâlin kim tehî görme
Benüm göñlüm gözün ol *tûtyâdur* eyleyen bînâ
Behiştî³⁷⁵

*Muhabbet yolunun üzüntü tozunu boş görme. Benim gönül gözümü gördüren o
üzüntü tozunun sürmesidir.*

İdem gözüme *sürme* yoluñda sürer-iken
Yüzümü urursam ayagundağı gubâre
Ahmedî³⁷⁶

Senin yolunda giderken ayağının tozuna yüzümü vurup gözüme sürme edeyim.

Tâ olunca eserim *sürme-i çeşm-i 'urefâ*
Pây-ı erbâb-ı ma'arifde türâb oldum ben
Keçecizâde İzzet Molla³⁷⁷

*Bilenlerin erbabının yoluna ben toprak oldum. Benim toprak olan eserimi ârifler
gözlerine süre eylesin.*

Rîg-i Hicâzı çeşm-i dil ü cânâ *sürme* gör
Hâcî o yolda olmayan sa'yin hebâ gözet
Keçecizâde İzzet Molla³⁷⁸

*Hicaz'ın tozunu gönül gözüne ve cânına sürme eyle ki o Hacı olma yolunda boşa
gitmemiş olasın. Sa'y etmek, yürümek, koşmak anlamlarına gelir ki Hacc'ın vaciblerinden
biridir. Say'da ihlâs (içten) ve kurbet (yakınlık) olması esastır. Bunun için bu iki esasa göre
Hac yoluna çıkıldığı zaman Hicaz'ın kıymetli tozu gönül gözüne sürme olur.*

³⁷⁵ Yaşar AYDEMİR, age, s.195.

³⁷⁶ Yaşar AKDOĞAN, age, s.535.

³⁷⁷ İbrahim BÜLBÜL, age, s.570.

³⁷⁸ İbrahim BÜLBÜL, age, s.368.

Tûtiyâ-yı çeşm-i vahdet hâk-i idrâkimdedir

Sanma âlem dide-i derrâk-i idrâkimdedir

Keçecizâde İzzet Molla³⁷⁹

Dünya'yı benim dikkatli olan gözlerimde idrâkime aldığımı sanma. Benim dikkate aldığım, anlayış toprağında olan gözlere çekilen birlik sürmesidir.

Çün gözlerüme sürme durur dahı yigirek

Canâ ayağı tozları nâzük diyelim biz

Kadı Burhaneddin³⁸⁰

Nâzik olan sevgilinin ayağının tozu gönül gözüme sürmeden daha üstündür.

Hâk-i pâyin gözüne sürme çeke

Her ki diler ki gözi göre şeref

Kadı Burhaneddin³⁸¹

Her kim ki gözlerinin şerefli olmasını isterse, senin ayak toprağını gözlerine sürme olarak çeksin.

Bâd-ı nesîmdir gözümün tûtiyâsı ki

Sizden eserse gerd ile cânım safâ bula

Kadı Burhaneddin³⁸²

Eğer nesîm rüzgârı, senin olduğun yerden eser sinin tozunu bana getirirse gözlerime ilâç olur, gönlüm safa bulur.

Tabîb-i ışk lebündür şifâhı oldı şifâ

Ayah tozu yoluna tûtiyâçün ölürem

Kadı Burhaneddin³⁸³

Dudağın aşk tabibidir. Dudaklarının zerafeti şifâ oldu. Ayağının tozunun yoluna tûtiya için ölürem.

³⁷⁹ İbrahim BÜLBÜL, age, s.401.

³⁸⁰ Muharrem ERGİN, age, s.82.

³⁸¹ Muharrem ERGİN, age, s.761.

³⁸² Muharrem ERGİN, age, s.98.

³⁸³ Muharrem ERGİN, age, s.91.

Sabâ hâk-rehi kim *tûtiyâ-ı dide-i cândır*
Birazcık aligör yârân umarlar armağan senden
Yahya³⁸⁴

*Ey sabâ! Dostlar senden armağan beklerler. Cân gözüne ilâç olan sevgilinin
yolunun toprağını birazcık al ve getir*

Ey sabâ vardın kî kûy-ı yâre sen
Çeşm-i cana *kuhl* için gerd isterin
Yahya³⁸⁵

*Ey sabâ! Yârin köyüne vardın mı? Yârin köyünden can gözüne sürme için toprak
isterim.*

Tûtiyâdan toprağım vakt ola tercih edeler
Rindler sâgar düzüp zühhâd tesbih edeler.
Yahya³⁸⁶

*Toprak olduğum ve toprağım tûtiyâ gibi kıymetlendiğinde diğer âşıklar beni tercih
edip bileler. Aşk ehli, meclislerinde beni tesbih edeler insan, topraktan yaratılmış, tekrar
toprağa dönecektir. Âşığın da aşk yolculuğu hayat yolculuğuna benzemektedir. Âşık da
sevgili için var olduğu ve toprak olan varlığının dost meclisinde anılmasını istemektedir.*

Necâti ayağı toprağımı can verip aldın çün
Yürü yabanda bulmuşsun gözüne *tûtiya* eyle
Necâtî Beg³⁸⁷

*Necâti! Sevgilinin toprağını sevgiliye cânını sunarak alabilmişsin. Bunun için o
toprağı gözlerine sürme eyle. Âşık cânını sunarak sevgilinin toprağını hâk edebilmiştir. Bu
kadar zorlukla alabildiği o toprağı kimselerin olmadığı bir yerde gözlerine sürmek istiyor.*

³⁸⁴ Rekin ERTEM, age, s.155.

³⁸⁵ Rekin ERTEM, age, s.270.

³⁸⁶ Rekin ERTEM, age, s.59.

³⁸⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.386.

Kimsenin olmadığı bir yeri istemesinin sebebi o kıymetli sürmeyi görenlerin isteyeceğini bildiğinden ortak istememesidir.

Kuhl olmaz ise gözlerine hâk-i pâ-yi dost
Ağlayı ağlayı iki gözden çıkar yaşım

Necâtî Beg³⁸⁸

Dostun ayağının toprağı gözlerine sürme olmazsa iki gözümdeki yaşlarım ağlıya ağlıya çıkar.

Tûtiyâ ister imiş k'ola sana hâk-i kadem
Garazı bu ki sata kendiyi dirhem dirhem

Necâtî Beg³⁸⁹

Âşık, senin ayağının tozundan olan tûtiyâ diler. O sürme için âşık kendini dirhem dirhem satar.

Hâk-i pâ-yı yar olurkan *kuhl-i erbâb-ı nazar*
Ey sabâ lâzım değil azm-i Safâhân eylemek

Necâtî Beg³⁹⁰

Sabâ rüzgârı! Yârin ayağının toprağı nazar erbabının sürmesi olurken senin Safâhân sürmesini getirmene gerek yoktur.

Hâk-i pâ-yın *tûtiyâ-yı dide-i hûn-bâr* imiş
Hamdülillah kim görececek gözlerimiz var imiş

Necâtî Beg³⁹¹

Senin ayağının toprağı, kanlanmış gözlere sürmemiş. Hamdolsun ki görececek gözlerimiz varmış. Gözlerimizi kanatsa da biz senin tozunun sürmesini görebildiğimize hamd ederiz.

³⁸⁸ Ali Nihat TARLAN, age, s.316.

³⁸⁹ Ali Nihat TARLAN, age, s.309.

³⁹⁰ Ali Nihat TARLAN, age, s.292.

³⁹¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.262.

Hâk ol pâk ol seni sen görme hiç

Tâ bitsin hâkinde güzel tûtiyâ

Erzurumlu İbrahim Hakkı³⁹²

Toprak ol, temizlenenlerden ol sen kendini hiç sakınma, görme ki senin toprağından güzel bir sürme olsun. Toprak, yaşamdır. Her varlığın doğrudan veya dolaylı olarak toprakla bir yaşam bağıdır. Bu nedenle toprak hayatı temsil eder. Aşk yolcusu, kendini bu yolda çekinmeden fedâ edip temizlenenlerden olduğu zaman mayasında temiz toprak olduğundan ondan olan sürme de kıymetli olur.

Yaşlı gözüm oldu rûh-ı tûtiyâdan maşraba

Kim demâdem ayağın toprağına peyvestedir.

Necâtî Beg³⁹³

Benim yaşlı gözlerimle tûtiyânın hayali ile doldu. Bu yüzdendir ki benim gözlerim senin ayağının tozunu tûtiyâ niyetine bekler.

Tutyâ-tek çeşm-i erbâb-ı nazardır menzilim

Gercî hâk-ı reh-güzârım dîde-i bed-hâhıma

Fuzûlî³⁹⁴

Benim menzilim, sürme gibi nazar erbabının gözleridir. Benim kötü olan gözlerim için gerekli olan o sürmeye ulaşacağım yol sevgilinin toprağının yolundan geçmektedir.

Melekler çeşmine kuhl idinürse hâkümüz eydil

Ne tañ zîrâ türâb-ı âsitân-ı Bû-türab'uz biz

Ravzî³⁹⁵

Ey gönül! Eğer melekler gözlerine bizim toprağımız sürme edinirse ne aydınlık, Çünkü biz sevgilinin kapısının eşiğinde toprak olanların babasıyız. Aşğın diğer âşıklara bir üstünlük içinde olduğunu görmekteyiz.

³⁹² Erzurumlu İbrahim HAKKI, Marifetname (Haz: Faruk MEYAN) İstanbul,1999, s.378

³⁹³ Ali Nihat TARLAN, age, s.187.

³⁹⁴ Abdülbaki GÖLPINARLI, age, s.265.

³⁹⁵ Yaşar AYDEMİR, age, s.223.

Hâk-i niyâza nâsiye fersûd-ı kısmet ol
Kuhl-ı sefâ-yı çeşm-i cihândur türâb-ı şeyh
Neccarzâde Rıza³⁹⁶

Sevgilinin toprağını unutulmuş, eskimiş kısmet ile işte. Şeyhin toprağı, dünyanın gözlerine safa veren sürmedir.

Câh-ı celâle irdi tevâzu'-nigâh olan
Kuhl-ı cilâ-yı dîde olur hâk-i râh olan
Neccarzâde Rıza³⁹⁷

O'nun yolun toprağını gözlerine sürme eyleyen mütevâzi bakış ile büyüklük makamına erdi. Âşık, olgunlaştıkça mütevâzi olur. Mütevâzi oldukça da yücelir, yükselir.

Sürme-i dîde-i hurşîd olurdu zerrem
Kademün hâkine rû-mâle icâzet olsa
Neccarzâde Rıza³⁹⁸

Ayaklarının toprağına yüz sürmeye iznin olursa zerremi güneş gözlerine sürme eylerdi.

Süvâr-ı hâme-i kuhlî 'l- cevâhir-i sâkî
Cilâ-yı 'aşk u garâm-ı nigâhım olmuştur.
Sünbülzâde Vehbi³⁹⁹

(Ey) saki! (Sevgilinin) (içinde) cevherler (barındıran) kalem süvarisinin sürmesi, aşkımın cilâsı ve beni mahveden bakışları olmuştur.

Göremezdi kûy-ı yâruñ yolların 'âşıkları
Çekmeseydi sürmeyi hâk-i rehinden her zemân
Rezmi⁴⁰⁰

³⁹⁶ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.32.

³⁹⁷ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.251.

³⁹⁸ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.261.

³⁹⁹ Ahmet YENİKALE, age., s.407

⁴⁰⁰ Mehmet GÜRBÜZ, age., s.225

Âşıklar yârin yolundan her zaman sürme çekmeseydi, O yârin köyünün yollarını göremezdi. Âşıklar yolunu kaybederdi.

*Kühl-i sevdâ hiddet-i idrâkime vermiş vücûd
Başka gör Mîr Nigâri imdi peydâdır bana
Nigârî⁴⁰¹*

Sevdâ sürmesi, yerinde öfke olan anlayışına vücut vermiş. Âşikâr olan bu durumdan sonra Bey Nigari her şeyi başka görür. Sevda sürmesi yaratılışında öfke olan âşığa sükûnet vermiştir. Bu böyle açığa çıkınca da âşık başka görmektedir.

*Ne bilür olmayan ‘ârif bizi gayb ‘âleminin
Çekmişiyiz ‘aynımıza sürme-i ahfâsından
Nigârî⁴⁰²*

Ârif olmayan bizim sırrımızı bilmez. Biz gayb âleminin gizli sürmesinden gözümüzü sürmelemiştir.

*Daima çek çeşmüñe kuhl-ı gına
Kaf-ı istingadaki ankaya bak
Naşîd⁴⁰³*

Gözlerine daima tokgözlülük sürmesi çek ki kimseye minnet duymayanların yeri olan kaf dağındaki Anka'ya bak. Anka kuşu, zamanın bilgisine sahip olan ulaşılması güç olan Kaf Dağı'na ulaşabilen efsanevi bir kuştur. Aynı zamanda kendini aramanın sembolü de olmuştur. Zenginlik sürmesi ile sürmelenen âşık Kaf dağındaki anka kuşu gibi kendini bulanlardan olur.

⁴⁰¹ Azmi BİLGİN, age., s.38

⁴⁰² Azmi BİLGİN, age., s.327

⁴⁰³ Lütfü ALICI, *Divân-ı Nâşid : İnceleme –Tenkitli Metin*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya 1998, s.238

‘Âkıbet bizde Mezâkî gibi nâyib olsak
Tevbe *kuhlü*’l- *basarı* hüsn-i hitâm olsa bize
Mezâkî⁴⁰⁴

*Bizde Mezâkî gibi aşk yolunda basar sürmesinin tövbesi ile güzel son bize nasip
olsa da biz de hükümdârın yokluğunda yönetici olabilsek.*

Zahm-ı ciger-i bî-hünere sude-i elmas
Ter-dîde-i erbâb-ı dile *kuhl-ı cilâyuz*
Mezâkî⁴⁰⁵

*Bir hüneri olmayanların ciğer yarasına elmas tozuyuz ve gönül erbabının hasta
gözlerine sürmesiyiz.*

Cem’-i gubâr-ı râh-ı revân-ı cihâd idüp
Çeşm-i dile tedârik-i *kuhl-ı basardayuz*
Mezâkî⁴⁰⁶

*(Biz) Sevgilinin yolunun tozunun toplanması için savaşıp gönül gözüne tedarik
edilen basar sürmesindeyiz.*

Mahabbet şâh-râhında gubâruz gerçi ey Ravzi
Velî erbâb-ı ‘ışkuñ çeşmine *kuhl-ı Sıfahân*’uz
Ravzî⁴⁰⁷

*Ey Ravzî ! Muhabettin ana yolunda toz olmuşuz. Fakat aşk erbabının gözlerine
Sıfahan sürmesi olmuşuz.*

Ey cefâsın yârınıñ gözine *sürme* çekmeyen
Key sakın derdim didigüñ ‘ayn-ı dermân olmasun
Ümmî Sinan⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Ahmet MERMER, age, s.525.

⁴⁰⁵ Ahmet MERMER, age, s.406.

⁴⁰⁶ Ahmet MERMER, age, s.393.

⁴⁰⁷ Yaşar AYDEMİR, age, s.230.

⁴⁰⁸ Azmi BİLGİN, *Ümmî Sinan Dîvânı(İnceleme-Metin)*, İstanbul, 2000 s.191.

*Ey yârin cefasını gözüne sürme olarak çekmeyen âşık! Çok sakın derdim dediğin,
(şey) senin gözlerine derman olmasın.*

Aceb mi sûde-i elmâs olursañ çeşm-i nâ-dâna
Hemişe dîde-i ehl-i dile *kuhl-ı gubâruz* biz
Mezâkî⁴⁰⁹

*Bilmeyenlerin gözlerine elmâs tozu (gibi) ol olursa, her zaman gönül ehlinin
gözlerinin sürmesinin tozuyuz biz.*

Kadr-i dürd-i mey-i nâbi ne bilürmiş zâhid
Öyle bir kûr – dile *kuhl-ı basar* virmezler
Mezâkî⁴¹⁰

*Zahid, saf şarabın tortusunun kıymetini nerden bilebilir? Öyle ki gönlü kör olan
birine basar sürmesi vermezler.*

Egerçi gönül kem-ter gubâr-ı kûy-ı yâruz biz
Veli mânend-i sürme *kuhl-ı çeşm-i rüzgâruz* biz
Mezâkî⁴¹¹

Her ne kadar gönlümüz değersiz olsa (da) biz yârin köyünün tozuyuz. Amma
sürmeler gibi devrin gözlerinin sürmesi biz.

Olsañ ne ‘aceb *sürme-keş-i* dide-i hûrşid
Hâk –i kadem-i Âsaf-ı devrân olabilesek
Mezâkî⁴¹²

*Güneşin gözüne sürme çeken olsan (buna) şaşılmaz. Devrin Asafının ayak toprağı
olabilesek. Asaf devrinin toprağının tozu olabilesek güneşin gözüne sürme çeken olsan,
tuhaf olmaz.*

⁴⁰⁹ Ahmet MERMER, age, s.385.

⁴¹⁰ Ahmet MERMER, age, s.365.

⁴¹¹ Ahmet MERMER, age, s.384.

⁴¹² Ahmet MERMER, age, s.441

Kıla bu yaşlu gözün sürme Ahmedî dirseñ

Ki ayagum tozını gözlerüme *sürme*

Ahmedî⁴¹³

Ahmedî'nin yaşlı gözlerinin eşiğine sürmesini istemezsen ayağının tozunu Ahmedî'nin gözlerine sürme et. Sevgilinin ağzından söylenilmiş bir ifade vardır. Âşık, sevgilinin eşiğine yaşlı gözlerini sürmesini istemediğini düşünmektedir. Yaşlı gözlerini de ayağının toprağı ile ihya etmesini beklemektedir.

2.3. Rakip

Rakip, âşık ve sevgili arasına giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şeydir.⁴¹⁴ Rakîp, her ne kadar engel olarak görülse de âşığı her daim diri tutan bir unsurdur. Çünkü âşık bir anlık gafletten varlığının sebebi sevgiliyi kaybedip kaptırabilir. Bu nedenle rakîple girdiği yarışta her zaman temkinlidir.

Engel teşkil etmesi sebebiyle rakîp şiirlerde hasta, kötü, Yavuz gözlü, kusur arayan, kabûs belâ, haris, düşman gibi birçok unsur ile tavsif edilmiştir. Sürme de kör olduğu düşünülen rakîple ilişkilendirilerek kullanılmıştır.

Âsafâ kâlâ-yı şî'rüm 'aynına almaz rakîb

Tûtyâ nef'ini neyler gözleri a'mâlarun

Asaf⁴¹⁵

Ey Âsaf! Rakip şiirimini kıymetini almaz/ anlamaz. Tûtyâ gözleri görmeyenlere ne yarar sağlayabilir? Âsaf, Hz. Süleyman (A.S)'ın en güvendiği ileri görüşlü ve başarılı bir vezir olması ile bilinir. Rakîb'in Âsaf'ın öngörü yeteneğini anlayamaması, gözleri görmeyen birinin gözlerine sürdüğü sürme kadar faydasız olduğu belirtilmektedir.

Virmeyelden *tûtiyâ-yı hâk-i pâyinden* habîb

Aglayı aglayı bir kalmış durur çeşm-i rakîb

Valihî⁴¹⁶

⁴¹³ Yaşar AKDOĞAN, age, s.558

⁴¹⁴ Abdullah AYDIN, *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Ankara,2013, s.2.

⁴¹⁵ Abdullah AYDIN, age, s.134

⁴¹⁶ Abdullah AYDIN, age, s.135

Sevgili ayağının tozundan vermeyeli beri rakibin gözleri ağlaya ağlaya bir kalmış, yani gözünün teki kör olmuş.. Rakib, genel anlamda âşık ve sevgili arasında bir engel olsa da gözleyen gözeten anlamı da vardır.⁴¹⁷ Sevgilinin ayağının tozunu gözleyen sevgilinin toprağını vermemesinden dolayı ağlayarak tek gözü kör olmuştur.

Agrurdı çeşmüm oldu rûy-ı rakîb nâfi' gararlı

Göz ağrısına yarar zîrâ siyaha bakmak

Surûri⁴¹⁸

Gözlerim ağrırdı. Ağrıyan gözlerime beni sürekli gözleyen toprağı yararlı oldu. Çünkü siyaha bakmak göz ağrısına iyi gelir. Sevgilinin toprağı aşığın ağrıyan gözlerine şifâ olmuştur. Sürmenin göz ağrısını dindirdiği hatırlatılmaktadır.

Münâfik anlamasa n'ola kadr-i gerd-i rehen

Virür mi dîde-i a'mâya tûtîyâ zîver

Âşık Çelebi⁴¹⁹

Yolunun tozunun kıymetini arabozan anlamasa ne olur? A'mâ olan gözlere tutiyâ kuvvet verir mi? Rakip, gözleri görmeyen bir a'mâyâ benzetilmiştir. Gözleri görmeyen biri göze sürüler sürmenin faydasını göremediği için önemini de anlayamaz. Bunun için âşık, rakîbin sevgilinin toprağının sürmesini kıymetini bilmeyen bir kör olarak tarif eder.

Gönül ebrû-siyeh çeşm-i siyâhı sürmeli ister

Rakîb-i rû-siyâhı ol ârâda sürmeli ister

Kâmî⁴²⁰

Gönül, kaşları ve siyah (ve) gözlerinin siyahı sürmeli olan sevgiliyi ister. Kara yüzlü rakibi de (sevgilinin) kapısından kovalamak ister. Âşık sevgilinin göz hapsinde olduğunu kendisin sürekli izlediğini bilir. Bundan dolayı sevgilinin siyah olan gözlerini sürmeleyerek güzelliğinin daha fark edilir hale getirilmesini istemektedir. Siyah, şiirlerde güzellerin güzelliğini belirleyici bir özellik taşır.

⁴¹⁷ Abdullah AYDIN, age, s.2

⁴¹⁸ Abdullah AYDIN, age, s.149

⁴¹⁹ Filiz KILIÇ, age, s.63.

⁴²⁰ İlyas YAZAR, *Kânî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, s.298.

Tûtÿyâ gibi koparlar ser-i kÿyuñda Şehâ
Degme gözler mi görür [kim] ‘acabâ gerd-i rehÿñ
Âhi⁴²¹

Ey sevgili! Senin köyünün başında tÿtyâ gibi kaparlar. ‘Acabâ senin yolunun tozunu her göz görebilir mi ? Tÿtyâ, kıymetli olduğunda taliplisi çoktur. Sevgilinin toprağı da tÿtyâ kıymeti taşındığından âşık, o kıymetli toprağı kendisinden başka kimseye lâıyk görmez. Bu nedenle rakiplerinin de o topraktan nasipleneceği tedirginliğini yaşar.

Çeşm-i nâ-dânda ma’ânî sevâd-i kilkülüm
Nezd-i a’mâda *cilâ-düşmenî-i mîl* gibi
Sâmî⁴²²

Kalemimin karaltısı cahilin gözünde manâ, körün yanında düşman parlaklığı veren mil gibidir. Âşık, kaleminin ışıktaki karaltısını onun manasını bilmeyen gözler yani rakiplerinin gözleri için düşmanca bir parlaklık veren mile benzetmiştir. Mil çekmek, metal parçanın ateşte ısıtılarak göze yakın tutulması ve gözün kör olması durumudur.

Eline *sürmesini* ben viricek dil-dârûñ
Dokunur biz gibi olduk gözine agyârûñ
Rezmî⁴²³

Sevgilinin eline sürmesini ben verince, (biz) başkalarının gözlerine dokunur olduk. Rakip ve âşıklar sevgilinin çevresinde bir yarış halindedir. Bu yarışta sevgiliye sürme vererek âşığın bir adım öne geçmesi rakiplerine dokunur.

Dideme hâk-i rehin *sürme* idelden yârün
Gözine biz diken almış gibi yüz agyârün
Rezmî⁴²⁴

⁴²¹ Mustafa S.KAÇALIN, age, s.26.

⁴²² Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.377.

⁴²³ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.180.

⁴²⁴ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.170.

Yârin ayağının toprağını gözlerime sürme ettiğimden beri yüz yabancının gözlerine diken olmuşuz. Âşık, sevgilinin toprağını gönlüne menzil ettiği zaman sevgilinin çevresindeki rakiplerin gözüne batmıştır. Yani dikkatini çekip kıskançlığa sebep olmuştur.

*Tûtyâ-yı cevherîdür gerd-i râhı bilürem
Ey rakib anmadıgum sana değer nâ-geh gözün
Müniri⁴²⁵*

Sevgilinin yolunun tûtyasının cevherini bilirim. Ey rakip! Seni anmadım hemen buna değer.

*Göremezdi kûy-ı yârun yollarının ‘âşıkları
Çekmeseydi sürmeyi hâk-i rehinden her zemân
Rezmi⁴²⁶*

Âşıkları, yârin yolunun toprağını her zaman sürme edip gözlerine sürmeselerdi sevgilinin köyünün yolunu göremezlerdi.

2.4. Din Büyükleri

Sürme, daha önce de belirtildiği gibi peygamber Efendimiz (S.A.V) kullandığı ve hem kadın hem erkek herkes tavsiye ettiği bir unsurdur. Sünnet-i seniyyeden olması, Efendimiz (S.A.V)i hatırlatması sürmenin geçmişten günümüze özellikle yapılan bilimsel araştırmalarla sağlık açısından önemi kanıtlanınca kullanımını artarak devam etmiştir.

Âhir zaman Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V)’in mübârek ayağının bastığı toprak sürmeye benzetilmekle birlikte O’nu görme şerefine naîl olan Ashab-ı Kirâm’ın izinin tozuna, peygamberimiz (S.A.V)’in Mirâc’a yükselişinde ve Peygamberimiz (S.A.V)’in ümmeti olmak için O’nun izinden giden din âlimleri sürme ile ilişkilendirilerek övülmüştür.

*Engûr yaratılmadan içinde mey gören
Şol didedir ki hâk-i derin etti tûtiyâ*

Ahmet Paşa⁴²⁷

⁴²⁵ Ersen ERSOY, age, s.420.

⁴²⁶ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.225.

⁴²⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.32.

Ayağının toprağını sürme eyleyen şu gözler daha üzüm yaratılmadan ondaki meyi gördü.

Sâyen hakî toprağa salsayidi şeref
Her zerre gün gözüne olur idi *tûtiyâ*
Şeyhî⁴²⁸

Eğer gölgen toprağa düşüp toprağı şereflendirse idi, gölgenin düştüğü toprağın her bir zerresi güneşin gözüne tûtiyâ (ilaç) olurdu. Burada peygamberimiz (S.A.V) gölgesinin düştüğü toprak sürmeye benzetilmiştir.

Yine ola diye bir gece mi'râc
Açar encüm gözün *kuhl-i şebi dâc*
Necâtî Beg⁴²⁹

Yine bir gece tekrar mi'râc olsun diye yıldızlar o gecenin sürmesinin tâcı ile gözlerini açsın. Mirâc insanlığın peygamberimiz (S.A.V) ile yükseliş gecesidir. Birçok mucizenin vuku bulduğu bu gecenin parlaklığının sürmesini yıldızların başına tâc edeceği ifade edilmektedir.

İy ki itdiler yoluñ tozını *tûtiyâ* rüsül
V'iy ki itdi Hak şerî' atüñi akvâm-ı rüsül
Ahmedî⁴³⁰

Ya Resûl! Senin tozunu iyi ki tûtiyâ ettiler. Ve Cenab-ı Hak seni kavimlerin Resülü olman hükmünü, emrini verdi. Âlemlerin Rabbi âlemlere rahmet olarak Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V)yı gönderdi. Ahir zaman peygamberi olan peygamberimizin tozu O'nun yolundan gidenlere tûtiya olmuştur.

⁴²⁸ Mustafa İSEN, age, s.38.

⁴²⁹ Ali Nihat TARLAN, age, s.33.

⁴³⁰ Yaşar Akdoğan, age., s.123.

İzün tozu saâdeti k'irişdi farkına
Geh efser ider anı felek gâh tûtyâ
Müniri⁴³¹

Felek, senin izinin tozunun saadetini fark etdi. Onu gah aldı başına tâc eyledi, gah aldı gözlerine sürme eyledi. Efendimiz (S.A.V) yaşadığı devir Asr-ı saadet olarak bilinmektedir. Burada asr-ı saadetin güzelliği, aydınlığı hatırlatılmaktadır.

Cemâlûñ âfitâbından zemâne pür-ziyâ oldu
Ayaguñ toprağı çeşm-i zamâna tûtiyâ oldu
Nev'izâde Atâyî⁴³²

Senin yüzünün güzelliğinden zaman güneş ışığıyla doldu. Ayağının toprağı zamanın gözlerine tûtiyâ oldu. Efendimiz (S.A.V)'in yaşadığı dönemde güneş daha parlak, gün daha bereketli, her şey bir düzen içindedir. Güneş, parlaklığını O'nun (S.A.V) nûr yüzünden almıştır.

Eger ki sâyesini sürme itmese hurşîd
Felekde olmaz idi çeşmi öyle çeşme-i nûr
Pertev⁴³³

Güneş eğer Efendimiz (S.A.V) gölgesini sürme olarak kullanmasaydı, felekte o kadar parlak gözleri olmaz, o kadar parlamazdı.

Sıfâhân sürmesin gözden çıkardum 'aynıma almam
O hâk-i pâk-ı kuhl-i rûşenâdır yâ Resûla'llah
Sünbülzâde Vehbi⁴³⁴

Ben Sıfâhân sürmesini gözden çıkardım, gözlerime almam. Ya Resûla'llah senin pâk, temiz olan toprağın gözlerin aydınlık sürmesidir.

⁴³¹ Ersen ERSOY, age, s.149.

⁴³² Saadet KARAKÖSE, age, s.161.

⁴³³ Ekrem BEKTAŞ, age, s.397.

⁴³⁴ Ahmet YENİKALE, age, s.82.

İnsan-ı'ayn-ı cânanıñ aç çeşm-i bestesin
Sürme eyle hâk-i dergeh-i sâhib-şefâ'ati
Mekki⁴³⁵

Gözü bağlı olan sevgilinin gözlerini aç. Şefâ'at sahibi olan Peygamberimiz (S.A.V) dergâhının toprağını gözü bağlı ona sürme eyle.

Hâk-i dergâhıñla çeşmim sürmeden pür-nûr olur
Ya resûlallâh bu cân senden nice mehcûr olur
Mekki⁴³⁶

Dergâhının toprağı ile gözlerim nûrla dolu olur. Resûlullâh bu canım senden ne kadar da ayrılmış olur.

Gerd-i dergâh-ı sidre-mikdârı
Gayret-i sürme-i Sıfâhâni
Mezâki⁴³⁷

Dergâhının tozu sidre miktarı, gayret sürmesinin Sıfâhânidir. Sidre, Mirâc gecesinde Peygamberimiz(S.A.V) Cebraîl(A.S)i burada görmüştür. Sidrenin yanında cennet vardır ve cennetin nehirleri onun altından çıkar. Sidre'den ötesi Allah'ın zât âleimidir. Sidre, beşer bilgisinin ve amellerinin son hudududur.⁴³⁸ Sidre mikdârı oldukça önemli bir ölçüttür. Çünkü Cenab-ı Hakk ile Peygamberimiz (S.A.V)'ın aralarında bir perde mesafesinin olduğu belirtilmektedir.

Hüsni sun'-ı Hudâvend-i Kadîr'ün göremez
Kuhl-ı irşâd ile olmazsa mücellâ dîde
Katipzâde Mustafa Sakıb⁴³⁹

⁴³⁵ Gürçan KARAPINARLI, *Şeyhülislâm Muhammed Mekki Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.52.

⁴³⁶ Gürçan KARAPINARLI, age, s.73.

⁴³⁷ Ahmet MERMER, age, s.98.

⁴³⁸ İskender PALA, age, s.404.

⁴³⁹ Mehmet KIRKBIYIK, age, s.636.

Doğru yolun sürmesi ile gözler parlamaz ise kudretli olan Hâkk'ın sanatının güzelliği bilinemez.

Kuhlveş hâki virür dideye zeyn

Hacerü'l evsedi ekhâlû'l ayn

Sâmî⁴⁴⁰

Hacerü'l esved ile sürmelenen gözleri toprağı gözlere sürme gibi süs verir.

Ki diyem şükr-künân hâk-i derüñ sultânım

Dide-i hasretüme kuhl-ı Sıfâhân oldu

Sabir Parsa⁴⁴¹

Sultanım! Kapının toprağını, hasretle dolu olan gözlerime şükrederek Sıfâhân sürmesi eyledim.

Tûtîyâ nûrı ile bulmuş fûrug-ı encilâ

Nakl-i pâk-i Mustafâ kuhl-i şifâ-yı bû türâb

Hakîm Mehmet Bey⁴⁴²

Sürme, Nûrunun parlaklığıyla ilâç özelliği kazandı. (Muhammed) Mustafa (sav) taşıdığı şifa sürmesinin kokusuna türâb (olunur). Peygamber Efendimiz (sav), nûru gözlere ilâçtır. Parlak olan ışığı daha da parlatır. Temiz olan Muhammed Mustafa (sav) taşıdığı şifâ sürmesinin kokusunun yoluna türâb olunur.

Gazâ yolında her toz ki kopar atun ayagından

Melekler gözlerine kuhl idinür hûr-ı pîrâyâ

Âşık Çelebi⁴⁴³

Allah için yapılan her savaşta atın ayağından kalkan her tozu kopar, biriktir ki o tozu melekler gözlerine sürme eder, eksiklerini süslerler.

⁴⁴⁰ Fatma Sabiha KUTLAR, age, s.288.

⁴⁴¹ Kazım YOLDAŞ, age, s.16.

⁴⁴² Mehmet ÇAKIRCI, age, s.98.

⁴⁴³ Filiz KILIÇ, age, s.55.

O sahrâlar şeref bulmuş mübârek hâk-i pâyiñle
Gözümde *tûtiyâ* olmuş gubâr-ı Yesrib u Bathâ
Ali Emiri⁴⁴⁴

Sizin mübârek ayağınızın toprağı ile o çöller şeref bulmuştur. Mekke ve Medine'nin tozu gözümde sürme olmuştur.

Misâl-i sürme-i dide kala kenârında
Eger o handeke toprak süreydi sarsar-ı 'Âd
Nev'izâde Atâyî⁴⁴⁵

Gözlerinin sürmesi gibi kenarında kala. 'Âd rüzgârı o hendeğe toprak süreydi. 'Ad kavmi, Yemen'de Allah'ın kendilerine gönderildiği peygamber Hz. Hûd (A.S) çağrılarına uymayarak çok şiddetli rüzgârların esmesi ile helâk olmuş bir kavimdir. Bu örneği unutulmaması, kulağa küpe edilmesi maksadı ile gözün kenarında kalması için göze sürme edilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

Gözüm gönlüm açıldı beyt-i kalbüm pür safâ oldu
'Aceb *kuhl-ı cilâdur* hâk-i Bathâ ya Râsûla'llâh
Neccarzâde Rıza⁴⁴⁶

Gözüm gönlüm açıldı, kalbimin hânesi safâ ile doldu. Ya Râsûla'llâh Mekke-i Mükerrerme'nin toprağı gözlere parlaklık veren ne güzel bir sürmedir.

Ka'be hakiyçün eyâ nûr-ı dü-çeşm-i sakaleyn
Görinür *kuhl-ı cilâ* çeşmüme hâk-i Haremeyn
Neccarzâde Rıza⁴⁴⁷

İnsanlar ve cinlerin iki gözünün nuru Mekke-i Mükerrerme ile Medine-i Münevvere'in toprağı, Ka'be hakkı için gözlerime sürme görünür.

⁴⁴⁴ Mustafa Uğurlu ARSLAN, age, s.284.

⁴⁴⁵ Saadet KARAKÖSE, age, s.128.

⁴⁴⁶ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.63.

⁴⁴⁷ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.7.

Türâb-ı rehğüzârın *tûtîya-yı çeşmdir* ammâ
Gubâr-ı makdemin sürme-i cândır ya Resûlallâh
Nigârî⁴⁴⁸

Yolunun toprağı gözlere tûtüyâdır amma Ya Resûlallâh ayağının tozu gönül gözüne sürmedir.

Cilâ-yı dîde-i cân-ı cihândur *kuhl-ı dîdârı*
Ülü'l- ebsârı şâfidür türâbı Ka'betü'llâhuñ
Neccarzâde Rıza⁴⁴⁹

Çehresinin, görüşünün sürmesi can gözünü parlatan bir dünyadır. Çehresinin sürmesi, cihânın cân gözüne parlaklık verir. Basiret sahibi kişiler Ka'be'ye türâb olanlara şahittir. Kabetullâh, dünyanın en kudsî mekânıdır. Tüm Müslümanların yöneldiği dünyanın merkez noktasıdır. Efendimiz (sav) nûr saçan yüzü dünyanın gözünü aydınlatan bir sürmedir. Maşerde ümmeti için şahitlik edecek isim Peygamber Efendimiz (sav) dir. Çünkü Allah yolunda toprak olanlara basiret ehli şahittir.

'Ahdî bir mertebe hoş-dil ki zamânında
Sürme-i dide-i sûr oldı gubâr-ı matem
Mezâkî⁴⁵⁰

Anlaşma gereği matem tozunu gözlere sürme eyleyen gönül zamanında hoş bir mertebeye erişti.

Nigâh itmem cihân *kuhlü'l cevâhir* olsa ser-tâ-ser
Murâdum sürme-i hâk-i kademdür ya Rasûla'llâh
Neccarzâde Rıza⁴⁵¹

Ben, dünyada baştanbaşa kıymetli cevherlerle dolu olsa bakmam. Benim isteğim sizin ayağınızın toprağının sürmesidir Ya Resûlallah!

⁴⁴⁸ Azmi BİLGİN, age, s.372.

⁴⁴⁹ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.1.

⁴⁵⁰ Ahmet MERMER, age, s.231.

⁴⁵¹ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.81.

Tâ haşre dek gubâr-ı der-i kadr u rif'atüñ

Kuhl-ı cilâ-yı dide-i eyyâm isterin

Mezâkî⁴⁵²

Kıyamete kadar kapının tozuna yüce bir kıymet veririm. Günlerin gözüne cila sürmesi isterim.

Der-şîşe-i felek ki bu ved gerd-i râh-ı ü

Kuhlist cevherî ki ber-ân sürmedân nihâd

Müniri⁴⁵³

O'nun yolunun toprağı, feleği şişesinde (feleğin en üst katmanında) bulunmaktadır. Felek onu cevherden bir sürme olduğu için o sürmedana koymuştur.

Başuma tâc u gözüme *kuhl-i cilâ* yeter

Hâk-i reh-i gürûh-i muhibbân ya Hüseyin

Hayretî⁴⁵⁴

Ya Hüseyin! Aşağı görülen dostlarının yolunun toprağını başıma taç, gözüme sürme etsem bu bana yeter. Hz Hüseyin (R.A) Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V)in torunudur. Kerbela'da Yezid tarafından şehid edilerek İslâm dünyasını kıyamete kadar devam edecek yasa boğmuştur. Şair, Hz. Hüseyin'in sevenlerinin yolunun toprağını gözine cilâ veren sürme gibi görmektedir.

Kuhl ide çeşm-i cihân bînine rabetler ile

Hâk-i pâ-y-ı harem-i hazret-i Mevlânâyı

Manî⁴⁵⁵

Dünya gözünü görenler Hazret-i Mevlânâ'nın ayağının tozunu kendine sürme eylerler.

⁴⁵² Ahmet MERMER, age, s.225.

⁴⁵³ Ersen ERSOY, age, s.231.

⁴⁵⁴ Mehmet ÇAVUŞOĞLU, age s.118.

⁴⁵⁵ Şener DEMİREL, age, s.3.

Hâk-i pâyından alır *kuhl* ü cilâ ehl-i nâzar

Âleme nûr u ziyâ Hazret-i Mevlânâdır

Şeyh Galib⁴⁵⁶

Nazar ehli sürmeyi senin ayağının tozundan alır. Hz. Mevlâna âleme, ışık ve Nûr saçar. Mevlevi Dedesi Şeyh Galip, Mevleviliği örnek olan Hz. Mevlânâ'nın toprağını sürmeye benzetmektedir.

Âsitânuñ hâkine yüz *sürmedür* san'at baña

Tañ degül olsa mesîrem menzil-i Keyvân Dede

Ravzî⁴⁵⁷

Bana sanat senin eşiğinin toprağına yüz sürmedir. Keyvân Dede! Benim (için) gezilecek yer senin menzildir.

Ehl-i beyt işüğine evden gelem dersen ger

Gerd-i mîhın *kuhl-ı merdüm* eyle 'Âşık Düldülün

Âşık Çelebi⁴⁵⁸

Ehl-i beytin eşiğine varanlardan olmak istersen. Âşık olan Düldül'ün ulu tozunu gözbebeğine sürme eyle. Ehl-i Beyt, Hz. Muhammed (S.A.V) ailesi demektir. Hz. Muhammed (S.A.V) Hz. Ali (R.A), Hz. Fatıma (R.A), Hz. Hasan (R.A) ve Hz. Hüseyin (R.A)'dan oluşur. Ehl-i Beyt sevgisi peygamberimiz (S.A.V) sevme noktasında çok önemlidir. Düldül, ise Hz. Ali (R.A)'ye peygamberimiz tarafından hediye edilen atın adıdır. Ehl-i beytin eşiğinden olmak üstersen Düldülün kıymetli tozunu sürme eyle.

Vâkı'â istihâre olmuşıdi

Hüsn-i ta'bîr-i sûret-i ru'yâ

Geldi rûhu'l- emin viridi selâm

Didi ey *kuhl-ı dîde-i Yûhâ*

Neccarzâde Rıza⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Naci OKÇU, age, s.7.

⁴⁵⁷ Yaşar AYDEMİR, age, s.31.

⁴⁵⁸ Filiz KILIÇ, age, s.98.

⁴⁵⁹ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.294.

İstihare hadisesinde, güzel tabirli rüya suretinde olmuştur. Rûhu'l emin (Cebrail (as)) gelip selam verdi. Ey güneşin gözlerinin sürmesi (olan) dedi. İstihâre, niyetlenen bir işin hayırlı olup olmadığını anlayabilme için rüya yoluyla anlamak için abdest alıp uyumadır. İstihâreye yatan güzel tabirli rüyâda Cebrailin selam verip parlaklığı gözleri kamaştıran güneşin gözlerinin sürmesi diyerek hitap etmiştir.

2.5. Devlet Büyükleri

Klasik Türk şiirinde şairlerin yazdıkları eserleri dönemin devlet adamlarına sunması oldukça önemli idi. Makam talip etmek, padişahın veya eserini sunduğu vezir-i azam, vezir veya diğer devlet adamlarının övgüsünü alabilmek, herhangi bir isteğini devlet makamına iletebilmek için yazdığı eserlerini aracı kılmıştır. Sürme de şairlerin devletli kişilerin ihsanını kazanabilmek için arzuhalci görevini üstlenmiştir. Şiirlerde devlet adamları, iyilik sahibi, cömert, kudret sahibi olarak tasvir edilmektedir.

Geh Süheylin çeşmine taraf-ı sinânın çekti *mil*

Geh hilâlın kaşına pîç-i kemendin saldı çîn

Ahmet Paşa⁴⁶⁰

Gah Süheyl yıldızının gözüne sinâ çölünün bakışını mil gibi çekti Geh Çinin hilâl kaşlarına büklüm büklüm olan kayışı geçirdi. Süheyl yıldızı güney yarım kürede olan parlaklığı ile dikkat çeken bir yıldızdır. Sinâ çölü Mısır topraklarında yer almaktadır. Çin'in hilâl kaş ifadesiyle de Asya kıtası kastediliyor. Sultan Bayezid Han için yazılmış olan bu kasidede padişahın kudretinden ve dünyanın birçok beldesine hüküm sürüldüğü ifade ediliyor.

Ayağı toprağıdır cevher-i iksir-i hayât

Âsitâni tozudur *sürme-i a'yân-ı kerem*

Ahmet Paşa⁴⁶¹

Ayağının tozu hayat iksirinin cevheridir. Eşiğinin tozu iyilik sahibi olan gözlerin sürmesidir.

⁴⁶⁰ Ali Nihat TARLAN, age, s.77.

⁴⁶¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.68.

Uyandı meş'ale-i subh u yandı şem'i felek

Dirildi çâder-i *kuhlî* ve göçtü leşker-i zeng

Ahmet Paşa⁴⁶²

Sabah meş'alesi ve felek mumu yandı. Gökyüzünün sürmesi dirildi ve zenci asker göçtü. Gecedен gündüze geçiş tasvir edilmiştir. Gece zenci bir askere benzetilmiştir. Yerini gündüze bırak gecenin gökyüzünün karanlığı sürme ile ilişkilendirilerek ifade edilmektedir.

Şu'le-i tîği beyâz-ı gurre-i subh-ı zafer

Reşha-i kikli sevâd-ı *sürme-i aynü'l-yakın*

Ahmet Paşa⁴⁶³

Zafer sabahının parlak beyazlığı senin kılıcının (alevidir.) Gözlerin bilerek görmesinin (sağlayan) sürmenin karaltısı (senin) kaleminin katresidir. İyi bir hükümdar aynı zamanda iyi bir kumandan olmalıdır. Mert, çevik ve olgun olmalıdır. Orduyu sevk ve idare etmek zor bir iştir.⁴⁶⁴ Bu nedenle tedbirli, dikkatli ve kararlı olması gerekir. Galip olan hükümdarın kılıcının kıvılcımı karanlığı aydınlatır. Kuvvetli kaleminin mürekkebi, bilerek görenlerin sürmesidir.

Merhâbâ ey *sürme-i âyân* devlet kim senin

Kem-terin seg-bânına milk-i cihân erzânıdır

Ahmet Paşa⁴⁶⁵

Merhaba gözleri devlet sürmesi ile sürmelenen! Senin askerine cihan mülkü ucuz gelir.

Han Selim-i madelet-pîrâ o rûşen-re'yi kim

Hâk-i pâyî olsa lâyıık *sürme-i çeşm-i hakîm*

Şeyh Galib⁴⁶⁶

⁴⁶² Ali Nihat TARLAN, age, s.70.

⁴⁶³ Ali Nihat TARLAN, a.g.e, s.75.

⁴⁶⁴ Yusuf Has HACİB, *Kutadgu Bilig*(Haz: Yaşar ÇAĞBAYIR), Ankara, 2013, s. 98.

⁴⁶⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.56.

⁴⁶⁶ Naci OKÇU, age, s.82.

Adaleti süsleyen parlaklığın (sahibi) Selim Han'ın ayağının tozunu, hakîm gözlerine sürme (olarak çekmeye layık) olsa. Adalet, bir yöneticide olması gereken en önemli özelliklerden biridir. Yönettiği halkın hakkını gözetmek, haklı olana hakkını vermek yükü ağır ama şerefi büyük olan yöneticinin en büyük vazifesidir. Ondandır emir alan yöneticilerin de onun verdiği emirlere bağlılıkla uymalı, uygulamalıdır.

Bir meleksin ki nüh felek gözüne

Sümm-i esbini sürme-dân buldun

Ahmet Paşa⁴⁶⁷

Bir meleksin ki dokuz feleğin gözüne atının kumaşını sürmedân eyledin.

Kaldı yollarda gözüm eyle 'atâ sultânım

Sürmedân-ı keremüñden baña kuhl-ı cilâ

Neccarzâde Rıza⁴⁶⁸

Sultanım! İyilik sürmedanlığın bana da sürme bağışlamanızı gözüm yollarda beklerim.

Kâm-bahş-ı 'azamet Hazret-i Sultân Ahmed

Ki revâ cümle cihân pâyına yüz sürmeleri

Rezmi⁴⁶⁹

Dilekleri bahşeden azamet sahibi Hazret-i Sultan Ahmed (in) ayağına, cümle dünyânın yüz sürmesi uygundur.

Ya'ni kim Âsaf-ı devrân mu'in-i fuzala

K'ayağı toprağıdır sürme-i a'yân-ı kerem

Ahmet Paşa⁴⁷⁰

Ayağının toprağı, iyilik sahiplerinin sürmesidir. Âsaf Devrinin faziletlerine yardımcı olanlar gibidir.

⁴⁶⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.80.

⁴⁶⁸ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.121.

⁴⁶⁹ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.334.

⁴⁷⁰ Ali Nihat TARLAN, age, s.85.

Der-i devlet-me ‘âb-ı Mustafa’ya

Rızâ rûy-ı siyahın sürmek ister

Neccarzâde Rıza⁴⁷¹

Mustafa'nın devlet kapısına, Rıza, siyah yüzünü sürmek ister.

Ol sadr-ı cihân kim Güher-i hâk-i deridür

Kuhlî'l- basarı dîde-i a'yân-ı zamâne

Mezâkî⁴⁷²

Kapısının toprağının cevheri o cihânın başı idi. O toprak zamanın gören gözlerine basar sürmesi idi. Devleti yönetenin, yönettiği devletin gözü kulağı kesilmesi gerekir. Hükümdarın devletli kapısı , toprağının kıymeti kendi devrinde yaşayanların gözlerini açan bir sürme kıymetindedir..

Hâk-i kademi sürme-i a'yân-ı zamâne

Nakd-i keremi vakf-ı kefi ehl-i recâdur

Mezâkî⁴⁷³

Ayağının tozu zamanın gözlerinin sürmesidir. Cömertliğinin akçesi rica ehlinin başışının köpüğüdür. Hükümdarın eli açık, ihsanda ve ikramda eli bol olması, zamanının da parladığı belirtilmektedir.

Böyle hâk-i mukarrebine yüzüñ

Sürmedir çeşm-i câne kühl-i murâd

Mekki⁴⁷⁴

Senin yakınlık toprağın cân gözüne murad sürmesidir. Yöneticinin halkına yakın olması onlarla istişare etmesi, onlar için yaşaması, çalışması halkının isteğidir. Yönetilen tabaka ile kurduğu yakınlık yönetici için ikbâl kapısını açar.

⁴⁷¹ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.177.

⁴⁷² Ahmet MERMER, age, s.209.

⁴⁷³ Ahmet MERMER, age, s.219.

⁴⁷⁴ Ahmet MERMER, age, s.8.

Ayagı tozu Sıfâhân dur *kuhl-i safâ*
N'ola virürse 'Acem basmağına Şirvân'ı
Balî⁴⁷⁵

Ayağı tozu safa sürmesine İsfâhân gibi durur. Acem ayakkabısına Şirvân'ı verse ne olur?

Gubâr-ı âsitânında ne çâre dür düşdüm hayf
Degil 'aynımda *kuhl-ı İsfahân* şevketlü hünkârım
Sünbülzâde Vehbi⁴⁷⁶

Eyvahlar olsun ki eşiğinin tozuna uzak kaldık. İsfahân sürmesi benim gözümde değildir sultanım!

Gözüne soksun ehl-i İsfahan kuhlinsen ey dâver
Gazâ *kuhliyle* tekhîl eyledin çeşm-i küheylânı
Lebîb⁴⁷⁷

Ey hâkim! İsfahan ehlinin sürmesini gözüne soksun. Atının gözlerine gaza sürmesiyle sürmeledim. Atı hükümdârın gaza sürmesiyle sürmelendiği için İsfahan sürmesini istemez.

Halk saña dideler rûşen deyü tebrîkde
Çeşm-i kalbiñ gerd-i gafletle seniñ hod *sürme-sâ*
Lebîb⁴⁷⁸

Halk seni gözünaydın diye tebrik etmekte. Senin kalbinin gözü gaflet tozuyla kendinden sürmeli. (sürme gibi). Halk seni gözlere aydınlık verdiğin için tebrik eder. Gaflet tozuyla kalbinin gözünün sürmesi kendi sürmendir.

⁴⁷⁵ Betül SİNAN, *Bâlî Çelebi Divânı, İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s.10.

⁴⁷⁶ Ahmet YENİKALE, age, s.345.

⁴⁷⁷ Orhan KURTOĞLU, age, s.214.

⁴⁷⁸ Orhan KURTOĞLU, age, s.228.

Murâd-ı sürme-i lütfuñla ben de bir göz açıp
Safâ-yı kalb ile sâyeñde ‘ayş-ı evfâdır
Lebîb⁴⁷⁹

Lutûf sürmesinin muradı ile (bende) göz açıp kalp(gönül) safasıyla sayende zevk ü sâfa etmek isterim.

Tevâzu’la yolına başkodı gün
Ki tozu ayagunuñ kimiyâdur
Ahmedî⁴⁸⁰

Tevâzu ile gün yoluna baş koydu. Ayağının tozu ki üstün özellikleri olan çok kıymetli bir servettir.

Sultân-ı dehr Hân Murâd ibni Şeh Selim
Hâk-i der-i sa’âdetidür kuhl ü kimyâ
Filibeli Vecdî⁴⁸¹

Şah Selim oğlu zamanın Sultanı Murâd Hân’ın mutluluk eşiğinin toprağın sürme (gibi) çok değerlidir. Devrin sultanına yazılmış olan bu kasidede Murâd Hân devrinin mutluluk ve gözleri aydınlatan bir devir olduğu belirtilmektedir.

Yere düşürmeyip kapışır tûtiyâ gibi
Kuhl-i gubâr-ı dergihin a’yân-ı rûzigâr
Necâtî Beg⁴⁸²

Rüzgârın / Zamanenin gözleri, (senin) dergâhının tozunun sürmesini yere düşürmeyip, ilaç gibi kapar. Devletli hükümdârı gören gözler, o toprağın kıymetini bildiklerinden yere bile düşürmeden ilâç diye kaparlar.

⁴⁷⁹ Orhan KURTOĞLU, age, s.245.

⁴⁸⁰ Yaşar AKDOĞAN, age, s.93.

⁴⁸¹ Hasan KAVRUK, age, s.14.

⁴⁸² Ali Nihat TARLAN, age, s.65.

Gözüne *sürme* gibi hâk-i meydânın
Savâmi'-i harem-î nüh sipihr sükkânı

Necâtî Beg⁴⁸³

Dokuz göğün sakinleri meydânın toprağını gözüne sürme gibi çekti. Göğün tabakalara ayrıldığı inancı çeşitli inanış ve mitolojide yer almaktadır. Birçok medeniyette gök dokuz katmana ayrılmıştır. Dokuz göğün her bir tabakası bir anlam ifade etmektedir. Dokuz göğün sakinleri, hükümdârın meydânının toprağını gözüne sürme gibi çekmesi, devleti yönetenlere kutsiyet kazandırıldığını göstermektedir. İslâmiyet öncesi Türk devlet yönetiminde de var olan “kut anlayışı” yani yönetme yetkisinin hanedana Tanrı tarafından verilmesi inancı İslâmiyetin kabulü ile İslâmı yayma anlayışı doğrultusunda zıllullah yani Cenab-ı Hakk’ın yeryüzündeki gölgesi şekline dönüşmüştür.

Ahter gözünü re’yi ile açsa kuhl-i şeb
Tâ haşr *mîl-i mihr* ile kör etmeye nehâr

Necâtî Beg⁴⁸⁴

Ahter gözünü gece sürmesiyle açsa, gündüz güneş miliyle kör etmeye toplanır.

Ya’ni kim Âsaf-ı devrân mu’in-i fuzala
K’ayağı toprağıdır *sürme-i a’yân-ı kerem*

Ahmet Paşa⁴⁸⁵

(O) Âsaf devrin faziletlerin yardımcısıdır. Ayağı toprağı ki büyüklerin (uluların) gözlerinin sürmesidir. Âsaf bin Berahya, Hz.Süleyman (as) ‘a sadık bir vezir ve onun mührünü taşıyan ulu bir kılavuzdur. Akı, ileri görüşlülüğü gibi sahip olduğu faziletler, devlet yöneticileri için bir ölçüt olmuştur. Âsaf devrinin faziletlerine yardımcı olanların yani onun gibi olan devlet yöneticilerin ayağının toprağı cömertlerin, iyilerin gözlerine sürme olmaktadır.

⁴⁸³ Ali Nihat TARLAN, age, s.112.

⁴⁸⁴ Ali Nihat TARLAN age, s.65.

⁴⁸⁵ Ali Nihat TARLAN, age, s.85.

Hâk-i pâyn didede ben giryeden kan ağlarım
Korkarım ol *tûtiyâ* bu çeşm-i giryândan tamar
Ahmet Paşa⁴⁸⁶

*Ayağının tozu benim gözlerimdir. (Fakat ben) kanlı göz yaşı ile ağlarım.
Korkarım ki o ilaç bu gözyaşından dolayı dökülür.*

Açılmış berg-i gülden bâb-ı devlet
Öpüp yüz *sürmede* erbâb-ı devlet
Şeyh Galib⁴⁸⁷

Devlet kapısında gülden bent(kapı eşiği) açılmış. Devlet erbâbı o bende (kapının eşiğini) öpüp yüz sürmektedir. Devlet kapısı, baht kapısıdır. Devletini adalet, doğruluk ile yöneten hükümdâr yönettiği halkın her kesiminden hürmet saygı görür. Devlete hizmet eden yöneticiler ise hükümdarı memnun edecek şekilde hizmet etmeleri gerekmektedir. Kutadgu Bilig’de devlete hizmet edenlerin yapması gerekenler şöyle ifade edilmiştir:” Memur hizmet ederken beyleri sevindirecek yolu tutmalıdır. Beyleri hizmet edecek biçimde hizmet etmek gerekir. Bey memnun olduğunda hizmet kapıları açılır. Memur, hizmeti bilirse baş mevkiye bile ulaşır, ihsan kapıları açılır.Hizmet etmeyi bilmezse baş mevkiden aşağılara iner.”⁴⁸⁸ Devlet erkânın hükümdarın eşiğine yüz sürmesi öncelikle hükümdara olan bağlılık ve onun hizmetinde olduğunun bir göstergesidir.

Ne semte azm-i Hülâgû-yı gamze kim etmiş
Sevâd-ı *sürmeyi* dümdâr leşker-i nighin
Şeyh Galib⁴⁸⁹

Hülâgûnün azmini gamze (ok) eylemiş ki asker (gibi olan) bakışlarının karartı sürmesini arttırmıştır. Moğol hükümdarı Hülâgü Han, İran topraklarında devlet kurmuş olup uzun bir süre Anadolu topraklarına da hakîm olan bir hükümdardır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu Moğolların Anadolu’ da etkinliğinin zayıflaması ile aynı sürece denk gelmektedir. Bu beyitte de Hülâgü Han’ın büyüklüğünü, kendine örnek alan devlet adamının asker gibi kararlı, sert, ve gözü karalığını arttırdığı belirtilmektedir

⁴⁸⁶ Ali Nihat TARLAN, age, s.114.

⁴⁸⁷ Naci OKÇU age, s.453.

⁴⁸⁸ Yusuf Has HACİB, age, s.35.

⁴⁸⁹ Naci OKÇU, age, s.315.

2.6. Bad-ı Sabâ

Sabâ rüzgârı, doğu cihetinden esen hafif ve latif rüzgârdır. Sabâ yelinin divân şiirinde kullanımı sevgili kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması esası üzerine kurulmuştur. O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır. Aşıka sevgiliden haber getiren bir pastacıdır. Sabâ rüzgârı, sevgilinin saçındaki misk, anber, sümbül ve reyhan kokusunu ayağının tozunu âşığa bir hediye gibi getirir.

Dide-i encüme *kühl* olmag için eflâke
Gird-bâd ile çıkar hâk-i deri döne döne
Bâkî⁴⁹⁰

Göklerdeki yıldızların gözlerine sürme olmak için eşiğinin toprağı, fırtına ile döne döne(yukarı) çıkar.

Sabâ hâk-rehi kim *tûtiyâ-yı dîde-i cândır*
Birazcık alıgör yârân umarlar armağan senden
Yahya⁴⁹¹

Sabâ! Can gözüne sürme ki sevgilinin yolunun toprağıdır. O topraktan birazcık sevenlere getir. Sevenler senden hediye bekler.

Kuhl-nümâyı sabâ çekdüğü dem açdılar
Hâb-ı ‘ademden gözün nergis-i bimârlar
Behiştî⁴⁹²

Hasta olan nergisler gözünü yokluk uykusundan sürmeyi gösteren sabâ rüzgârıyla açtılar.

Ey sabâ yabanda mı buldun ayağı toprağın
Her göze ol *tûtyâyı* râyegân vermek neden
Necâtî Beg⁴⁹³

⁴⁹⁰ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.278.

⁴⁹¹ Rekin ERTEM, age, s.155.

⁴⁹² Yaşar AYDEMİR, age, s.77.

⁴⁹³ Ali Nihat TARLAN, age, s.323.

Ey Sabâ! Sevgilinin ayağının toprağını yabanda mı buldun. Herkese o tutyâyı bol bol vermek neden?

Kuhl için hâk-i pâyin ister iseñ

Emrî bâd-ı sabâya ısmarla

Emrî⁴⁹⁴

Ey Emrî! Sevgilinin ayağının tozunu sürme olarak istersen bunun emrini sabâ rüzgârına ısmarla.

Seher bâd-ı sâbâdan gözlerine kuhl için her bâr

Göz açmış hâk-i pây-ı yâri ehl-i isfehân gözler

Süheylî⁴⁹⁵

Seher vakti gözlerine sürme için yârin ayağının toprağını Isfahan ehlinin sürme beklemesi gibi, gözlerini açmış Sabâ rüzgârından bekler.

Ayağın değdi dile her reh-güzerden dostum

Tûtiyâ gibi kapar bâd-ı sabâ hâk-i rehi

Necâtî Beg⁴⁹⁶

Ayağın degdi diye her güzârgahın toprağını sabâ rüzgârı sevgilinin toprağı diye tûtiyâ gibi kapar getirir.

Açtı nergis gözünü zahmetten

Çünkü erişti tûtiyâ-yı sabâ

Ahmet Paşa⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.267.

⁴⁹⁵ Esat HARMANCI, age, s.224.

⁴⁹⁶ Ali Nihat TARLAN, age, s.406.

⁴⁹⁷ Ali Nihat TARLAN, age, s.107.

Nergis gözünü zahmetten açtı. Çünkü gözlerine sabânın sürmesi erişti.

Yine hâk-i reh-i cânânı sabâdan kapdı
Sürmesin dîde-i ter bâd-ı hevâdan kapdı

Sünbülzâde Vehbi⁴⁹⁸

*Sevgilinin yolunun toprağının yine Sabâ rüzgârından kaptı. Tane göz sürmesini
hevâ rüzgârından kaptı.*

Gurbetde zehr olur kişiye âb-ı Hayât lîk
Hâk-i vatan bulınsa gözün tûtiyâsıdur

Ahmedi⁴⁹⁹

*Gurbette kişiye ölümsüzlük suyu bile zehir olur. Ama vatan toprağı bulınsa, o
toprak göze tûtiyâ olur.*

İzin tozunu götürü bildikçe dostum
Aldı ve oldu bâd-ı sabâ tûtiyâ yükü
Necâtî Beg⁵⁰⁰

İzinin tozunu götürdüğünü bildiği için dostum sabâ rüzgârı tûtiyâ yükünü aldı.

Ayagınuñ tozın getüren tûtiyâ-y-ıçun
Gözlerüme meger ki nesim-i şimâl ola
Ahmedi⁵⁰¹

Ayağının tozunu gözlerime tûtiyâ için getiren meger ki kuzey rüzgârıymış.

Şükr-âne cân virem getirürse seher yili
Baña ayaguñuñ tozını tûtiyâ-y-ıçun
Ahmedi⁵⁰²

⁴⁹⁸ Ahmet YENİKALE, age, s.512.

⁴⁹⁹ Yaşar AKDOĞAN, age, s.344.

⁵⁰⁰ Ali Nihat TARLAN, age, s.405.

⁵⁰¹ Ali Nihat TARLAN, age, s.230.

⁵⁰² Ali Nihat TARLAN, age, s.520.

Seher yeli bana ayağının tozunu tûtiyâ için getirirse ona şükran duyarak can veririm.

*Kuhl-i hâk-i reh-i yâr ile açıldı gözümüz
N'ola bir lutf-ı sabâ-bahş ile gülse yüzümüz
Balî⁵⁰³*

Yârin yolunun toprağının sürmesiyle gözümüz açıldı. Sabâ rüzgârı lütfetse de yüzümüz gülse ne olur.

*Hâk-i pâyün sakın ey bâd-ı sabâ nergisden
Hayfdur kühl-i cilâ dide-i nâ-bînâyâ
Bâkî⁵⁰⁴*

Ey bâd-ı sabâ ! (sevgilinin) ayağının toprağını nergisten sakın, yazıktır (ki) o sürme görmeyen gözlere gitmesin.

*Peyk-i sabâdan aldı çeşmim gubâr-ı kûyuñ
Kalmadı ihtiyâcî kuhl-ı cilâyâ şimdi
Nisârî⁵⁰⁵*

Gözlerim köyünün tozunu Sabâdan aldı. Şimdi parlak sürmeye ihtiyaç kalmadı.

*Kuhl-ı dîdâre bu şeb olmuşidim dîde-gûşâ
Geldi tebrîk-i kudûm itdi seher bâd-ı Sabâ
Neccarzâde Rıza⁵⁰⁶*

Sevgilinin sürmesine bu gece göz kulak olmuşum. Seherde Sabâ rüzgârı uzaktan gelip beni tebrik etti.

⁵⁰³ Betül SİNAN, age, s.68

⁵⁰⁴ Sabahattin Küçük, age., s.231.

⁵⁰⁵ Nagihan ÇAĞLAYAN, age, s.13.

⁵⁰⁶ Mehmet ÖZDEMİR, age, s.317.

Getürdi subh-dem bâd-ı sabâ hâk-i reh-i kûyın
Atdı dide-i cân u dile *kuhl-ı cilâdur* bu
Ravzî⁵⁰⁷

Sabâ rüzgârı sabah vakti köyünün yolunun toprağını getirdi. Gönül ve can gözünü bu sürme ile aylıttı.

Çâder-i *kühlî* felekden râhat umman zînhâr
Hiç bir dem gitmez ondan sarsar-ı bâd-ı fenâ
Müniri⁵⁰⁸

Sürme gibi kara olan felekten zinhar rahat bekleme. O felekten hiçbir zaman fenalık rüzgârı gitmez.

Hâk-i rehin ‘Atâyîyâ kılmadı çeşme *tûtiyâ*
Gelmedi kâsid-i sabâ hergiz eser belürmedi
Nev’izâde Atâyî⁵⁰⁹

Ey Atâyî! Yolunun toprağını gözlerine sürme yapmadı. Sabâ rüzgârı kat’iyen onu getirmedi, asla bir belirti ortaya çıkmadı.

Peyk-i sabâdan aldı çeşmim gubâr-ı kûyuñ
Kalmadı ihtiyâcı *kuhl-ı cilâya* şimdi
Nisârî⁵¹⁰

Gözlerim (senin) köyünün tozunu haber getiren sabâ (rüzgârından) almıştır. (Bunun için) sürmeye gerek kalmadı. Sevgiliye ait bir haberini almak gözü yollarda kalan âşık , beklediği izi sevgilinin köyünden sabâ rüzgârı aracılığıyla almıştır. Bunun için sürmeye ihtiyaç duymamaktadır.

⁵⁰⁷ Yaşar AYDEMİR, age, s.281.

⁵⁰⁸ Ersen ERSOY age, s.245.

⁵⁰⁹ Saadet KARAKÖSE, age, s.287.

⁵¹⁰ Nagihan ÇAĞLAYAN, age, s.13.

Görür miyüz o günü kim iziñ tozını sabâ
Çekeydi gözlerime *kuhl-i tûtiyâ* diyerek
Nisarî⁵¹¹

İzinin tozunu Sabâ'nın getirdiği ve gözlerime sürme diye çektiği o günü görür müyüz? Âşığın beklentisi, sabâ rüzgârının sevgilinin haberini getirmesidir.

Kuhl için hâk-i pâyn ister iseñ
Emrî båd-ı sabâya ısmarla
Emrî⁵¹²

(Ey Emrî !) sevgilinin ayağının tozunu sürme için istersen bu emri (isteği) sabâ rüzgârına ısmarla (ilet). Sabâ rüzgârı, sevgiliye ait olan bir parçayı âşığa ulaştırmakla görevlendirilmiş bir vasıtaadır. Şair, mahlasını iki anlamda tevriyeli kullanmıştır.

Çeşm-i nücûma *kuhl* için ey serv-i meh-likâ
Her gün izüñ tozın çıkarur göklere sabâ
Emrî⁵¹³

Ey servi boylu ay yüzlü sevgili! Yıldızların gözüne sürme için sabâ rüzgârı her gün izinin tozunu çıkarır. Yıldızlar parlaklığını sevgilinin ayağının tozundan almaktadır. Sabâ rüzgârı da yıldızlara sevgiliye ait olan toprağı ileten bir vasıtaadır.

2.7. Diğer

Sürmenin Klasik Türk şiirinde sevgili, âşık rakîp merkezli olmak üzere din, devlet büyükleri ve sabâ rüzgârı başlıkları ile incelediğimiz konular dışında kullanıldığı beyite farklı bir anlam zenginliği kattığını da görmekteyiz. Bu farklı anlam zenginliklerini inceleyebildiğimiz eserlerden tespit edebildiğimiz örneklerden kısaca bahsedeceğiz.

⁵¹¹ Nagihan ÇAĞLAYAN, age, s.145.

⁵¹² Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.267.

⁵¹³ Mehmet A. Yekta SARAÇ, age, s.14.

İzüñ tozına yüzlerin sürmege
Dökildi saçıldı gül ü yâsemin

Bâkî⁵¹⁴

Gül ve yasemin izinin tozuna yüzlerini sürmek için dökülüp, saçıldılar. Klasik Türk şiirinde çiçek bahçesinin güzel çiçekleri sevgilinin en güzel süsüdür. Gül ve yaseminin yapraklarını dökmesini de sevgilinin ayağının toprağına yüz sürmeye bağlamıştır.

Tûtîyâ ayağı toprağına öykündüğü gibi
Ki diler halka sata kendüyi dirhem dirhem

Revânî⁵¹⁵

Tûtîyâ ayağının toprağına öykündüğü için halka kendini kısım kısım satar. Tûtîyânın amacı sevgilinin ayağının tozundan oluşarak kendi kıymetini daha da artırmaktır.

Ecnebilik *sürmesin* gözden yudum kan yaş ile
Kande seyr ettimse gayr-ı cilve-i didâr yok

Erzurumlu İbrahim Hakkı⁵¹⁶

Kanlı gözyaşıyla yabancılık (masiva) sürmesini gözden yıkadım. Nereye baktıysam, Allah'ın cemâlinin tecellisinden başka (birşey) görmedim.

Gözden ko deyü ta'nı ko hâk-i dür-i yâri
Zâhid o benüm *kuhl-ı Sıfâhân* senüñ olsun.

Rehâyî⁵¹⁷

Ey Zahid yârin toprağını gözden tanı. Sıfahan sürmesi senin, o yârin toprağı benim olsun.

⁵¹⁴ Sabahattin KÜÇÜK, age, s.237.

⁵¹⁵ Ziya AVŞAR, age, s.67.

⁵¹⁶ Erzurumlu İbrahim HAKKI, age, s.1054.

⁵¹⁷ Fatih YERDEMİR, age, s.116.

Senüñ biñ laht gürzüñe döye mi Sâm-ıla Rüstem
Ki bir darbında *sürme* olup dökülür kûh-sâr ondan

Ahmedî⁵¹⁸

Sâm ile Rüstem senin gürzünün (silahının) bin parçasını döve (bilir) mi ki (senin) bir darbende dağın başı sürme (gibi) olup dökülür. İran destanlarında Kuvvetin iki sembolü Sâm ve Rüstem Klasik Türk şiirinde güç ölçütü olarak kullanılmaktadır. Burada da kıyaslanan devlet adamı yenilmez olan Rüstem ‘den daha üstün olduğu ifade edilmiştir.

Çün çerh-i hokka-bâz bîsât açtı *kuhl-reng*

Bir lu’b ile hitâya zafer buldu ehl-i zeng

Şeyhî⁵¹⁹

Çarh (felek) Hokkabaz gibi sürme renginde kilim açtı. Oyun ile çalpara ehlini (o yerde) zafer kazandırdı. Çarh–ı felek, dünyanın kanunu, sistemidir. Hokkabaz olan dünya, el çabukluğu ile türlü oyunlar yaparak göz yanılması ile insanları yanıltmaktadır. Kilim açmak da el maharetlerine karşılık insanların verdiği ücretin konulduğu yerdir. Sürme renginde kilim açması da sürmenin siyah ve toz şeklinde olması sebebi ile insanların gözünü boyamasından ileri gelmektedir. Çalpara, ellere takılan zile verilen addır. Ehl-i Zeng, yani oyuncu taifesi oyunu çok olan bu dünyada yaptığı oyun ile bulunduğu yerin galibi olduğu belirtmiştir.

Dil güneşinden gece çün germ ola

Bu iki çeşmin aç ol *tûtîyâ*

Erzurumlu İbrahim Hakkı⁵²⁰

O sürme (ki) bu iki gözünü aç (ilaç ola). Gönül(ün) güneşinden gece gibi sıcak (lığından faydalanlardan) ola. Gönül, Yüce Allah’ın âdeme bahsettiği en büyük lütûftur. İnsana insanlığını hatırlatır. İyiyi kötüyü kendi süzgecinden geçirerek sahibini olgunlaştırır. Olgunlaşması için çıktığı hayat yolunda en büyük rehberidir. Tasavvufta kalbi akıldan üstün olduğu kabûl edilmiştir. Gönül, bu beyitte karanlığı aydınlatan gözleri

⁵¹⁸ Ali Nihat TARLAN, age, s.168.

⁵¹⁹ Mustafa İSEN, age, s.87.

⁵²⁰ Erzurumlu İbrahim HAKKI, age, s.614.

açan yol gösterici bir unsura benzetilmiştir. Gözün açılması, günlük hayatta çokça kullanılan deyimlerdendir. Dirilmek, bilinçli olma hali anlamına gelmektedir.

Çekegör çeşmine *kuhl-i irfân*

Olmaya tâ sona mahşer zîndân

Erzurumlu İbrahim Hakkı⁵²¹

İrfân sürmesini gözüne çekegör (ki) mahşer sana zindan olmasın. İrfan, gerçeğe ulaşmanın yolu, olgun bir aklın sembolü, farkındalık servetinin anahtarıdır. İnsan-ı kâmil dünyanın bir geçiş yeri olduğunu ebedî hayattaki konumunu belirleyen bir sınav yeri olduğunu bilir. Olgunluk sürmesini gözlerine süren göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede geçen fani dünyada sahip olduğu vazifeyi bilir. Ruz-ı mahşerde kaybedenlerden olmayacağını bilir.

Gözün nerkis-i şehlâ ko hâb-ı gafleti

Bâd bir çâlâkdür kim *sürmeyi* gözden çeker

Hecri⁵²²

Şehlâ gözlü nergis; gözünü aç, gaflet uykusundan uyan. Rüzgâr o kadar çeviktir ki sürmeyi gözden çeker. Sürmeyi gözden çekmek, iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi; sürmeyi gözden almak, İkincisi ise; Tehlikeyi göze almak demektir. Sevgili sürmeyi gözden çevik bir şekilde almış olduğu belirtilmiştir.

Kapuñdan *sürme* luft it iki gözüm saña muhtâcum

Gubâr-ı hâk-i pâyunı çekinür çeşm-i bîmârum

Remzî⁵²³

Luft et iki gözüm ben sana muhtacım. Beni kapından sürme. Ayağının toprağının tozunu hasta gözlerim çekinir. Sürme iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi; olumsuz anlamındaki sürme (kovma). İkincisi; Aşığın muhtaç olduğu sevgilinin ayağının tozu olan sürmedir.

⁵²¹ Erzurumlu İbrahim HAKKI, age, s.785.

⁵²² Ömer ZÜLFE, age, s.113.

⁵²³ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.203.

Hâk-i pâyundan cüdâ itme dili mehcûr idüp

Sürme lutf it iki gözüm kan ile âlûdedir

Remzî⁵²⁴

Gönlü terk edilmiş eyleyip, ayağının toprağından ayırma. Sürme lutf etki iki gözüm kana bulanmıştır. Âşığın gönlü sevgiliye ait bir iz olmadığına viran bir yerden farksızdır. Sevgilinin hasretinden gözleri kana bulan anşığın ihtiyacı sevgilinin ayağının tozudur.

Toldı âlâm u gubâr ile derûnum şimdi

Hâk-i pâyına yüzüm iki gözüm *sürmeyeli*

Remzî⁵²⁵

İki gözümü ve yüzümü ayağının toprağına sürmediğinden (beri)gönlüm toz ve kederle doludur. Sürme hem gerçek hem mecaz anlamda tevriyeli bir kullanılmıştır. Hem sevgilinin toprağına yüz sürme anlamında, hem de sevgilinin ayağının tozunu sürme bilerek göze sürmesidir.

⁵²⁴ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.120.

⁵²⁵ Mehmet GÜRBÜZ, age, s.277.

SONUÇ

Klasik Türk şiiri güzellik unsurlarından olan sürme, Őairlerce oldukça geniş kapsamlı ele alınmıştır. Hemen her Şairin divanında kendine yer bulmuş olan hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanılmıştır. Genel anlamda sevgilinin ayağının tozu ile iliŐkilendirilmiŐ ve bütün güzelliklerden stn tutulmuŐtur. Şifâ verici özelliği dile getirilmiŐ, aşktan gözleri kanlanan âşığın gözlerine Şifâ olmuştur. Sevgilinin sürekli çevresinde gezerek âşık için bir tehdit unsuru olan rakibin gözlerine mil çekerek bir ceza yöntemi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ahir zaman peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V) ayağının toprağı da gözlere aydınlık veren sürme gibi olmuştur. Devlet adamlarına yazılmış olan kasidelerde de sürme bir övgü aracı olmuştur. Bununla birlikte sürme Sabâ rüzgârı ile ilişkilendirilmiştir. ÂŞığa can veren sürme sabâ rüzgârının vasıtası ile ulaŐtırılmıŐtır. Sürmenin halk Őairlerinin de sıklıkla baŐvurduđu unsurlardandır. Birçok manide, halk hikâyelerinde de sürmenin kendine yer bulduğunu da görmekteyiz.

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda yaptığımız tespitte gördük ki Klasik Türk Şiiri, sadece somut veya soyut kavramlar dizgesi üzerine kurulmamıŐ, çok yönlü estetik bir kurgu oluŐturulmuŐtur. Kullanılan mazmunlar ince ve latif bir anlatımla dile getirilmiŐtir. Klasik Türk Şiirinin temel konuları farklı anlamlar çâđrıŐtıracak Şekilde ifade edilmiştir. Bu çâđrıŐımlar Klasik Türk Şiirinin ne denli zengin bir kaynak olduğunu göstermektedir.

İNDEKS

A

‘ârif, 12, 44, 110, 120
Abdülbaki GÖLPINARLI, 19, 118
Abdullah AYDIN, 1, V, 123, 125
Abdullah EREN, 31
Abdülbaki GÖLPINARLI, 91, 92
âbgîn, 26
Âb-ı hayat, 25
Âd, 133
âdem, 61
ahbâb, 50
Ahî, 12, 64, 12, 126, 166
Ahmedî, 18, 34, 37, 42, 64, 65, 66, 94, 109,
111, 114, 123, 129, 143, 148, 149, 153, 165
Ahmet Paşa, 81, , 39, 59, 60, 61, 82, 84, 85,
91, 92, 128, 137, 138, 139, 144, 145, 147,
167
Ahmet MERMER, 33, 73, 74, 93, 121, 122,
123, 131, 134, 140
Ahmet Talat ONAY, 7, 12, 22, 31, 42
Ahmet YENİKALE, 23, 28, 41, 48, 70, 79, 82,
90, 101, 102, 120, 130, 141, 148
ahter, 22
âhû, 34, 40, 70, 74, 79, 86
ahvel, 35
Ak, 53
akıbet, 18
aksâ, 105
akvâm, 129
Ala, 53, 54, 56
alçım, 56
âlem, 19, 32, 59, 106, 115
Ali Emirî, 67, 113, 132
Ali Emre ÖZYILDIRIM, 37
Ali Nihat TARLAN, 9, 16, 17, 20, 30, 36, 39,
45, 59, 60, 61, 62, 81, 82, 84, 85, 91, 92,
117, 118, 128, 129, 137, 138, 139, 143, 144,
145, 147, 148, 149, 153, 79, 80, 81, 89, 99,
100, 101, 117
Ali Rıza KARABULUT, 7, 8, 26
altın, 7, 22
Anber, 14
anka, 120, 121
armağan, 59, 83, 116, 146
Arslan MAYDA, 7
arş, 69
Ârûs, 39, 82
ârzû, 41
Asaf, 123, 125
Âsaf, 33, 123, 125, 139, 144
Âsâf bin Berayhâ, 33

âsmân, 43
Asya, 7, 137
âşık, 6, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 25,
27, 30, 34, 39, 40, 41, 44, 45, 54, 56, 58, 60,
61, 62, 68, 72, 76, 80, 83, 92, 93, 97, 100,
101, 102, 106, 108, 112, 113, 114, 117, 120,
121, 122, 123, 125, 126, 150, 151, 156
Âşık Çelebi, 26, 40, 51, 67, 112, 113, 125, 132,
136, 166
âşinâ, 79, 113
Atabey KILIÇ, 36, 99
âteşbâr, 23
Avnî, 111, 165
avuç, 12
ay, 16, 17, 20, 22, 27, 32, 34, 43, 45, 83, 151
ayân, 28
ayb, 19, 92
aydınlık, 11, 12, 21, 23, 28, 42, 43, 48, 49, 61,
63, 65, 66, 73, 74, 88, 92, 93, 94, 95, 102,
119, 130, 141, 156
ayn, 15, 40, 51, 104, 122, 130, 131
ayyâr, 70
Azmi BİLGİN, 17, 33, 39, 72, 73, 86, 87, 120,
122, 133
âzürde, 10

B

bâd, 14, 16, 20, 32, 50, 86, 87, 89, 100, 146,
147, 148, 149, 150, 151
Bâde, 78
bâğurâg, 47
Bahâ, 14, 76
bahâr, 69
Bahir SELÇUK, 42, 103
bahş, 49, 74, 86, 88, 98, 139, 149
Bâkî, 87, 109, 110, 111, 146, 149, 152, 12, 18,
22, 38, 45, 68, 109
Balî, 141, 149
bânu, 40
Bârân, 60
basar, 18, 31, 48, 49, 50, 51, 64, 70, 71, 111,
114, 121, 122, 140
basiret, 59, 63, 92, 94, 108, 134
Bathâ, 132, 133
Behiştî, 8, 13, 15, 19, 25, 32, 68, 69, 83, 94,
106, 108, 114, 146, 165
Betül SİNAN, 141, 149
beyâbân, 108

Beyânî, 45, 69, 88, 106, 110, 165
beyaz, 7, 42, 70
Beytullah, 15
bîdâr, 62
bîsât, 153
Bursalı Rahmî, 31, 83, 166,83,85,106,
bûy, 48

C

câdû, 10
Câm, 27
Câme, 35
cân, 26, 32, 35, 65, 71, 72, 78, 87, 109, 110,
131, 134, 140, 149, 150
cefa, 6, 79
cemâl, 36, 40
Cemâl KURNAZ, 12
cennet, 39, 131
cevher, 17, 59, 60, 109, 137
cihân, 26, 103, 134, 135, 138, 139, 140
Cihan OKUYUCU, 77
cilâ, 39, 49, 61, 65, 73, 93, 97, 100, 102, 111,
112, 119, 126, 133, 134, 135, 139

Ç

çâder, 13, 102, 137
çarh, 32, 83
Çengel, 42
çeşm, 14, 19, 21, 23, 28, 31, 35, 39, 40, 41, 43,
51, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 76, 77, 78, 79,
81, 88, 90, 93, 95, 97, 98, 100, 101, 102,
103, 106, 110, 113, 114, 115, 118, 119, 122,
123, 125, 126, 130, 133, 135, 138, 140, 141,
144, 154, 25, 46, 50, 68, 69, 70, 76, 84, 96,
100, 104, 109, 111, 116, 121, 126, 141, 151
çeşmân, 30, 31
Çıra, 64
Çin, 58, 137
Çini Maçîn, 59
çinko, 7, 15
çüst, 89

D

dâmân, 11, 95
Dehân, 48
dem, 14, 19, 46, 61, 69, 72, 77, 91, 103, 146,
150
derd, 9, 10, 81
dergeh, 13, 93, 130
destûr, 50
Devâ, 9
Devlet, I, 33, 137, 145, 156

devrân, 33, 67, 123, 139, 144
deycûr, 37
dide, 17, 22, 32, 38, 62, 72, 86, 87, 115, 116,
118, 123, 133, 134, 149, 150
dîde, 19, 28, 33, 35, 49, 69, 70, 73, 87, 96, 103,
108, 112, 113, 118, 119, 121, 122, 125, 131,
134, 136, 140, 146, 148, 149
dil, I, 11, 16, 33, 49, 59, 60, 73, 86, 87, 95, 102,
114, 127, 134
Dil, 32, 87, 153, 167
Dilâ, 79
dilber, 16, 31, 57
dildâr, 86, 95
dirhem, 117, 152
dirig, 85
divan, 6
dost, 56, 116, 117
Dûd, 23
dudgâh, 23
duht, 76
düz, 85
düzen, 32, 130

E

ebrû, 40, 51, 126
ebsâr, 74, 103
Edirmeli Nazmî, 16, 78, 104, 105,16, 167
ednâ, 50
Efgân, 97
eflâk, 21
efser, 21, 103, 129
ehl-i safâ, 28
Ekrem BEKTAŞ, 27, 83, 98, 99, 130
Elâ, 57
emel, 41, 67
emin, 86, 136
Emrah AYHAN, 73
Emrî, 9, 14, 16, 25, 70, 84, 103, 104, 147, 151,
167
encüm, 25, 111, 129
erbâb, 19, 44, 67, 106, 108, 110, 114, 117, 118,
121, 122, 145
Erdoğan BOZ, 36, 48, 49
erkân, 53, 54
Ersen ERSOY, 13, 14, 20, 21, 22, 103, 127,
129, 135, 150
Erzurumlu İbrahim Hakkı, 118, 152, 153, 154,
118, 152, 153, 154
Esat HARMANCI, 101, 147
esb, 84
esrâr, 19, 106, 113
eşk, 77, 91
evha, 50
eyyâm, 134
ezhâr, 69

F

Fahr, 103
fakr, 67
fassâd, 38
Fatih BAŞPINAR, 45, 69, 88, 106, 110
Fatih YERDEMİR, 85, 152
Fatma Sabiha KUTLAR, 35, 39, 49, 71, 108,
126, 131
felek, 13, 21, 27, 102, 129, 135, 137, 138, 139,
153
fenâ, 14, 150
ferâg, 41
Ferit DEVELLİOĞLU, 30, 31, 32, 33, 38, 39,
90
fesân, 27, 89
feyz, 32, 88
Filibeli Vecdî, 42, 103, 143
Filiz KILIÇ, 26, 40, 51, 67, 112, 125, 132, 136
Firdevs, 63
fuzala, 139, 144
Fuzûlî, 19, 91, 92, 118
fûsûn, 84

G

gam, 35, 46, 49, 109, 113, 9, 46, 77
gamze, 27, 28, 70, 90, 111, 145
gaze, 41
gece, 14, 27, 32, 34, 49, 52, 72, 129, 144, 150,
153
Gerd, 20, 46, 63, 67, 69, 74, 80, 100, 131, 136
germ, 111, 153
gevher, 16, 99
gönül, 11, 16, 20, 23, 26, 30, 31, 36, 39, 43, 44,
48, 59, 60, 72, 79, 86, 87, 91, 95, 102, 109,
114, 115, 119, 121, 122, 133, 134, 143
göz, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 19, 22, 28, 30,
33, 35, 37, 38, 48, 51, 52, 53, 59, 60, 62, 65,
74, 80, 88, 91, 108, 109, 110, 125, 126, 143,
145, 148, 150, 153, 154
gözyaşı, 8, 26, 60, 91
gubâr, 9, 11, 13, 15, 19, 22, 61, 68, 79, 80, 81,
95, 96, 100, 104, 106, 108, 112, 121, 123,
132, 134, 143, 149, 150, 155, 13, 14, 45, 68,
76, 92, 93, 104, 133, 141, 154
güşe, 11, 95, 106
güft, 88
gül, 35, 50, 60, 66, 87, 96, 152
Gülgün ERİŞEN YAZICI, 14, 76, 86, 104, 111
gülşen, 35
gümüş, 7, 28, 30, 31, 39, 52
Gün, 19, 20, 49, 61, 92
güneş, 7, 22, 25, 32, 59, 62, 63, 66, 85, 119,
130, 144
Gürcan KARAPINARLI, 130, 131
güzâr, 72

güzellik, V, 6, 14, 28, 37, 53, 54, 58, 156
güzîn, 67

H

hâb, 28, 77, 93, 154
habîb, 125
Hacerü'l esvedî, 15
Hadeng, 27, 89
hâk, 9, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 30, 32, 44,
45, 59, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76,
77, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 91, 94, 95,
97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 110,
111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 125,
127, 128, 130, 132, 133, 134, 140, 144, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 152, 154
Hâk, 16, 17, 22, 31, 33, 38, 42, 58, 60, 67, 68,
69, 70, 81, 85, 87, 89, 95, 96, 103, 106, 108,
110, 113, 115, 117, 118, 119, 123, 131, 135,
138, 140, 143, 144, 148, 149, 150, 155
Hakikî, 36, 48, 49
Hakîm Mehmet Bey, 40, 47, 132
hâl, 33, 109
Hallac-ı Mansur, 36
Hamdullah Hamdi, 37, 167
hamrâ, 37
harîm, 25
Hasan KAVRUK, 42, 103, 143
hâss, 60
haşr, 30, 144
havrâ, 83
Hayâl, 71
Hayretî, 44, 97, 98, 135
Hazık, 97, 166
Hazret-i Mevlânâ, 135
hebâ, 114
Hecrî, 70, 154
hedîye, 11, 43, 53, 59, 86, 90, 92, 97, 113, 136,
146
hergiz, 58, 87, 150
Hevâ, 9
hezâr, 96
hırâmân, 35
Hicâz, 81
hicrân, 32
hikmet, 113
Hokkabaz, 153
Hoten, 74
Hûdâ, 35
hûn, 17, 20, 22, 77, 110, 118
hûn-bâr, 17, 118
hûr, 21, 39, 40, 51, 82, 132
hurşîd, 59, 119, 130
hûrşîd, 33, 123
Hülâgû, 145
Hüseyin, 97, 135, 136, 166
Hüseyin GÜFTA, 97

hüsn, 39, 121
Hüsrev, 67
Hüveydâ, 50
Hz Hüseyin, 135
Hz. Ali, 136
Hz. Fatıma, 136
Hz. Hasan, 136
Hz. Hûd, 133
Hz. Muhammed, 6, 37, 48, 49, 50, 51, 128,
129, 135, 136, 156
Hz. Süleyman, 33, 37, 125
Hz. İsa, 25

I

İsfahan, 12, 13, 44, 45, 46, 73, 78, 82, 141, 147
ışk, 10, 11, 30, 99, 103, 112, 116
ış, 61

i

iblâg, 48
İbrahim BÜLBÜL, 63, 84, 85, 114, 115
İbrahim Tırsî, 25
ibtihâc, 28
ifnâ, 11, 96
iğne, 22, 78
ihdâ, 11, 96
ihsân, 10, 17, 46
ikrâm, 17
iksir, 15, 60, 76, 137
iktihâl, 42, 79
İktihâl, 42
İlâc, 17
iltifât, 36
İltifât, 67
İlyas YAZAR, 126
imdâd, 27, 89
în, 21
inkâr, 30, 33
intizâr, 63, 76
inzivâ, 97
irfân, 13, 154
İskender PALA, 12, 22, 40, 51, 60, 63, 131
İsmail PARLATIR, 12
ismid, 7, 11, 52
ismid taşı, 7
isrâ, 50
istignâ, 14, 76, 87
istihâre, 136
işret, 61
iştîyâk, 65

K

Kâbe, 43
kadem, 33, 108, 117, 123
Kadı Burhaneddin, 8, 10, 38, 115, 116
Kadı Burhanettin, 63, 166
kadr, 125, 134
Kadriye YILMAZ ORAK, 25
Kaf, 120, 121
kâfir, 27, 99
kahr, 26
kalem, 32, 51, 81, 120
Kalem Sûresi, 51
kalp, 26, 31, 32, 37, 65, 69, 74, 93, 101, 106,
143
Kâmî, 14, 76, 86, 104, 111, 126, 14, 167
kan, 6, 36, 38, 65, 78, 82, 110, 144, 152, 155
kanaat, 15
kand, 106
Kanî, 76
Kara, 16, 76, 126
Karacaoğlan, 53, 54, 56, 165, 166
Karanfil, 70
karanlık, 14, 25, 77, 88
kâsid, 87, 150
kasr, 34
Katipzâde Mustafa Sakıb, 11, 27, 93, 95, 96, 23,
30, 32, 34, 41, 74, 76, 77, 78, 79, 87, 88, 95,
96, 100, 131
katre, 30, 76
Kazım YOLDAŞ, 109, 132
kebk, 42
Keçecizâde İzzet Molla, 63, 84, 85, 165, 114,
115
kehhâl, 22, 38
kemâl, 98
kerâmet, 33
Kerbelâ, 9
kerem, 137, 139, 144
kıymac, 79
kızıl, 35, 37
Kilâb, 26, 112
kilk, 126
kimyâ, 67, 91, 143
kirpik, 7, 24
kisve, 40
kudûm, 149
kûh, 153
kuhl, 8, 9, 10, 11, 13, 23, 36, 44, 45, 46, 48, 49,
50, 58, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 73, 77,
79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 93, 97,
100, 102, 103, 104, 109, 112, 114, 116, 117,
119, 120, 121, 122, 123, 129, 130, 132, 133,
134, 135, 136, 139, 141, 143, 144, 147, 149,
150, 151, 152, 153, 154
Kuhl-ı İsfahân, 8
Kuhl-ı Sıfahân, 44

Kuhlist, 135
Kuhlveş, 13, 15, 68, 108, 131
kûr, 19, 26, 122
kurbiyet, 17
kûy, 26, 96, 104, 116, 120, 123, 127
kühl, 12, 31, 83, 106, 110, 111, 140, 146, 149
kühlî, 13, 14, 76, 102, 110, 150
kühl-i cilâ, 12, 110, 149

L

lâf-zenân, 84
Lebib, 27, 74, 84, 89, 103, 141, 143
Lebîb, 27, 31, 166
leşker, 137, 145
Leşkofçalı Galib, 23
Leylâ, 108
leylî, 34
lutf, 23, 25, 98, 149, 155
Lütfü ALICI, 121
Lütûf, 38

M

M. A. Yekta SARAÇ, 16
M. Asım KÖKSAL, 43
M.Ali TANYERİ, 44
M.K. ÖZGÜL, 23
maafir, 43
Maçîn, 58
Mâh, 22
Mahabbet, 44, 114, 122
mahşer, 154
Makdem, 69
malik, 37
Manend, 95
Manî, 80, 102, 135
Mansûr, 36
Maşşatakâr, 42
maşuk, 6
matla, 98
Mâzâğ, 36
Mecnûn, 108
meded, 59, 61
medet, 14
Medine-i Münevvere, 133
meh, 34, 83, 151
Mehmed Sıdkî, 31, 166
Mehmet A. Yekta SARAÇ, 9, 25, 70, 84, 147,
151, 14, 104
Mehmet ÇAKIRCI, 40, 47, 132
Mehmet ÇAVUŞOĞLU, 44, 97, 98, 135
Mehmet GÜRBÜZ, 72, 84, 120, 127, 139, 154,
155

Mehmet KIRKBIYIK, 11, 23, 27, 30, 32, 34,
41, 74, 76, 77, 78, 79, 87, 88, 93, 95, 96, 97,
100, 131
Mehmet ÖZDEMİR, 9, 10, 13, 28, 35, 37, 43,
48, 49, 50, 51, 93, 119, 133, 134, 136, 139,
140, 149
mekhûl, 47
Mekke-i Mükerrerme, 133
Mekkî, 130, 131, 140, 166
Melâhat, 50
melek, 13, 102
merhamet, 10
Mesih, 63
Mesihâ, 63
mesrûr, 26
mest, 19, 27, 30, 76, 106
meşşâta, 42
mevc, 8
mey, 19, 30, 35, 91, 106, 122, 128
meyl, 31
Mezâkî, 33, 73, 74, 93, 121, 122, 123, 131,
134, 140
mîdâd, 40
mihr, 61, 144
Mihr, 25, 32
Mikhel, 31
mil, 7, 22, 23, 25, 30, 32, 34, 126, 137, 156
mîl, 22, 23, 25, 42, 74, 109, 126, 144
mildân, 31
milk, 36, 138
minnet, 19, 27, 39, 76, 90, 121
Mîr, 67, 120
Miraç, 47, 48, 49, 50, 51
mîrân, 67
misk, 7, 52, 60, 146
mu'in, 139, 144
muayyen, 21
Muhammed Nur DOĞAN, 111
muhannâ, 36
Muharrem ERGİN, 8, 10, 38, 63, 115
Muhsin MACÎT, 26, 34, 41, 42, 78, 79, 81, 89,
98
muje, 23
mukaddes, 25, 53
mukahhal, 22, 34, 35, 74
Mukahhal, 34, 36, 37, 48
musammer, 43
Mustafa ERDOĞAN, 31, 83, 85, 106
Mustafa İSEN, 12, 47, 58, 59, 61, 63, 83, 91,
92, 128, 153
Mustafa Necati BURSALI, 57
Mustafa S. KAÇALIN, 12, 64, 126
Mustafa Uğurlu ARSLAN, 67, 104, 113, 132
mûy, 70
mübâhât, 84
mücellâ, 131
Mukahhal, 33, 34, 37

mükehal, 36
mükhulet, 39
Müktahel, 42
Mülk-i Sıfâhân, 58
münevver, 37
Münirî, 21, 103, 127, 129, 135, 150, 166
Münîrî, 13, 14, 20, 21, 22
mürde, 32, 87
mürşid, 104
müşkîn, 39

N

Naci OKÇU, 28, 46, 94, 135, 138, 145
Nagihan ÇAĞLAYAN, 72, 73, 86, 149, 150,
151
nahvet, 79
Nakşî, 73, 165
Nâme, 68
nasîb, 16, 105
Naşîd, 120
naz, 6, 39, 73, 81, 85
nâz, 41, 76, 81, 88
nazar, 19, 49, 50, 61, 64, 93, 94, 101, 102, 106,
110, 111, 112, 117, 118
nazlı, 41, 89, 111
nebtîz, 109
Necâtî Beg, 16, 17, 20, 45, 62, 118, 129, 144,
146, 147, 148, 9, 117, 143, 144
Neccarzâde Rıza, 9, 10, 13, 28, 35, 37, 43, 48,
49, 50, 93, 119, 133, 134, 136, 139, 140, 149
Necm, 36, 46, 49, 50
Nedîm, 26, 34, 42, 78, 79, 81, 88, 89, 98, 34,
41, 166
nergis, 27, 28, 30, 31, 34, 71, 73, 84, 87, 88,
109, 146, 147, 154
nesîm, 115
nev, 22, 69, 98
Nev'izâde 'Atâyî, 17,87,130, 133, 150,166
Nigârî, 17, 33, 72, 73, 86, 87, 120, 133, 165
nihân, 88
Nisârî, 72, 73, 86, 149, 150, 165
nişter, 109
Nûn, 40, 51
nûr, 21, 31, 34, 37, 47, 58, 64, 72, 73, 77, 93,
130, 131, 133, 134, 135
Nûr, 19, 32, 37, 42, 136

O

ocak, 23
Orhan KURTOĞLU, 27, 31, 74, 84, 90, 103,
141, 143
Ömer ZÜLFE, 70, 154
övgü, 6, 156

P

padişah, 6, 32
parlak, 7, 22, 34, 35, 43, 63, 73, 77, 80, 130,
138, 149
parlaklık, 12, 25, 46, 59, 77, 93, 102, 127, 133,
134
pây, 16, 23, 68, 72, 76, 77, 79, 101, 102, 113,
117, 135, 147
pâyidâr, 113
perî, 77
Pertev, 27, 83, 98, 99, 130, 165
peydâ, 50
peymâne, 78
peyveste, 40, 60
pinhân, 84
İbrahim CANAN, 51, 52, 53

R

Râh, 28
rakip, 6, 57, 127,I, 6, 123, 125, 126, 127, 165
rastık, 11, 39, 40, 41, 49, 82
Ravza, 50
Ravzî, 44, 46, 71, 77, 119, 122, 136, 150, 165
râyegân, 20, 146
raygân, 73
refû, 78
Rehayî, 85,152, 167
Rekin ERTEM, 18, 26, 109, 116, 146
Remed, 9
Remzî, 154, 155, 166
reşk, 13, 102
revâc, 28
Revân, 77
Revânî, 152, 165
rez, 76
Rezmî, 71, 72, 84, 120, 127, 139
Rıdvân, 39, 82
rif'at, 43
Rik, 40, 51
Rindler, 18, 116
Rişte, 32
rû, 28, 96, 119, 126
Rûm, 71
rûşen, 11, 28, 42, 66, 73, 95, 138, 141
rûy, 23, 125, 140
Rûz, 72
rû'yet, 43
Rüstem, 153

S

Saadet KARAKÖSE, 17, 87, 130, 133, 150
sabâ, 16, 20, 32, 59, 83, 87, 89, 91, 98, 116,
117, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 156

sabah, 25, 58, 84, 86, 114, 150
Sabahattin KÜÇÜK, 12, 18, 22, 38, 45, 68, 87,
109, 110, 111, 146, 152
sabr, 14, 31
Sabir Parsa, 109, 132, 167
sadık, 33, 144
safâ, 28, 77, 78, 115, 133, 141
Safâhan, 81
sâgar, 18, 116
sâlik, 69
Sâm, 153
Samî, 35, 71, 108, 126, 131
Sâmî, 15, 35, 39, 49, 71, 166
sarîr, 81
sebat, 14
sebel, 36
sefid, 35, 70
seher, 50, 149
Sehil, 43
semend, 73
senâ, 61
serir, 113
sermed, 105
serv, 41, 62, 67, 88, 151
sevâd, 88, 126, 138
sevdâ, 26, 120
sevgili, V, 6, 10, 13, 14, 15, 18, 23, 26, 27, 31,
34, 35, 40, 41, 49, 51, 61, 68, 77, 80, 82, 83,
85, 86, 91, 95, 96, 97, 99, 101, 103, 104,
106, 108, 109, 112, 116, 123, 125, 126, 146,
151
seyr, 71, 152
Sifâhân, 8, 12, 16, 17, 45, 46, 59, 67, 73, 89,
130, 132, 141, 152
sıfat, 22, 36
Sibel ÜST, 16, 78, 105
Sidretü'l-Münteha, 47, 50
sim, 30, 31
Sîne, 78
sipâh, 94
siyah, 7, 13, 14, 23, 27, 31, 33, 37, 39, 53, 54,
56, 57, 71, 79, 90, 98, 109, 126, 140, 153, 27,
30, 89
Sôfi, 33
soğuk, 7
subh, 25, 86, 114, 137, 138, 150
sûd, 68
sûret, 136
Surûfî, 125
Süheyl, 137
Süheylî, 101, 147, 166
süm, 101
sünbül, 35, 146
Sünbül, 23, 28, 35
Sünbülzâde Vehbi, 23, 41, 48, 70, 79, 82, 90,
101, 102, 120, 130, 141, 148, 28, 167
sürh, 35

sürme, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
18, 20, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34,
36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 52,
53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122,
123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143,
144, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155,
156,I, 6, 7, 11, 14, 15, 28, 31, 33, 39, 41, 43,
46, 47, 49, 51, 53, 54, 58, 64, 71, 73, 76, 78,
79, 81, 83, 87, 90, 93, 95, 99, 101, 110, 119,
124, 128, 130, 132, 134, 137, 150, 153, 155
Sürmeçûb, 30
sürmedân, 22, 23, 26, 27, 71, 89, 90, 99, 104,
112, 135, 139, 10, 28, 139
sürmedâr, 28
sürme-i safâhân, 12
süveyda, 71

Ş

Şa'sa'a, 25
Şâh, 23, 31, 49
şâhid, 30
şâkir, 72
şarâb, 30
şeb, 49, 50, 72, 144, 149
şeh-bâz, 42, 78
şemşîr, 77
Şener DEMİREL, 80, 102, 135
Şevk, 39, 83
Şeyh Galib, 28, 46, 93, 94, 135, 138, 145
Şeyhî, 12, 61, 62, 63, 83, 92, 128, 153, 166
şifâ, 8, 9, 10, 16, 18, 20, 58, 63, 92, 116, 125,
132, 156
şihâb, 22, 23
Şikest, 109
şîrinter, 106
şûh, 27, 70, 76
Şûh, 40, 76
Şuhûd, 48

T

Tabîb, 10, 116
tâc, 21, 65, 105, 129, 135
tarek, 65
tarf, 40, 137
tarh, 89
tâze, 34, 41, 82
tebrîk, 149
tekâpû, 86

Terazi, 9
teşrif, 50
tevâzu, 95, 119
Tevekkül, 97
toprak, 6, 10, 17, 20, 27, 32, 44, 58, 60, 63, 68,
80, 85, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 100, 104, 105,
112, 114, 116, 118, 119, 128, 133, 134, 140,
148
tûbâ, 31
Tûbâ, 32
Tuhfe-i Vehbi, 36, 99, 166
tutiya, 11, 64, 67, 79, 101, 126, 15, 16, 17, 18,
69, 72, 73, 76, 86, 105, 115, 117, 147, 152
tûtyâ, 11, 18, 20, 21, 126, 129, 19, 20, 21, 125,
126, 127

U

Usûlî, 47, 58, 59, 91, 92
uşşâk, 13, 105
uyûn, 32, 49, 74

Ü

Ümmî Sinan, 122, 165
üstâd, 30
üstühân, 26

V

Vahdet, 31
Valihî, 125
Vasâil, 43
Vech, 50
velî, 19
vesme, 11, 39, 40, 41, 49, 51, 82, 88, 89, 39, 41
visâl, 36

Y

yâfte, 39
Yahya, 18, 26, 109, 116, 146, 166
yâr, 25, 78, 84, 98, 100, 103, 149
Yaşar AKDOĞAN, 18, 34, 37, 42, 64, 65, 66,
94, 95, 109, 111, 114, 123, 143, 148
Yaşar AYDEMİR, 8, 25, 32, 44, 46, 68, 69, 71,
77, 83, 94, 106, 108, 114, 119, 122, 136,
146, 150
yeksân, 105
Yemen, 43, 133
Yesrib, 132
yıldız, 43
Yıldız, 25
Yûhâ, 136
Yusuf Has HACİB, 138, 145

Z

Za'f, 30
zâhid, 122
Zahm, 77, 121
zarurî, 18, 34
Zatî, 30, 79, 80, 81, 89, 99, 100, 101, 167
Zâtî, 30, 36, 89, 99, 100
zebân, 88
zeng, 137, 153
Zer, 89
zerre, 34, 61, 83, 128
zerrîn, 22
Zillet, 11, 96
zîndân, 154
zinhâr, 14, 94
zînhâr, 150
ziyâ, 130, 135
Ziya AVŞAR, 152
Zuhûr, 48
zühhâd, 18, 116

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- ALICI, Lütfi, *Divan-ı Naşid İnceleme- Tenkitli Metin*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya, 1998.
- ÂŞIK, Ömer, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- AVŞAR, Ziya, *Revânî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e –kitap.
- AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Divânı*, Ankara, 2000.
- AYDEMİR, Yaşar, *Ravzî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- AYDIN, Abdullah, *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, Ankara, 2013.
- AYHAN, Emrah, *Nakşî Divânı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- BAŞPINAR, Fatih, *Beyânî Divân İnceleme –Metin*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap
- BATİSLÂM, Dilek, *Divân Şiirinde Sabâ*, Osmanlı Araştırmaları, XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan, II. İstanbul: 2005.
- BEKTAŞ, Ekrem, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e kitap.
- BİLGİN, A. Azmi, *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*, İstanbul,2000.
- BİLGİN, Azmi, *Nigârî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap 2011.
- BOZ, Erdoğan, 2007, *Hakîkî Divânı Karşılaşmalı Metin* (Sadi Somuncuoğlu ve Mevlâna Müzesi Nüshaları) Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap.
- BURSALI, M.Necati, *Büyük İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011.
- BÜLBÜL, İbrahim, *Keçecizade İzzet Molla* , Ankara, 1989.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Ansiklopedisi*, Ankara, 2012.
- ÇAĞLAYAN, Nagihan, *Nisârî Divânı (Metin-İnceleme)*, Cumhuriyet Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2007.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve M. Ali Tanyeri, *Hayreti Divân*, Tenkidli Basım, İstanbul,1981.
- DEMİREL, Şener, *16. Yüzyıl Divân Şairlerinden Mânî Divân ve Şehrengîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara,2003.
- DOĞAN, Muhammed Nur, *Avnî (Fatih) Divânı*, Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap.
- DOĞAN, KABAKLI, Ayşe Sema, *Karacaoğlan Şiirleri*, e-kitap.

- ERDOĞAN, Mustafa, *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- EREN, Abdullah, *Mehmed Sıdkî Divânı*, Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap.
- ERGİN, Muharrem, *Kadı Burhanettin Divânı*, İstanbul,1981.
- ERSOY, Ersen, *II. Bayezid devri Şâirlerinden Münirî Hayat, Eserleri ve Dîvânı (inceleme-Tenkitli metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- ERTEM, Rekin, *Şeyhülislam Yahya Divânı*, Ankara,1995.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI, *Marifetname* (haz: Faruk MEYAN) ,İstanbul, 1999.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Fuzûli Divânı*, Ankara,1948.
- GÜFTA, Hüseyin, *Erzurumlu Şair Hazık Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, İstanbul,2001.
- GÜRBÜZ, Mehmet, *Remzî Dîvânı (İnceleme-metin)*, Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- HARMANCI, M. Esat, *Süheylî Ahmed Bin Hemdem Kethudâ Divân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- İSEN, Mustafa, *Usûli Divânı*, Ankara,1990.
- İSEN, Mustafa ve Cemâl Kurnaz, *Şeyhî Divânı*, Ankara,1990.
- KAÇALIN, Mustafa S. , *Âhî [1476-1517] Divân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap
- KARACAOĞLAN, *Karacaoğlan Bütün Şiirleri* (haz: Derya GÜNAY), İstanbul,2007.
- KARABULUT, Ali Rıza, *Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi*, Cilt 1-2, Ankara, 2013.
- KARAKÖSE, Saadet, *Nev'i-zâde Atâyî Divânı*, Malatya,1994.
- KARAPANLI, Gürcan, *Şeyhülislam Muhammed Mekkî Divânı*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, 2005.
- KEMİKLİ, Bilal, *Divân Şiirinde Hastalık ve Tedavi*, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007.
- KILIÇ, Filiz, *Âşık Çelebi Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- KILIÇ, Atabey, *Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbi (Metin)*, Turkish Studies, pp.410-475, 2007
- KIRKBIYIK, Mehmet, *Kâtib-zâde Sâkib Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- KÖKSAL, M: Asım, *Peygamberler Tarihi*, Ankara,2013.
- KURTOĞLU, Orhan, *Lebîb Divânı (inceleme-tenkitli metin-sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, *Arpaeminizade Sâmî Divân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, Ankara, 2004.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâki Divânı Tenkitli Basım*, Ankara, 1994.
- MACİT, Muhsin, *Nedim Divânı*, Ankara, 1997.

- MAYDA, Arslan, *Sürmenin Göze Etkileri*, Sızıntı Dergisi, Ağustos , yıl:19, sayı : 223, 1997.
- MERMER, Ahmet, *Mezâki Hayatı Ebedi Kişiliği ve Divanın Tenkildi Metni*, Ankara : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1994.
- OĞRAŞ Rıza, *Divân Şiirinde Hediye*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 1-6 (Aralık 2006)
- OKÇU, Naci, *Şeyh Galip Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e- kitap.
- OKUYUCU, Cihan, *Ereğlili Türabi Divânı*, İstanbul, 2004
- ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, Ankara, 2000.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *Neccâr-zâde, Rızâ Diva'nın Edisyon Kritiği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 1999.
- ÖZGÜL, M.K, *Leskofçalı Galip Divânı*, Ankara, 1987.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, *Hamdullah Hamdi Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 2004.
- SAMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, 7.Baskı, İstanbul 1996.
- SARAÇ, M.A. Yekta, *Emrî Divânı*, İstanbul 2002.
- SİNAN, Betül, "*Bâli Çelebi Divan İnceleme-Metin*", Boğaziçi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- TARLAN, Ali Nihat, *Ahmet Paşa Divânı*, Ankara, 1992.
- TARLAN, Ali Nihat, *Necatî Beg Divânı*, Ankara, 1992.
- TARLAN, Ali Nihat, *Zatî Divanı Edisyon Kritik ve Transkripsiyon* İstanbul, 1970.
- ÜST, Sibel, *Edirneli Nazmî Divânı (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap.
- YAZAR, İlyas *Kânî Divânı, (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e- kitap.
- YAZICI, Gülgün Erişen, *Edirneli Kâmî ve Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap.
- YENİKALE, Ahmet, 2012, *Sünbülzâde Vehbi Divânı*, Kültür ve Turizm, Bakanlığı, e-kitap,
- YERDEMİR, Fatih, *Rehâyî Divânı İnceleme, Metin-Dizin*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.
- YILMAZ, Orak, Kadriye, *İbrahim Tırsi ve Dîvân'ı İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2001.
- YOLDAŞ, Kâzım, *Sabir Parsa Divânı*, İstanbul, 2005
- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig (Haz: Yaşar ÇAĞBAYIR)*, Ankara, 2013.
- ZÜLFE, Ömer, *Nâşid [1749-1791] Divân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap